

ISSN 1896-8333
e-ISSN 2449-9013

ZESZYTY NAUKOWE
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
im. Witelona w Legnicy

SCIENTIFIC PAPERS
of The Witelon State University
of Applied Sciences in Legnica

17(4)/2015

Wydawnictwo Państwowej Wyższej
Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

ZESZYTY NAUKOWE

Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

Nr 17(4)/2015

SCIENTIFIC PAPERS

of The Witelon State University of Applied Sciences in Legnica

No. 17(4)/2015

Rada Naukowa:

dr Metin Aksoy – Selcuk University (Konya, Turcja), prof. Antonea Hristova – European Univeristy Politechnical (Pernik, Bułgaria), prof. dr Gabi Meissner – Hochschule für Verwaltung und Finanzen (Ludwigsburg, Niemcy), prof. dr hab. inż. Jerzy J. Pietkiewicz – PWSZ im. Witelona w Legnicy (Polska), prof. dr hab. inż. Ryszard K. Pisarski – PWSZ im. Witelona w Legnicy (Polska), dr Silvia Rucinska – Uniwersytet w Koszycach (Słowacja), prof. Kaisong Wu – South-Central University for Nationalities (Wuhan, Chiny), prof. dr Stefan Zahradnik – Hochschule Nordhausen (Niemcy)

Wykaz recenzentów z 2015 roku:

prof. dr hab. Zdzisław Cutter, prof. dr hab. Jan Draus, dr Beata Fedyn,
doc. dr Mirosława Furmanowska, doc. dr. Alla Galuza, dr Sebastian Jakubowski,
dr n. med. Beata Jankowska-Polańska, dr Agnieszka Jeran, dr hab. Jerzy Kajetanowicz,
st. bryg. dr inż. Bogusław Kogut, dr Daria Kostecka-Jurczyk, dr hab. Barbara Kowalska-Ehrlich, dr Rafał Lipniewicz, prof. dr hab. Henryk Noga, prof. dr hab. Piotr Petrykowski,
płk dr Piotr Płonka, dr hab. Grażyna Poraj, dr Tomasz Przesławski, dr hab. Adam Redzik,
prof. Gerald Sander, prof. dr Ludwig Schmahl, doc. dr. Natalia Smirnova,
dr Elżbieta Smolarkiewicz, st. kpt. dr Piotr Sowizdraniuk, dr Alfred Staszak,
doc. dr Natalia Tokareva, dr n. med. Izabella Uchmanowicz, doc. dr Swetlana Ustimenko,
dr Monica Vlad, prof. Bernard Wiśniewski, gen. dyw. dr hab. Krzysztof Załęski,
prof. dr hab. Waldemar Zubrzycki, dr Małgorzata Maria Żoła

Komitet Redakcyjny:

dr Jan Wojtaś (przewodniczący), dr Wioletta Drzystek, dr n. med. Jarosław Goldman, dr Paweł Kobes, mgr Przemysław Kulon, dr Bogumiła Wątopek

Redaktor tematyczny:

dr Paweł Kobes

Redaktor statystyczny:

dr Karol Selwat

Rada Wydawnicza:

prof. dr hab. inż. Jerzy Jan Pietkiewicz (przewodniczący), dr Wioletta Drzystek (redaktor naczelny Wydawnictwa), dr Izabela Bernatek-Zagała, dr Jan Budka, dr Piotr Daniluk, dr n. med. Jarosław Goldman, dr Anna Kowal-Orczykowska, mgr Przemysław Kulon, dr Renata Myrna-Bekas, mgr Mirosław Szczypiorski, dr Małgorzata Szudrowicz-Garstka, dr Jan Wojtaś, dr hab. inż. Bogumiła Wnukowska, prof. dr hab. inż. Wojciech Zamojski

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej czasopisma
www.zn.pwsz.legnica.edu.pl

ISSN 1896-8333

e-ISSN 2449-9013

ZESZYTY NAUKOWE

**Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy
Nr 17(4)/2015**

SCIENTIFIC PAPERS

**of The Witelon State University of Applied Sciences in Legnica
No. 17(4)/2015**

Wydawnictwo
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

Legnica 2015

Redaktorzy językowi:
mgr Krystyna Gajaszek, mgr Waldemar Gajaszek (j. polski)
mgr Izabela Selera (j. angielski)
dr hab. Łucja Skotnicka (j. rosyjski)

Projekt okładki:
Adam Chamera

Wydawca:
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica, tel. 76 723 22 80 do 83
pwsz@pwsz.legnica.edu.pl, www.pwsz.legnica.edu.pl
www.wydawnictwo.pwsz.legnica.edu.pl

Czasopismo jest indeksowane w bazach:
CEJSH (The Central European Journal of Social Science and Humanities), BazEkon,
Index Copernicus (ICV w 2013 r. = 4,51 pkt; ICV w 2014 r. = 49,86 (5,48 pkt)) oraz

Publikacje są dostępne na stronach internetowych:
Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej: www.dbc.wroc.pl
oraz Wydawnictwa PWSZ im. Witelona w Legnicy:
www.wydawnictwo.pwsz.legnica.edu.pl/zeszyty_naukowe

Redakcja techniczna, skład i diapozytywy:
Waldemar Gajaszek, Halina Kawa
Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
im. Witelona w Legnicy „Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5 A, 59-220 Legnica, tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04,
www.wa.legnica.edu.pl

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy

Wszystkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez uprzedniego wyrażenia zgody przez wydawcę.

Spis treści

Contents	6
Kazimiera Jaworska	
Działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy w czasach PRL	7
Silvia Ručinská, Miroslav Fečko	
Foreign Direct Investment in Visegrad Group Countries with the Focus on the Service Sector (Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w krajach Grupy Wyszehradzkiej ze szczególnym uwzględnieniem sektora usług)	21
Justyna Stańczyk	
„Eurosieroctwo” jako skutek migracji zarobkowej	31
Наталья Макаренко (Natalya Makarenko)	
Светлана Устименко (Svetlana Ustimenko)	
Особенности мотивации педагогической деятельности в условиях инновационного обучения (Właściwości motywacji działalności pedagogicznej w zakresie kształcenia innowacyjnego)	39
Verena Wagner	
Facebook-Partys – im Recht der Gefahrenabwehr (Teil 1) (Imprezy facebookowe – prawo obrony koniecznej – część 1	55
Aleksandra Włodarska	
Z problematyki oględzin w procesie karnym	71
Paweł Kobes	
Recenzja książki: Tomasz Przesławki, Służba więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 223	87
Zasady zamieszczania artykułów w Zeszytach Naukowych PWSZ im. Witelona w Legnicy	89

Contents

Kazimiera Jaworska

The Activities Conducted by the Society of the Friends of Children in the Polish People's Republic 7

Silvia Ručinská, Miroslav Fečko

Foreign Direct Investment in Visegrad Group Countries with the Focus on the Service Sector 21

Justyna Stańczyk

Euro-orphanhood as a result of economic migration 31

Наталья Макаренко (Natalya Makarenko)

Светлана Устименко (Svetlana Ustimenko)

The peculiarities of teaching motivation under the conditions of innovative education 39

Verena Wagner

Facebook parties – the right of self-defense (Part 1) 55

Aleksandra Włodarska

Inspection in criminal proceedings – selected aspects 71

Paweł Kobes

Book review: Tomasz Przesławski, *Śłużba więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania (The prison service in Poland. Administration and The basic of operations)*, University of Warsaw Publishing, Warsaw 2014, p. 223 87

Article submission guidelines in the Scientific Papers of The Witelton State University of Applied Sciences in Legnica 89

Kazimiera Jaworska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
e-mail: kazimiera.jaworska@gmail.com

Działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy w czasach PRL

STRESZCZENIE

Przeobrażenia społeczno-polityczne, które nastąpiły w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, wywarły wpływ na działalność wszystkich instytucji i organizacji związanych z szeroko rozumianą problematyką oświatowo-wychowawczą. Jedną z nich było Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, utworzone w 1949 roku. Choć działalność TPD w praktyce wpisywała się w kanony polityki komunistycznego państwa, w 1952 roku zapadła decyzja o jego likwidacji. Nowy rozdział w dziejach TPD zainicjował „Polski Październik”. Aktywność działaczy doprowadziła do jego formalnego reaktywowania w 1957 roku. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci do końca istnienia PRL było finansowane z budżetu państwa, ściśle realizując jego politykę na niwie oświatowo-wychowawczej.

Powstanie i początki działalności TPD w Legnicy były konsekwencją spontanicznego działania grona pedagogów związanych z przedwojennym Robotniczym Towarzystwem Przyjaciół Dzieci na rzecz przybyłych do miasta dzieci skrzywdzonych przez II wojnę światową. Mając na uwadze uwarunkowania polityczne oraz reformę administracji państwowej, w dziejach legnickiego TPD można wyróżnić następujące etapy: 1949–1956, 1957–1975, 1975–1980, 1981–1989. Zachowane materiały źródłowe wskazują, iż TPD w Legnicy w latach 1949–1989 prowadziło ożywioną działalność na rzecz dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Legnica, Polska Ludowa, oświata, wychowanie.

Opracowanie zagadnienia działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (TPD) w Legnicy w czasach PRL nasyca wiele problemów ze względu na skromną i zdekompletowaną bazę źródłową. W zasobach Archiwum Państwowego we Wrocławiu została zgromadzona dokumentacja TPD na Dolnym Śląsku obejmująca początkowy etap jej funkcjonowania także w Legnicy. Jednak materiały dotyczące działalności TPD w Legnicy są zdekompletowane, gdyż część z nich spłonęła w czasie pożaru w lokalu Zarządu Wojewódzkiego TPD we Wrocławiu w roku 1958¹. Niepełna jest także dokumentacja tej organizacji obejmująca okres

¹ Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej: APWr], Biblioteka, M. Ordyłowski, *Z działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci na Dolnym Śląsku w latach 1945–1962*, mps, s. 227.

1963–1969. Również zasoby archiwalne zgromadzone we współcześnie działającym Okręgu TPD w Legnicy są bardzo skromne.

W dziejach TPD w Legnicy w określonych w tytule ramach czasowych można wyróżnić następujące etapy: 1949–1956, 1957–1975, 1975–1980, 1981–1989. W latach 1949–1975 organizacja funkcjonowała w ramach struktur województwa wrocławskiego, natomiast od roku 1975 – nowo powstałego województwa legnickiego. Przełomowe dla kierunku działania TPD w Legnicy okazały się wydarzenia „Polskiego Października” oraz przeobrażenia w Polsce, które były konsekwencją powstania „Solidarności” w roku 1980, a także upadek systemu komunistycznego w roku 1989.

Co prawda cezury czasowe określone w tytule niniejszego przedłożenia obejmują okres 1952–1989, ale ze względu na specyfikę niniejszego zagadnienia należało również uwzględnić pewne kwestie związane z genezą i działalnością TPD w Legnicy w latach wcześniejszych. Ponadto ograniczone ramy objętościowe niniejszej publikacji pozwalają tylko na zasygnalizowanie wątku dotyczącego działalności szkół TPD w Legnicy.

1. Geneza i specyfika działalności TPD (1945–1989)

Przeobrażenia społeczno-polityczne, które nastąpiły w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, wywarły wpływ na działalność wszystkich instytucji i organizacji związanych z szeroko rozumianą problematyką oświatowo-wychowawczą. Profil ich działalności musiał w pełni respektować kierunek polityki państwa, w przeciwnym wypadku były one likwidowane. W katalogu zadań przewidzianych dla takich organizacji było angażowanie się w działania na rzecz dostosowania ideału wychowawczego do potrzeb nowej ideologii².

Jedną z takich organizacji było Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, utworzone 13 maja 1949 roku w wyniku połączenie Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (RTPD) i Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (ChTPD)³.

RTPD w pierwszych latach powojennych wypełniało swoją misję wobec dzieci dotkniętych koszmarem wojny, prowadząc m.in. zakłady opiekuńcze i wychowawcze oraz poradnie higieniczno-lekarskie. Ponadto organizacja ta jeszcze przed wojną była aktywna w działaniach propagujących świeckie wychowanie, w oderwaniu od religii, a zatem niejako w naturalny sposób partyjno-państwowe władze Polski Ludowej mogły ją traktować jako sojusznika⁴. Tym samym spełniała ona wszelkie wymogi, aby stać się formalnym narzędziem władz partyjno-państwowych kształtującym świadomość społeczeństwa oraz środkiem urabiania uległości młodego pokolenia Polaków wobec narzuconego porządku społeczno-politycznego. Natomiast celem ChTPD były działania na rzecz dzieci wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem tych opuszczonych i zaniedbanych przez rodziców. Poza sugestią władz partyjno-państwowych posiadającą podtekst polityczny motywem przewodnim zjednoczenia RTPD i ChTPD był argument większej efektywności i harmonii społecznego

² Szerzej: W. Pomykała, *Kształtowanie ideału wychowawczego w PRL w latach 1944–1976*, Warszawa 1977.

³ B. Tracewski, *Przyjaciele dzieci*, Warszawa 1997, s. 26.

⁴ A. Kołakowski, *Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci/Towarzystwo Przyjaciół Dzieci jako elementy ateizacji polityki komunistycznego państwa* [w:] *Edukacja w warunkach zniewolenia i autonomii (1945–2009)*, red. E. Gorloff, R. Grzybowski, A. Kołakowski, Kraków 2010, s. 172.

działania na rzecz dziecka, którą można było osiągnąć za pomocą połączenia sił i środków obu Towarzystw⁵.

Działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci koncentrowała się na szeroko rozumianej działalności opiekuńczej i wychowawczej. Organizacja ta zajmowała się również prowadzeniem szkół szczebla podstawowego i średniego⁶. Ten aspekt działalności organizacji był szczególnie ważny z punktu widzenia władz komunistycznych, które szczególną rolę wyznaczyły szkolnictwu laickiemu, stwarzając pod koniec lat czterdziestych korzystne warunki dla jego rozwoju⁷.

Chociaż działalność TPD w praktyce wpisywała się w kanony polityki komunistycznego państwa, zaledwie trzy lata po powstaniu, dnia 31 października 1952 roku zapadła decyzja o jego likwidacji, analogicznie jak innych organizacji prowadzących działalność opiekuńczo-wychowawczą⁸.

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w okresie od jesieni 1952 do jesieni 1956 roku funkcjonowało w warunkach specyficznych. Pomimo formalnej decyzji o likwidacji TPD nadal prowadziło szkoły zarówno szczebla podstawowego, jak i średniego. We wspomnianym czasie liczba szkół działających pod egidą TPD uległa nawet zwiększeniu⁹.

Nowy rozdział w dziejach TPD zainicjował „Polski Październik”. Aktywność działaczy tej organizacji doprowadziła do jej formalnego reaktywowania na I Krajowym Zjeździe odrodzonego TPD, który odbył się 26 maja 1957 roku w Warszawie. Wówczas Prezesem Zarządu Głównego wybrano Stanisława Tułodzieckiego, uchwalono deklarację programową, przyjęto nowy statut oraz wytyczne do pracy na najbliższy okres. Statut wprowadzał koło przyjaciół dzieci jako podstawowe, oddolne ogniwo organizacji umożliwiające rozwój masowego, społecznego ruchu przyjaciół dzieci oraz dawał większą swobodę i uprawnienia wszystkim ogniom Towarzystwa. Ponadto uczestnicy Zjazdu zdecydowali, iż TPD będzie organizacją opiekuńczo-wychowawczą, która zaprzestanie angażowania się w programową działalność na rzecz ateizacji dzieci i młodzieży¹⁰. To ostatnie ustalenie wkrótce stanie się fikcją, o czym świadczą chociażby programy wychowawcze¹¹ oraz kryteria doboru wychowawców na organizowany przez TPD wypoczynek letni dzieci i młodzieży¹².

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w kolejnych etapach swojej działalności ściśle realizowało kierunek polityki państwa na niwie oświatowo-wychowawczej. Od 1961 roku angażowało się w działania związane z realizacją założeń reformy szkolnictwa oraz inne przedsięwzięcia podejmowane na rzecz dzieci i młodzieży. Zarówno wyż demograficzny,

⁵ B. Tracewski, *Przyjaciele dzieci...*, op. cit., s. 26–27.

⁶ H. Konopka, *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa (1944–1961)*, Białystok 1995, s. 65–66.

⁷ Szerzej: Archiwum Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu [dalej: AIPN Wr] 00147/387, S. Markiewicz, *Walka o świecką szkołę w Polsce Ludowej (1945–1961)* [w:] *Państwo i Kościół w sprawie nauczania religii (materiały wybrane)*, Warszawa 1968.

⁸ *Ibidem*, s. 28.

⁹ Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej: APWr] TPD ZW Wrocław, sygn. 87; S. Tułodziecki, *Z działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci*, s. 169.

¹⁰ B. Tracewski, *Przyjaciele dzieci...*, op. cit., s. 32.

¹¹ S. Bober, *Walka o dusze dzieci i młodzieży w pierwszym dwudziestoleciu Polski Ludowej*, Lublin 2011, s. 117–120.

¹² Szerzej: K. Jaworska, *Zorganizowany wypoczynek letni dzieci i młodzieży jako pole walki ideologicznej*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 13:2014, nr 1(24), s. 183–193.

jak i wzrost zatrudnienia kobiet były przyczyną radykalnego zwiększenia się liczby dzieci wymagających dodatkowej opieki. Tym samym zostały zintensyfikowane prace nad rozszerzeniem profilu działalności TPD poprzez współdziałanie w budowie oddolnego systemu skoordynowanej opieki środowiskowej nad dzieckiem¹³. W związku z tym priorytetem stało się organizowanie terenowych kół TPD, które spełniały rolę organizatora działalności społecznej w zakresie poprawy sytuacji wychowawczej dziecka w jego środowisku. Drugim kierunkiem działalności tej organizacji było dążenie do tworzenia nowych i rozwoju już istniejących własnych placówek stałych i sezonowych (poradnie społeczno-wychowawcze, świetlice blokowe, międzyszkolne i obserwacyjno-terapeutyczne, ogniska przedszkolne, sezonowe dziecińce, kolonie wypoczynkowo-zdrowotne dla dzieci z różnych środowisk). Trzeci profil działania stanowiło inicjowanie i prowadzenie imprez oraz akcji wychowawczo-opiekuńczych i oświatowych. W sposób szczególnie zwracano uwagę na podnoszenie poziomu wiedzy i kultury pedagogicznej wśród rodziców. Działaczom TPD chodziło również o upowszechnienie w Polsce przede wszystkim Międzynarodowego Dnia Dziecka oraz imprez noworocznych¹⁴.

Już w 1957 roku „odrodzone” TPD liczyło ponad 13 500 członków zrzeszonych w ponad 440 kołach. Po dwudziestu latach liczba członków przekraczała 1 mln, a liczba kół – 25 tysięcy. W 1989 roku liczba członków sięgnęła 1,5 mln, natomiast liczba kół – 22 500. Hasło „Wszystkie dzieci są nasze” miało jednoczyć wokół TPD wszystkich, którzy chcieli przyjąć współodpowiedzialność za wychowanie młodego pokolenia, zarówno osoby fizyczne, jak i prawne¹⁵.

Środki finansowe i materialne na działalność TPD pozyskiwano z subwencji, dotacji, odpłatności, ze składek od osób fizycznych i prawnych, ze zbiorów publicznych oraz darowizn¹⁶.

2. Powstanie TPD w Legnicy i jego działalność w latach 1949–1956

Krótko po zakończeniu wojny w Legnicy znalazła się grupa osób, która spontanicznie podjęła działania na rzecz dzieci skrzywdzonych przez wojnę¹⁷. W budynku przy ul. Strzeleckiej (obecnie Łukasińskiego), a następnie w poniemieckim domu dziecka przy ul. Kingi (obecnie Zofii Kossak) został utworzony Dom Dziecka prowadzony przez Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci dla tzw. Sierot Wojny, w którym znalazły schronienie przede wszystkim dzieci uczestników Powstania Warszawskiego, Polaków deportowanych na Syberię oraz poległych na innych frontach II wojny światowej. W tym sierocińcu oraz bursie szkolnej przebywało ponad 200 dzieci, a placówka ta jeszcze kilkakrotnie zmieniała lokalizację. Z budynku przy ul. Kingi przenoszono ją kolejno na ul. Oświęcimską, ul. Grabskiego oraz ul. Bydgoską, gdzie istniała do roku 1953¹⁸. W latach 1947–1950 wychowawczynią Domu Dziecka i Bursy

¹³ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 87: S. Tułodziecki, *Z działalności Towarzystwa...*, s. 216.

¹⁴ Ibidem, s. 217–218.

¹⁵ B. Tracewski, *Przyjaciele dzieci...*, op. cit., s. 33.

¹⁶ B. Tracewski, *Powstanie i historyczny zarys działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci* [w:] *W służbie dzieciom i rodzinie. 90 lat towarzystwa Przyjaciół Dzieci*, red. S.L. Stądniczeńko, Warszawa–Opole 2009, s. 9.

¹⁷ K. Pleśniak, *TPD – przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, mps udostępniony przez autora.

¹⁸ *Ocalić od zapomnienia*, „Nade wszystko Dziecko. Biuletyn Informacyjny 2008”, s. 13.

TRPD/TPD była Janina Ryś¹⁹, delegowana do pracy w Legnicy, absolwentka seminarium nauczycielskiego zorganizowanego przez Janusza Korczaka oraz Marynę Falską²⁰.

Niniejszy Dom Dziecka w pierwszych latach powojennych stał się – jak wspominają jego ówcześni wychowankowie – domem rodzinnym dla sierot, których zawierucha wojenna przywiodła z odległych zakątków do Legnicy. W trudnych warunkach powojennych jego pracownicy zabiegali o pozyskanie żywności oraz ubrań dla wychowanków wśród instytucji i fabryk działających wówczas w Legnicy. Wychowawcy z wielkim oddaniem angażowali się zarówno w wychowanie, jak i edukację legnickich sierot, starając się stworzyć im namiastkę domu rodzinnego. Nieliczne fotografie, które przetrwały w albumach wychowanków, dokumentują organizowane zabawy, przedstawienia, zabawy sportowe, a nawet uroczystość Pierwszej Komunii Świętej²¹. W gronie wychowanków, współcześnie osób w podeszłym wieku, przybliżających dzieje Domu Dziecka dla tzw. „Sierot Wojny”, należy wymienić: Tadeusza Gołackiego, Adama Chrzanowskiego, Leona Wojciechowskiego, Józefa Rodeckiego oraz Rozalię Szpilę²².

Rzeczywistość polityczna czasów stalinowskich dawała jednakże znać o sobie także i w tym miejscu. Jak bowiem wspominają ówcześni wychowankowie, kilku chłopców z Szarych Szeregów, którzy byli uczestnikami Powstania Warszawskiego, zostało zabranych z placówki i słuch o nich zaginął. Ponadto od 1949 roku w instytucji tej był propagowany postępowy (jak wówczas mawiano) ideał wychowawczy i stosowano nowe metody wychowawcze. Wspominany Dom Dziecka stał się również obiektem zainteresowania aparatu bezpieczeństwa, który wśród wychowanków poszukiwał chętnych do pracy w swoich szeregach i co najmniej w kilku przypadkach – z pozytywnym skutkiem²³.

Ze względu na ówczesne realia społeczno-polityczne okres 1949–1956 był specyficznym w historii TPD. Jak już wspomniano, chociaż w 1952 roku została podjęta decyzja o likwidacji TPD, to nadal formalnie prowadziło ono swoją działalność. Dotychczasowe struktury nadal funkcjonowały, osoby piastujące wcześniej określone stanowiska nadal wykonywały swoją pracę, ale czyniły to społecznie. Kontynuowane były działania promujące specyfikę działalności placówek TPD. W związku z decyzją o likwidacji organizacji pewien kłopot sprawiało zbieranie składek członkowskich. W związku z tym władze Okręgu TPD

¹⁹ Janina Ryś urodziła się 26 czerwca 1926 r. w Warszawie. Od 1941 r. była związana z sierocińcem „Nasz Dom” założonym przez Marynę Falską przy współpracy Janusza Korczaka. Jako piętnastoletnia dziewczyna była pomocą w przedszkolu i jednocześnie uczyła na tajnych kompletach. W czasie wojny dzieci z sierocińca „Nasz Dom” wraz personelem zostały przeniesione do Sokolnik. W 1945 roku podjęła samodzielną pracę nauczycielską w przedszkolu w Leśnej Dąbrowie koło Warszawy. W 1946 roku RTPD skierowało ją do pracy w domu dziecka do Sosnowki koło Jeleniej Góry. W latach 1947–1950 pracowała w Legnicy w Domu Dziecka i Bursie TPD. W 1950 roku zajęła się organizowaniem przedszkola „Dziwiarz”, którym kierowała do 1955 roku. W latach 1955–1971 kierowała świetlicą w SP nr 3 w Legnicy. W roku 1971 zorganizowała świetlicę TPD przy ul. Jordana w Legnicy, z której odeszła na emeryturę w roku 1981. Zob. J. Stasiak, *Janina Ryś. Portret z historią w tle*, „Nade wszystko Dziecko. Biuletyn Informacyjny 2008”, s. 14.

²⁰ K. Pleśniak, *Janina Ryś. Wychowawca wielu pokoleń młodzieży [w:] W służbie dzieciom i rodzinie...*, op. cit., s. 263; J. Stasiak, *Janina Ryś...*, op. cit., s. 14.

²¹ *Ocalić od zapomnienia...*, op. cit., s. 12–13

²² A. Kobel, *IV spotkanie po latach byłych wychowanków Domu Dziecka*, „Nade wszystko Dziecko. Biuletyn Informacyjny 2004”, s. 9.

²³ *Ocalić od zapomnienia...*, op. cit., s. 13.

we Wrocławiu, którego dyrektorem była Józefa Lachowa, uznały, że członkowie nie będą podpisywali deklaracji członkowskich, ale będą wykupywali legitymacje członkowskie²⁴.

Jak już wspomniano wcześniej, skąpa baza źródeł uniemożliwia dokładniejsze przybliżenie działalności omawianej organizacji w Legnicy w pierwszych latach po jej powstaniu. Na podstawie *Sprawozdania z działalności Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy za rok 1954 i I kwartał roku 1955*²⁵, podpisanego przez Prezesa Oddziału Powiatowego TPD w Legnicy Mariana Bocheńskiego, można powiedzieć, iż w Legnicy zostało zlikwidowane co prawda etatowe kierownictwo Oddziału, ale praca w Oddziale była kontynuowana w formie społecznej. Zgodnie z celami Statutu TPD Oddział Powiatowy starał się współpracować ze wszystkimi Komitetami działającymi na terenie miasta, opierając swoją pracę na pracownikach szkół, Prezydiach Komitetów Rodzicielskich i na młodych stażem aktywistach TPD. W tym czasie w Legnicy były trzy szkoły TPD: Szkoła Podstawowa nr 2 i Szkoła nr 5 (podstawowa i szkoła pełna 11-letnia). Wraz z rozpoczęciem roku szkolnego 1954/55 powstała kolejna szkoła TPD – Szkoła Podstawowa nr 4 przy ul. Piastowskiej.

W połowie lat pięćdziesiątych Oddział Powiatowy TPD w Legnicy – zdaniem prezesa Bocheńskiego – odznaczał się dużą aktywnością przede wszystkim w zakresie prac przygotowawczych i propagandowych związanych z uruchamianiem kolejnej szkoły TPD. Organizowanie zebrań plenarnych z rodzicami oraz z Komitetem Rodzicielskim przyniosło zamierzone efekty i – jak podkreślał Bocheński – „Tak społeczeństwo, jak i szkoły radośnie przyjęły tworzenie nowej świeckiej szkoły”²⁶. Tak więc na początku roku szkolnego 1954/55 Powiatowy Oddział TPD w Legnicy miał pod swoją kuratelą cztery szkoły. W szkołach podstawowych łącznie uczyło się 2681 uczniów, natomiast w Liceum – 161. We wszystkich tych szkołach TPD łącznie liczyło 1815 członków²⁷. Mając na względzie dane z roku poprzedniego (w trzech szkołach TPD łącznie uczyło się 1127 uczniów)²⁸ można powiedzieć, iż w ciągu roku liczba uczniów wzrosła o 39,65%. W roku 1956 liczba członków TPD wzrosła do 2388, a więc niemal o 32% w ciągu dwóch lat. W tym samym roku w Legnicy przybyła kolejna szkoła TPD²⁹. Z powyższych danych liczbowych nie należy jednakże wyciągać daleko idących wniosków co do szczególnego zainteresowania placówkami TPD oraz samą tą organizacją. Nie sposób bowiem nie zauważyć, że w ówczesnym czasie przy zapisach do szkoły obowiązywała rejonizacja, co w zasadzie uniemożliwia rozstrzygnięcie, w jakim stopniu legnickie szkoły TPD były wybierane ze względu na swoją specyfikę, a na ile stanowiły oczywistą konsekwencję miejsca zamieszkania ucznia. Ponadto nie można pominąć faktu, iż w niniejszych szkołach na zebraniach z rodzicami była prowadzona akcja promująca TPD i jednocześnie stwarzano możliwość wpisania się na listę jego członków. W związku z tym również trudno powiedzieć, na ile przynależność do TPD stanowiła suwerenną decyzję rodziców podyktowaną pobudkami ideologicznymi, a na ile wynikała

²⁴ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie Okręgu od 1.IX.1953 r. do 31.III.1954 r.*, k. 34.

²⁵ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 28, k. 1–4.

²⁶ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 28, *Sprawozdanie z działalności Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy za rok 1954/ i I kwartał roku 1955*, k. 1.

²⁷ Ibidem, k. 2.

²⁸ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowo-statystyczne z działalności Wrocławskiego Okręgu TPD za rok 1953*, k. 13.

²⁹ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowe i statystyczne z działalności Okręgu Wrocławskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci za rok 1956*, k. 48–49.

z innych powodów, w tym także związanych z panującą wówczas sytuacją polityczno-społeczną łączoną z reżimem czasów stalinowskich, których kres nastąpił w październiku 1956 roku. Zapewne swoistą zachętą do wkraczania w szeregi członków TPD było to, iż uiszczane przez nich składki zazwyczaj przeznaczane były na niezbędne pomoce naukowe. Tak np. składki członkowskie zebrane przez Powiatowy Oddział TPD w Legnicy w 1955 roku w kwocie 30 290 zł zostały przeznaczone na pomoce naukowe, drobne remonty, dekoracje i cele kulturalne młodzieży³⁰.

Na zebraniach z rodzicami także w legnickich szkołach TPD była prowadzona intensywna akcja propagandowa w zakresie lansowania nowego ideału wychowawczego. W przywołanym wyżej sprawozdaniu czytamy, iż „[...] Główną troską Rad Pedagogicznych jest kształtowanie światopoglądu naukowego, walka z przesądami i zacofaniem oraz uświadamianie rodziców o zgubnych skutkach dwutorowości w wychowaniu i nauczaniu. We wszystkich szkołach utworzone są aktywy członków TPD, którzy jako główną formę pracy przyjęli pomoc dla Rad Klasowych w uświadomieniu rodziców o nauczaniu świeckim”³¹. Łącznie w ciągu roku 1954 oraz pierwszym kwartale roku następnego kierownictwo Oddziału Powiatowego zorganizowało 13 takich odczytów w szkołach TPD, więcej niż zaplanowano. Uczestniczyło w nich ok. 80% rodziców uczniów tych szkół. Również w planach na kolejne lata jako działanie priorytetowe traktowano systematyczne kontynuowanie akcji kształtowania światopoglądu naukowego dzieci oraz ich rodziców, a także uporządkowanie kwestii członkostwa TPD we wszystkich szkołach prowadzonych przez tę organizację³².

Powiatowy Oddział TPD w Legnicy od początku swojego istnienia prowadził ściśle współpracę z Miejskim Wydziałem Oświaty w Legnicy oraz Komitetem Miejskim PZPR³³. Jego aktywność była również pozytywnie oceniana przez Wrocławski Okręg TPD³⁴. W 1955 roku Zarząd TPD w Legnicy, któremu przewodniczył wspomniany już Marian Bocheński, był najbardziej aktywnym w województwie wrocławskim pod względem ilości przeprowadzonych zebrań w ciągu roku. Wyróżniał się także na tle województwa wrocławskiego w organizowaniu pogadarek pedagogizujących rodziców zarówno w roku 1955³⁵, jak i w 1956³⁶. W dniach od 27 grudnia 1952 roku do 6 stycznia 1953 roku zorganizował wielką Imprezę Noworoczną dla ok. 4860 dzieci, którą również uznano za jedną z najlepszych w województwie³⁷.

³⁰ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 28, *Sprawozdanie z działalności Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy za rok 1954/ i I kwartał roku 1955*, k. 2.

³¹ Ibidem.

³² APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 28, *Sprawozdanie z działalności Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy za rok 1954/ i I kwartał roku 1955*, k. 3–4; APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 28, *Sprawozdanie roczne z działalności Oddziału Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy za rok 1954*, k. 7.

³³ Ibidem, k. 3.

³⁴ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowo-statystyczne z działalności Wrocławskiego Okręgu TPD za rok 1953*, k. 9–20; APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowe i statystyczne z działalności Wrocławskiego Okręgu TPD za rok 1954*, k. 24–28.

³⁵ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowe i statystyczne z działalności Okręgu Wrocławskiego TPD za rok 1955*, k. 37–38.

³⁶ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowe i statystyczne z działalności Okręgu Wrocławskiego TPD za rok 1956*, k. 50.

³⁷ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowo-statystyczne z działalności Wrocławskiego Okręgu TPD za rok 1953*, k. 17.

Poza aktywnością na rzecz lansowania wśród dzieci i ich rodziców nowego ideału wychowawczego w szkołach TPD Legnicki Oddział Towarzystwa w latach 1953–1956 prowadził jedno przedszkole, które w 1953 roku opiekowało się grupą 109 dzieci oraz 13 tzw. ognisk niedzielnych, których uczestnikami było w sumie ok. 5355 dzieci³⁸.

3. Legnickie TPD w latach 1957–1975

Przeobrażenia polityczne, które nastąpiły w Polsce jesienią 1956 roku, wywarły również istotny wpływ na sposób prowadzenia pracy ideowo-wychowawczej wśród dzieci i młodzieży. W tym czasie nastąpiła niemal powszechna debata nad kierunkiem zmian, które należało przeprowadzić w polskich szkołach oraz innych instytucjach i organizacjach uczestniczących w procesie wychowania młodego pokolenia. Do tej dyskusji włączyli się również działacze TPD z województwa wrocławskiego. W *Sprawozdaniu opisowym i statystycznym z działalności Okręgu Wrocławskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci za rok 1956* z 25 lutego 1957 roku czytamy:

„Wobec likwidacji Towarzystwa Przyjaciół Dzieci Zarząd Okręgu we Wrocławiu zgodnie z wnioskami powziętymi na naradach aktywu w miesiącach listopadzie i grudniu 56 r. zwraca uwagę na konieczność i pilność podjęcia szerokiej akcji opiekuńczo-wychowawczej, zarówno na wsi jak i w mieście, zgodnej w zasadzie z wnioskami narady aktywu wojewódzkiego TPD z dn. 6.XI.56 r. i w związku z tym stworzenia organizacji społecznej zdolnej do działania, powołanej w sposób demokratyczny nie drogą odgórnych zarządzeń czy decyzji i składającej się z przedstawicieli reprezentujących interesy zarówno dziecka robotniczego i wiejskiego.

Według zdania aktywu tepedowskiego Okręgu Wrocławskiego winien być zwołany najpóźniej w miesiącu marcu zjazd tych członków Zarządu Głównego TPD, którzy do końca brali udział w pracach Towarzystwa poszerzony o przedstawicieli Okręgów z udziałem byłych działaczy Chłopskiego i Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci oraz innych działaczy zainteresowanych sprawą wychowania dzieci i młodzieży. Przed zwołaniem Zjazdu winna odbyć się narada czołowych działaczy b. TPD, Ch. i R. TPD, wytypowanych na naradach wojewódzkich również z udziałem zaproszonych działaczy społecznych, która miałaby na celu:

- 1) ustalenie zakresu działalności powstającej organizacji,
- 2) powołanie Tymczasowego Komitetu Organizacyjnego oraz Komisji Programowej, Statutowej i Organizacyjnej,
- 3) ustaliłaby termin zjazdu i podjęłaby decyzje co do uczestnictwa w Zjeździe, celem niedopuszczenia do powołania władz naczelnych w sposób budzący wątpliwość ich prawnomocnego wyboru³⁹.

Wiosną 1957 roku rozpoczął się również kolejny etap w dziejach legnickiego TPD. Zgodnie z nową koncepcją podstawą działalności miały być koła przyjaciół dzieci jako oddolne ogniwo organizacji. Zmiana koncepcji funkcjonowania TPD w Legnicy wpisywała się w tok przeobrażeń dokonujących się w tej organizacji na obszarze Dolnego Śląska. Uwzględniając

³⁸ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowo-statystyczne z działalności Wrocławskiego Okręgu TPD za rok 1953*, k. 15–17.

³⁹ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 48, *Sprawozdanie opisowe i statystyczne z działalności Okręgu Wrocławskiego TPD za rok 1956*, k. 51.

specyfikę regionu, podejmowano działania zmierzające do tworzenia nowych kół TPD zarówno w środowisku wiejskim, jak i miejskim. Szereg kół TPD organizowało ogniska przedszkolne, place zabaw, latem – „dziecińce”, wycieczki, różnorakie imprezy (np. z okazji Międzynarodowego Dnia Dziecka), angażowało się w pomoc materialną potrzebującym jej dzieciom, podejmowało współpracę z rodzicami. W latach 1957–1963 Towarzystwo prowadziło ściśle współpracę z władzami oświatowymi. Jego działalność była również wspierana przez komitety partii i stronnictw politycznych. W dniu 15 grudnia 1957 roku Wojewódzki Zjazd Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego podjął uchwałę zobowiązującą instancje, ognia i członków do popierania działalności Towarzystwa szczególnie na wsi. Również dobrze układała się współpraca TPD z Sekcją Opieki i Wychowania Zarządu Okręgu TPD we Wrocławiu, który mobilizował nauczycieli do angażowania się w organizowanie kolejnych kół TPD oraz placówek i akcji pod jego egidą⁴⁰.

W latach 1957–1975 niemal we wszystkich szkołach w Legnicy powstały koła TPD. W tym czasie były również zawiązywane koła młodzieżowe oraz koła specjalistyczne, których działalność była związana z opieką nad dziećmi niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi. Przy placówkach służby zdrowia i innych instytucjach środowiskowych również powstawały koła środowiskowe⁴¹.

Na podstawie skromnych materiałów źródłowych dotyczących działalności kół TPD w Legnicy w latach 1957–1975 można powiedzieć, iż była ona skoncentrowana na inicjatywach ukierunkowanych na pomoc dzieciom jej potrzebujących oraz sensowne zagospodarowanie czasu wolnego młodego pokolenia. Jednym z głównych działaczy Oddziału Miejskiego TPD w Legnicy po jego reaktywowaniu w 1957 roku był Władysław Stawik⁴². Z jego inicjatywy w 1959 roku w mieście powstała stołówka dla dzieci z rodzin dotkniętych ubóstwem, wielodzietnych i patologicznych. Czynił on także skuteczne zabiegi o pozyskanie środków na tworzenie świetlic środowiskowych. W latach sześćdziesiątych w porozumieniu z komitetami osiedlowymi zostało zorganizowanych 6 świetlic, w których zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży prowadzili instruktorzy TPD⁴³. W latach siedemdziesiątych za jedną z najlepszych świetlic środowiskowych TPD uważano świetlicę przy ul. Jordana, zmodernizowaną przez wspomnianą już Janinę Ryś, wybitnego pedagoga, która potrafiła zainteresować zajęciami świetlicowymi dzieci i młodzież z zaniedbanych wychowawczo środowisk rodzinnych. Włączała się ona również w sposób szczególnie we wszelkie przedsięwzięcia upamiętniające postać Przyjaciela Dzieci Janusza Korczaka⁴⁴.

Oddział Miejski TPD w Legnicy angażował się w działania, których celem było organizowanie ognisk niedzielnych dla dzieci i młodzieży, a także imprez typowych dla

⁴⁰ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 49, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci na terenie wsi Okręgu Dolnośląskiego w latach 1957–1963*, k. 5.

⁴¹ K. Pleśniak, *TPD – przeszłość...*, op. cit.

⁴² Władysław Stawik był jednym z głównych działaczy TPD w Legnicy. W 1947 roku, pracując jako wychowawca kolonijny, zetknął się z ideą RTPD i zaangażował się w jego działalność w Legnicy. Od 1957 roku ściśle związany z Oddziałem TPD w Legnicy, w którym pracował jako instruktor, a w latach 1962–1973 był skarbnikiem w jego Zarządzie. W latach 1973–1981 był wiceprezesem Oddziału TPD w Legnicy, a także członkiem Prezydium Okręgu TPD we Wrocławiu oraz jego skarbnikiem przez kolejną kadencję. Szerzej: *Oni tworzyli historię*, „Nade wszystko Dziecko. Biuletyn Informacyjny 2004”, s. 4; K. Pleśniak, *Władysław Stawik [w:] W służbie dzieciom i rodzinie...*, op. cit., s. 274.

⁴³ *Oni tworzyli historię...*, op. cit., s. 4.

⁴⁴ K. Pleśniak, *Janina Ryś...*, op. cit., s. 263.

Towarzystwa – Międzynarodowego Dnia Dziecka oraz dziecięcych zabaw noworocznych. W miesiącach wakacyjnych corocznie był organizowany wypoczynek letni dla dzieci i młodzieży. Tym segmentem działania w omawianym Oddziale w sposób szczególny zajmował się Tadeusz Staniów. W latach 1955–1976 był on odpowiedzialny za animowanie kolonii letnich dla dzieci mieszkających w mieście. Ponadto w ramach prac Oddziału TPD w latach 1968–1977 organizował wczasy w mieście dla dzieci mieszkających na wsi⁴⁵. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych istotną rolę w organizowaniu wypoczynku letniego dla dzieci i młodzieży w postaci kolonii letnich w Ustce, Kowarach i Szklarskiej Porębie odgrywał z kolei wspomniany Władysław Stawik⁴⁶.

Bardzo ważnym segmentem funkcjonowania Miejskiego Oddziału TPD w Legnicy były działania podejmowane na rzecz dzieci niepełnosprawnych. Znajdował się on pod kuratelą Marii Domalewskiej, która z Towarzystwem była związana od 1951 roku, a w latach 1956–1965 sprawowała funkcję zastępcy inspektora szkolnego w Wydziale Oświaty i Wychowania w Legnicy. W latach 1965–1973 była prezesem Zarządu Oddziału Miejskiego TPD w Legnicy⁴⁷.

W lipcu 1959 roku w Legnicy został zorganizowany Oddział Powiatowy TPD. Terenem jego działalności był powiat legnicki obejmujący 110 wsi oraz 1 miasto – Prochowice⁴⁸. Pod koniec 1963 roku w powiecie legnickim istniało 14 kół (w Bieniowicach, Kwiatkowicach, Starych Piekarach, Prochowicach, Rzeszotarach, Spalonej, Szczytnikach, Wądrożu Wielkim, Wielkich Piekarach, Rosochatej, Jankowie, Legnickim Polu, Raczkowej, Gniewomierzu), a łączna liczba członków posiadających legitymacje wynosiła 227. Pierwszym członkiem prawnym została Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” z Przybkowa⁴⁹. W kolejnych latach zorganizowało się koło TPD w Miłkowicach i Wilczycach⁵⁰. W 1964 roku na terenie powiatu legnickiego funkcjonowało 16 kół TDP, a całe Towarzystwo prowadziło 4 ogniska przedszkolne⁵¹. W powiecie legnickim niektóre ogniska przedszkolne TPD korzystały z klas szkolnych, odpowiednio przystosowując je do prowadzonych zajęć⁵². Rolę TPD w organizowaniu działalności opiekuńczo-wychowawczej dla dzieci ze wsi dostrzegły Państwowe Gospodarstwa Rolne oraz Związek Zawodowy Pracowników Rolnych, które angażowały się w organizowanie bazy materialnej służącej tym przedsięwzięciom⁵³.

W świetle zachowanej dokumentacji od 1 lipca 1962 roku prezesem Zarządu Oddziału Powiatowego TPD w Legnicy był Jan Radomski, natomiast jego zastępcami – Ferdynand Reczuch i Natalia Popławska. Ponadto w składzie 9-osobowego Zarządu znaleźli się: Stefan

⁴⁵ *Oni tworzyli historię...*, op. cit., s. 4.

⁴⁶ K. Pleśniak, *Władysław Stawik [w:] W służbie dzieciom i rodzinie...*, op. cit., s. 274.

⁴⁷ *Oni tworzyli historię...*, op. cit., s. 4.

⁴⁸ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Sprawozdanie opisowe Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy z działalności w 1963 roku*, k. 15.

⁴⁹ *Ibidem*, k. 15.

⁵⁰ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Protokół z posiedzenia Prezydium Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy, odbytego dnia 14 maja 1964 roku w lokalu Wydziału Oświaty PPRN w Legnicy*, k. 16.

⁵¹ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Legnica, dnia 4 maja 1964 roku [Informacja Zarządu Oddziału Powiatowego TPD w Legnicy do Zarządu Okręgowego TPD we Wrocławiu]*, k. 96.

⁵² APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 49, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci na terenie wsi Okręgu Dolnośląskiego w latach 1957–1963*, k. 8.

⁵³ *Ibidem*, k. 9.

Budny (sekretarz), Marian Kisiel (skarbnik) oraz 4 członków Zarządu, m.in. Maria Wyszotrawka, Franciszek Baczun oraz Władysław Kosiba⁵⁴.

W latach sześćdziesiątych działalność Kół TPD na terenie powiatu legnickiego była skoncentrowana wokół organizacji imprez dla dzieci (m.in. zabaw noworocznych) oraz wycieczek. Zakładano również place gier i zabaw⁵⁵, a także organizowano ogniska przedszkolne⁵⁶. W połowie lat sześćdziesiątych ogniska te istniały w takich miejscowościach jak: Stare Piekary, Wielkie Piekary, Bieniowice, Rzeszotary, Jakuszów, Gniewomierz, Miłkowice, Raczkowa, Wilczyce i Ulesie⁵⁷. Ponadto w okresie wakacyjnym Legnicki Oddział TPD organizował tzw. „dziecińce wiejskie”, których celem była opieka nad dziećmi w okresie wzmózonych prac polowych. Zaznaczyły one swoją działalność na terenie Gniewomierza, Kunic, Bieniowic, Spalonej, Księginic, Rzeszotar⁵⁸, Legnickiego Pola, Prochowic i Wądroża Wielkiego⁵⁹.

Zarówno Oddział Miejski, jak i Oddział Powiatowy TPD w Legnicy były zobowiązane do respektowania w pracy opiekuńczo-wychowawczej wytycznych Zarządu Głównego oraz Zarządu Okręgu TPD we Wrocławiu uwzględniających pryncypia ustrojowe PRL oraz założenia bieżącej polityki państwa. Znajdują one odzwierciedlenie w propozycjach do planu pracy wychowawczej w placówkach TPD⁶⁰. Wymienione oddziały – zgodnie z peerelowskimi tendencjami – dla uczczenia konkretnych wydarzeń historycznych były także zobowiązane do przyjęcia określonych zobowiązań, z których były następnie rozliczane. Tak np. dla uczczenia 25-lecia PRL Oddział Powiatowy w Legnicy zobowiązał się do zorganizowania 4 kół, 2 ognisk przedszkolnych oraz zainicjowania budowy placu zabaw w Kochlicach⁶¹.

⁵⁴ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Protokół Zebrania Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy, odbytego dnia 1 lipca 1962 roku*, k. 1.

⁵⁵ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Protokół z posiedzenia Prezydium Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy, odbytego dnia 14 maja 1964 roku w lokalu Wydziału Oświaty PPRN w Legnicy*, k. 16.

⁵⁶ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Sprawozdanie opisowe Zarządu Oddziału Powiatowego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy z działalności w 1963 roku*, k. 14–15.

⁵⁷ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Legnica, dnia 26 sierpnia 1964 r. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Zarząd Okręgu Dolnośląskiego, [Informacja o organizowanych ogniskach przedszkolnych przez TPD Okręg Dolnośląski Zarząd Oddziału Powiatowego w Legnicy]*, k. 94.

⁵⁸ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Sprawozdanie z lustracji dziecińców wiejskich w pow. Legnica przeprowadzonej w dniach 29–30 lipca 1960 r. przez st. inspektora Okręgu TPD – Jadwigę Sawicką, podinspektora szkolnego ob. Boczonina, instr. KGW – Mańkowską*, k. 19–20.

⁵⁹ APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 30, *Legnica, dnia 29 kwietnia 1963 r. Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Zarząd Okręgu Dolnośląskiego, [Zgłoszenie placówek letnich prowadzonych przez TPD Okręg Dolnośląski Zarząd Oddziału Powiatowego w Legnicy]*, k. 63.

⁶⁰ Np. APWr, TPD ZW Wrocław, sygn. 90, *Przed V Zjazdem Partii*, „Biuletyn Okręgu Dolnośląskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci”, 1968, nr 5 s. 1–2; *Propozycje dla planu pracy samorządów i świetlic*, „Biuletyn Okręgu Dolnośląskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci”, 1968, nr 5 s. 5–6; *Samorządność metodą wychowawczą w środowisku rówieśniczym*, „Biuletyn Okręgu Dolnośląskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci”, 1969, nr 2, s. 3.

⁶¹ APW, TPD ZW Wrocław, sygn. 90, *Zestawienie meldunków Zarządów Oddziałów o podjętych zobowiązaniach dla uczczenia 25-lecia PRL, 250-lecia odzyskania Dolnego Śląska i 50-lecia działalności Towarzystwa Przyjaciół Dzieci*, k. 75.

4. TPD w Legnicy w latach 1975-1989

Powołanie województwa legnickiego w 1975 roku zainauguowało kolejny etap w dziejach TPD w Legnicy. Zostały wówczas utworzone nowe struktury organizacyjne na szczeblu wojewódzkim, miejskim i gminnym, co przyczyniło się również do ożywienia działalności. W skład nowego województwa weszły ziemie należące wcześniej do województwa wrocławskiego i zielonogórskiego. Obligowało to do dostosowania struktury organizacyjnej do nowych uwarunkowań terytorialnych. Konsekwencją tej reorganizacji były też zmiany personalne w zarządach na poszczególnych szczeblach, ponieważ akces do działania w TPD wyraziły nowe osoby związane z ważnymi dziedzinami życia państwowego i społecznego. W latach 1975–1980 działalność organizacji zdominowały kwestie związane z zaspokajaniem potrzeb wychowawczo-opiekuńczych dzieci i ich rodzin. Liczba członków fizycznych w województwie legnickim wzrosła z 13 280 w 1975 roku do 16 880 w 1979 roku⁶².

Zarząd Wojewódzki TPD w Legnicy rozpoczął pracę w lipcu 1975 roku. W skład Zarządu Wojewódzkiego weszło 39 członków, a pierwszym prezesem ZW został Czesław Kowalak, który pełnił tę funkcję do 1991 roku⁶³.

Kryzys społeczny i ekonomiczny w Polsce w latach 1981–1989 odcisnął swoje piętno na działalności TPD, które w tym okresie stało się rzecznikiem i obrońcą spraw dzieci. W niniejszym czasie w sposób szczególny aktywność organizacji była skupiona na problemach dzieci niepełnosprawnych. Zapewne profil funkcjonowania sprawił, iż TPD było jedną z nielicznych organizacji, których działalność nie została zawieszona po wprowadzeniu stanu wojennego. W roku 1989 liczba jej członków wynosiła 21 870. Członkami prawnymi były zakłady pracy, natomiast w gronie członków wspierających były komitety rodzicielskie działające przy placówkach oświatowych⁶⁴.

W latach 1975–1989 generalnie podstawą funkcjonowania TPD była aktywność opiekuńczo-wychowawcza koncentrująca się przede wszystkim na pomocy dzieciom ze środowisk najuboższych oraz wspieraniu działań państwa w sferze opiekuńczo-wychowawczej, głównie w zakresie wyrównywania braków w rozwoju psychicznym i fizycznym dzieci i młodzieży. Analogicznie jak w latach poprzednich, TPD organizowało dziecińce wiejskie w okresie wzmoczonych prac żniwnych i wykopkowych. Od 1980 roku następował spadek liczby takich placówek spowodowany przejmowaniem tej formy opieki na dziećmi przez władze szkolne, a także mniejszym zainteresowaniem ze strony rodziców ze względu na wzrastającą odpłatność. Natomiast w środowisku miejskim województwa legnickiego TPD prowadziło przedszkola społeczne, które w 1983 roku uzyskały status placówek państwowych.

W omawianym okresie aktywność TPD w zakresie animowania opieki nad dziećmi w wieku szkolnym koncentrowała się na organizowaniu lub współorganizowaniu placówek i zabaw, prowadzeniu świetlic środowiskowych, organizowaniu wypoczynku wakacyjnego w miejscu zamieszkania, a także tradycyjnych kolonii zdrowotno-wypoczynkowych dla dzieci z chorobami górnych dróg oddechowych, niedoborem wagi, wzrostu, nieprawidłową postawą oraz specjalistycznych kolonii zdrowotnych dla dzieci z wadami wzroku

⁶² C. Kowalak, *Działalność Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w województwie legnickim w latach 1975–1999*, „Szkice Legnickie”, t. 20, s. 127.

⁶³ C. Kowalak, *Jubileuszowe refleksje*, „Nade wszystko Dziecko. Biuletyn Informacyjny 2004”, s. 3.

⁶⁴ C. Kowalak, *Działalność Towarzystwa...*, op. cit., s. 129.

i mowy. Zainteresowanie tą formą wypoczynku zdecydowanie zmalało w latach 1981–1982, co zapewne można wiązać z panującą wówczas sytuacją społeczno-polityczną⁶⁵.

Ponadto w omawianym okresie TDP rozwijało różne formy pomocy dziecku w rodzinie niewydolnej opiekuńczo-wychowawczo, zajmowało się upowszechnianiem kultury pedagogicznej oraz zapobieganiem sieroctwu społecznemu. W okresie stanu wojennego i zaraz po jego zakończeniu organizacja zajmowała się pośrednictwem w rozdawaniu darów otrzymanych od szwedzkiej organizacji „Radda Barnen”, Caritas, a także Wydziału Zdrowia i Urzędu Wojewódzkiego w Legnicy. W latach 1982–1984 pomoc TPD objęła 1003 rodziny, którym przekazano 120 ton żywności. W roku 1982 roku przy Zarządzie Wojewódzkim TPD zainicjował działalność Społeczny Fundusz Pomocy Dzieciom, który gromadził środki finansowe przeznaczane na pomoc dzieciom.

W latach 1975–1989 TPD podejmowało również działania na rzecz dzieci niepełnosprawnych, a także na rzecz bezpieczeństwa drogowego dzieci. Ponadto koordynowało różnorodne akcje związane z obchodami Dnia Dziecka. Na szczególną uwagę zasługuje inicjatywa wręczania w tym dniu książeczek mieszkaniowych dzieciom z rodzin wielodzietnych i wychowankom domów dziecka zakładanych ze środków przekazywanych przez zakłady pracy na konto Społecznego Funduszu Mieszkaniowego. W roku 1979 roku ufundowanych zostało 19 książeczek typu M-2 z pełnym wkładem oraz 12 z wkładem niepełnym. W kolejnych latach w miarę posiadanych środków ta inicjatywa była kontynuowana⁶⁶.

Przeobrażenia społeczno-polityczne, które nastąpiły w Polsce po zakończeniu II wojny światowej wywarły wpływ na działalność wszystkich instytucji i organizacji dziecięcych i młodzieżowych, w tym także na genezę i funkcjonowanie Towarzystwa Przyjaciół Dzieci.

W dziejach Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Legnicy w latach 1949–1989 można wyróżnić kilka etapów, które są odzwierciedleniem ogólnopolskich tendencji politycznych oraz statusu Legnicy jako miasta powiatowego, a od 1975 roku – wojewódzkiego.

Powstanie i początki działalności TPD w Legnicy były konsekwencją spontanicznego działania grona pedagogów związanych z przedwojennym Robotniczym Towarzystwem Przyjaciół Dzieci na rzecz przybyłych do miasta dzieci skrzywdzonych przez II wojnę światową. Zachowane materiały źródłowe wskazują, iż koła TPD istniejące w Legnicy oraz na terenie powiatu legnickiego, a od połowy lat siedemdziesiątych na obszarze województwa legnickiego, prowadziły ożywioną działalność na rzecz dzieci i młodzieży. Ich aktywność sprowadzała się przy tym nie tylko do animacji ich czasu wolnego w okresie przerwy wakacyjnej czy też organizacji okazjonalnych zabaw, ale przede wszystkim troski o los dzieci niepełnosprawnych, pochodzących z rodzin dysfunkcyjnych czy też dotkniętych ubóstwem. W gronie działaczy tej organizacja było wielu znakomitych pedagogów, dla których dobro dziecka było sprawą najważniejszą.

⁶⁵ Ibidem, s. 131–134.

⁶⁶ Ibidem, s. 134–138.

SUMMARY

Kazimiera Jaworska

**The Activities Conducted by the Society of the Friends of Children
in the Polish People's Republic**

The social and political transformation which took place in Poland after World War II influenced the character of activities conducted by all kinds of institutions and organizations dealing with broadly understood educational and tutorial problems. The Society of the Friends of Children, established in 1949, constituted one of them. Although the activities conducted by the Society were convergent with the communist policy implemented by the state, the decision to abolish it was made in 1952. The Polish October marked a new chapter in the history of the Society. An active involvement of its members led to its formal reactivation in 1957. The Society of the Friends of Children was subsidised by the State until the end of the communist era and it implemented the policy of the government in the field of education and tutoring.

The establishment and origin of The Society in Legnica were direct consequences of a spontaneous action for the benefit of children affected by WW II, who arrived in the city, taken by a group of teachers involved in the activities conducted by The Labour Society of the Friends of Children before WW II. Taking into account the political conditions and the reform of state administration, the following stages in the history of the Society in Legnica can be distinguished: 1949–1956, 1957–1975, 1975–1980 and 1981–1989. The available source materials reveal that between 1949 and 1989 The Society of the Friends of Children in Legnica conducted intensive activities for the benefit of children and the youth.

Key words: The Society of the Friends of Children, Legnica, The Polish People's Republic, education, upbringing.

Data wpływu artykułu: 19.06.2015 r.

Data akceptacji artykułu: 2.10.2015 r.

Silvia Ručinská

Silesian University in Opava
silvia.rucinska@gmail.com

Miroslav Fečko

Pavol Jozef Šafárik University in Košice
miroslav.fecko@upjs.sk

Foreign Direct Investment in Visegrad Group Countries with the Focus on the Service Sector

SUMMARY

The focus of the article is on inward Foreign Direct Investment in Visegrad Group countries from the point of view of the importance of the service sector. Governments in the Visegrad Group countries pay a lot of attention to Foreign Direct Investment. On the one hand, they compete with one another, but on the other, they complement one another as a single region with similar characteristics. The Visegrad Group countries also have similar characteristics regarding the growing importance of the service sector, for example in the case of employment. The aim of this article is to analyse inward Foreign Direct Investment in Visegrad Group countries from the perspective of their classification according to economic activities and with a special focus on the importance of the service sector.

Key words: Visegrad Group, Foreign Direct Investment, Service Sector .

Introduction

Foreign Direct Investments (FDI) are important drivers in functioning of state economies, especially in the case of Visegrad Group (V4) countries. Molendowski and Žmuda (2013) highlighted the positive impacts of FDI on competitiveness of the countries' economy and Kotulič and Adamišin (2012) stated FDI as an indicator of the overall economic development. In the case of post-socialistic countries, including all V4 countries, is according to Bandelej (2010) important to stress out, that FDI have played a key role in transformation of these countries onto market economies. In similar meaning stated Drahekoupil (2008) the attracting of FDI as a priority for Central and Eastern Europe countries. Also regarding the east and central Europe region Medve-Bálint (2014, p. 35) highlighted, that FDI have "significantly contributed to the region's integration into the European and global markets".

Historical similarities of social and economic transformation of V4 countries resulted in the orientation of V4 countries from the Soviet influence onto the integration tendencies

within the European Union (EU) (Richter and Toth, 1996). According to Dangerfield (2014) this kind of similarities naturally led to a closer cooperation of Slovak Republic, Czech Republic, Hungary and Poland in the form of V4. This cooperation hasn't fulfilled its purpose only in the period of transformation, integration in Central European Free Trade Agreement and completing the integration efforts in the EU, but has lasted into the present.

As we summarized in „Foreign Direct Investments Development in the V4 Countries“ (2013) is according to our opinion important to see the V4 countries not only through their similar historical, economic and social development, but also when speaking about FDI these are the most competing countries. This competition increased in the period of transformation but is also present even today. V4 countries compete with each other in their ability to adopt necessary reform steps, to liberalize their markets, to set up the system of support for foreign investors or in other support mechanisms. Also other factors as for example the political situation in the country, government stability, foreign acceptance and predictability of the political developments influence the competitiveness of V4 countries regarding foreign investors.

The transformation process of the V4 countries was connected also with the change of orientation of their economies in favor of the services sector. In this regard the increasing of services sector's share on total employment can be highlighted. According to European Commission (2014) was the share of services sector on total employment in European average (EU 28) 72,5% and in Slovak Republic 65,6%, in Czech Republic 60,7%, in Poland 57,7% and in Hungary 64,1%. V4 countries were in this indicator below the EU average, but nevertheless is the importance of services sector in employment evident. The growing importance of services transferred also into the FDI, when according to Capik and Drahoš (2011, p. 1612) in V4 countries inward FDI in services sector started to exceed the investments in industry sector, what was „in line with trends in global FDI flows, which were increasingly dominated by this sector“.

The goal of the article is to analyze inward FDI in V4 countries, from the perspective of their classification according to economic activities and of the specific importance of services sector. The basis will be the inward FDI data published by the national central banks of V4 countries. When classifying according to economic activities, the NACE Rev. 2 Statistical classification of economic activities in the European Community (NACE Rev. 2) following the European Commission (2008) will be used. The period 2009 – 2012 will be the analyzed period, for which the statistical data of inward FDI in V4 countries is available according to NACE Rev. 2. In the following parts of the article is the focus oriented on the analysis of inward FDI in every V4 country according to economic activities. Comparison of inward FDI in V4 countries in services sector and concluding remarks will follow.

1. Foreign Direct Investment in Visegrad Group countries

In this part is the focus oriented on inward FDI coming into each V4 country in the period of 2009 – 2012, according to the NACE Rev. 2 classification. The specified period is chosen to ensure the comparability of the data for all V4 countries, because the inward FDI data according to NACE Rev. 2 are available for the years 2009 – 2012. Based on the NACE Rev. 2 classification is the following analysis of inward FDI with the focus on services sector and comparison with other economic activities possible. In the case of inward FDI will the services sector according to NACE Rev. 2 constitute of the sections G – S. In accordance with European Commission (2008, p. 47) sections G – S cover following economic activities: G

– Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles; H – Transportation and storage; I – Accommodation and food service activities; J – Information and communication; K – Financial and insurance activities; L – Real estate activities; M – Professional, scientific and technical activities; N – Administrative and support service activities; O – Public administration and defense; compulsory social security; P – Education; Q – Human health and social work activities; R – Arts, entertainment and recreation; S – Other service activities.

According to table 1 inward FDI in 2009 amounted in the Slovak Republic almost 36,5 billion¹ €. Their substantial part were FDI in services sector with the value close to 18 billion €, what represented almost a half of all inward FDI. Also in 2009 important, were investments in industry, where significant investments were in manufacturing, followed by other related industrial economic activities. In 2010 total FDI increased compared to the previous year by more than 1 billion €. Such a growth was caused by the increase of investments mainly in manufacturing and related industrial activities. FDI in services sector in 2010 compared to the previous year slightly decreased by 64 million² €. A significant yearly increase in FDI of 2,5 billion € has been in 2011, which was mainly because of the growth of investments in services sector. Compared to 2010, investments in services sector in 2011 were more than 2,5 billion € higher and a decrease of more than 500 million € has been in manufacturing. Total FDI increased also in the last analyzed year 2012, with a yearly increase of 1,6 billion €. This was caused mainly because of the increase of investments in manufacturing (of more than 1,3 billion €) and in services sector (of more than 400 million €).

FDI according to table 1 were in 2012 5,3 billion € higher than in 2009. This increase was caused mainly by the increase of investments in services sector, which compared to 2009 were in 2012 more than 2,9 billion € higher. Also other economic activities (except section E) in 2012 compared to 2009 increased, with the highest increase in manufacturing (of almost 1,2 billion €) and in section D (almost of 1 billion €). Investments in services sector amounted in every year of the analyzed period approximately the half of total inward FDI in the Slovak Republic.

Table 1. Inward FDI in the Slovak Republic according to economic activities
(in mil. €)

Economic activities (NACE Rev. 2)	Year			
	2012	2011	2010	2009
A – Agriculture, Forestry and Fishing	94,3	96,3	78,8	90,1
B – Mining and Quarrying	497,9	476,8	426,9	393,7
C – Manufacturing	13 707,2	12 368,1	12 938,5	12 548,3
D – Electricity, Gas, Steam and Air Conditioning Supply	5 852,1	6 061,8	5 656,1	4 857,5
E – Water Supply; Sewerage, Waste Management and Remediation Activities	16,1	79,4	63,5	54,1
F – Construction	680,6	588,8	567,1	527,1
Total Services (G – S)	20 931,2	20 502,1	17 933,8	17 997,8
FDI in Total	41 779,8	40 173,4	37 665,0	36 469,0

¹ Billion = 1 000 000 000

² Million = 1 000 000

Source: Own elaboration according to NBS (2015a, 2015b, 2015c, 2015d).

FDI in the Czech Republic were according to table 2 in 2009 at the overall level of more than 87 billion €. Their substantial part was generated by the investments in services sector, followed by manufacturing and other related industrial activities. In 2010 there has been an yearly increase of 8,8 billion € in total inward FDI. This very high yearly increase of inward FDI was at the level of 6 billion € caused by the increase of investments in services sector. Investments in manufacturing increased by 1,2 billion € in 2010 and also other economic activities showed an increase of inward investments. Positive yearly change from the previous year wasn't achieved in 2011 and inward FDI in total decreased by almost 3 billion €. The decrease of inward investments wasn't caused by the decrease of industrial investments, where for example in manufacturing oppositely investments yearly by more than 780 million € have increased. The decrease of total inward FDI was caused mainly due to a significant yearly decrease of investments in services sector, where there has been a decline in investments of up to 3,7 billion €. Negative development in 2011 wasn't repeated in 2012 and inward investments in total again grew, of more than 10 billion €. The main sources of this yearly increase were services sector with a yearly increase in investments of 6,7 billion € and manufacturing with a yearly increase in investments of 4,7 billion €.

According to table 2 FDI in the analyzed period increased by more than 16 billion € and achieved a total level exceeding 103 billion € in 2012. This growth was caused mainly because of the increase of investments in services sector, which were in 2012 compared to 2009 more than 9 billion € higher. Industrial sectors closely followed, with an increase of 6,7 billion € in manufacturing between 2009 and 2012. The importance of services sector in inward FDI in the Czech Republic is significant, because investments in services sector in every year of the referenced period amounted to more than a half of total incoming investments.

Table 2. Inward FDI in the Czech Republic according to economic activities (in mil. €)

Economic activities (NACE Rev. 2)	Year			
	2012	2011	2010	2009
A – Agriculture, Forestry and Fishing	190,2	210,5	206,6	196,8
B – Mining and Quarrying	2 398,3	2 323,1	2 563,3	2 265,6
C – Manufacturing	34 208,7	29 497,6	28 715,7	27 441,8
D – Electricity, Gas, Steam and Air Conditioning Supply	5 457,1	7 117,1	6 945,8	6 379,2
E – Water Supply; Sewerage, Waste Management and Remediation Activities	791,8	727,5	724,7	694,0
F – Construction	1 717,2	1 868,9	1 986,9	1 585,2
Total Services (G – S)	55 906,3	49 158,6	52 887,9	46 847,4
FDI in Total	103 455,7	93 184,2	96 152,5	87 330,3

Source: Own elaboration according to CNB (2015a, 2015b, 2015c, 2015d)

Based on table 3 were inward FDI in Poland in 2009 on the level exceeding 128 billion €. Most of the investments were in services sector, which in 2009 with the level of 75,5

billion € highly exceeded investments in manufacturing and in other industrial economic activities. In 2010 Poland recorded a yearly increase of 32,5 billion € in total inward FDI. Such a growth of inward investments was caused mainly because of investments growth in services sector, which in 2010 achieved compared to 2009 an increase of 20,7 billion €. Yearly increase in 2010 was also in other economic activities (except section D and section E), mainly in manufacturing with a growth of 9,5 billion € and in construction with a growth of almost 4,2 billion €. As well as in the Czech Republic, also in Poland there has been a decrease of inward FDI in 2011 compared to 2010, which in Poland exceeded 4,2 billion €. Main economic activities, in which the decrease of inward FDI occurred, were in services sector (decline of almost 5 billion €) and in manufacturing (decline of 800 million €). Potential stronger decrease of inward FDI in 2011 was compensated by the growth of investments in section F (increase of 1,5 billion €) and in section B (increase of almost 450 million €). After a yearly decrease of total inward FDI in 2011 a repeated growth of 21,1 billion € in 2012 followed. Similarly as in 2010, also the yearly increase in 2012 was caused mainly because of the higher inflow of investments in services sector (yearly increase of 12,6 billion €) and in manufacturing (yearly increase of 6,7 billion €).

Table 3. Inward FDI in Poland according to economic activities (in mil. €)

Economic activities (NACE Rev. 2)	Year			
	2012	2011	2010	2009
A – Agriculture, Forestry and Fishing	661,6	622,0	619,1	587,1
B – Mining and Quarrying	965,0	764,4	315,2	208,3
C – Manufacturing	56427,5	49637,1	50445,1	40905,8
D – Electricity, Gas, Steam and Air Conditioning Supply	6496,5	5801,6	5224,2	5255,3
E – Water Supply; Sewerage, Waste Management and Remediation Activities	421,9	422,4	507,2	3218,5
F – Construction	9147,6	8935,3	7413,1	3218,5
Total Services (G – S)	104021,9	91365,2	96340,7	75549,4
FDI in Total	178256,7	157151,1	161377,7	128834,3

Source: Own elaboration according to NBP (2015a, 2015b, 2015c, 2015d)

Among the V4 countries and regarding the analyzed period, the highest total inward FDI in absolute terms have been in Poland. According to table 3 was the difference between 2009 and 2012 in the case of Poland the highest and amounted to almost 50 billion € in favor of 2012. This high increase of inward FDI was mainly caused because of services sector, where the inward FDI in 2012 were higher by more than 28 billion € compared to in 2009. Inward FDI were also in every year of the analyzed period directed primarily into services sector (according to the share of total inward FDI and inward FDI in services sector, in every year almost 60% of total inward FDI). The highest increase between 2009 and 2012 of inward FDI in industrial activities has been in manufacturing and reached up to 15,5 billion €.

Table 4. Inward FDI in Hungary according to economic activities (in mil. €)

Economic activities (NACE Rev. 2)	Year			
	2012	2011	2010	2009
A – Agriculture, Forestry and Fishing	465,2	349,2	385,6	353,6
B – Mining and Quarrying	259,0	227,4	224,4	292,8
C – Manufacturing	15 748,8	10 050,6	17 362,8	17 244,8
D – Electricity, Gas, Steam and Air Conditioning Supply	3 270,7	2 284,0	4 170,8	3 631,8
E – Water Supply; Sewerage, Waste Management and Remediation Activities	111,0	120,5	125,9	116,9
F – Construction	936,8	930,7	1 185,8	1 224,5
Total Services (G – S)	56 553,5	50 646,6	43 026,9	44 281,2
FDI in Total	78 892,1	66 009,2	67 999,5	68 658,7

Source: Own elaboration according to CBH (2015)

Based on table 4 were total inward FDI in 2009 in Hungary at the level of 68,6 billion € and consisted mainly of investments in services sector. Total amount of inward FDI in services sector has been in 2009 more than 2,5 times higher as investments in manufacturing. In 2010 compared to 2009 total inward FDI decreased of almost 660 million €, whereby the highest yearly decline of 1,2 billion € was in services sector. Yearly decrease of total inward FDI of almost 2 billion € continued also in 2011. In 2011 compared to 2010 wasn't the decrease of inward FDI caused because of the decline of investments in services sector, but mainly because of lower inflow of investments in industrial activities. Inward FDI in services sector in 2011 compared to 2010 grew and their yearly increase reached a level of more than 7,6 billion €. There has been a yearly decrease of inward FDI in all industrial activities, which was most significant in manufacturing (yearly decrease compared to 2010 of more than 7,3 billion €). Unlike the Czech Republic and Poland, Hungarian services sector strengthened its position regarding inward FDI in 2011. The decrease of total inward FDI in 2010 and in 2011 has been replaced by a yearly increase in 2012, which reached 12,8 billion €. This yearly increase has been caused because of the growth of investments in all economic activities (except a slightly decrease in section E) and most significantly it appeared in services sector (yearly increase of 5,9 billion €) and in manufacturing (yearly increase of almost 5,7 billion €).

The comparison of total inward FDI according to table 4 between 2009 and 2012, highlights also in the case of Hungary the growth of investments, which reached a level of more than 10 billion €. The main contributor to this growth were investments in services sector, where inward FDI in 2012 have been 12,2 billion € higher than in 2009. Sections of the industrial economic activities resulted a decrease of inward FDI in comparison of 2009 and 2012, with the highest decrease of 1,5 billion € in manufacturing. As was the case in all the other V4 countries, also in Hungary was in the analyzed period services sector the main recipient of FDI. The importance of services sector regarding inward FDI was in Hungary most significant compared to the other V4 countries. According to the share of total inward FDI and inward FDI in services sector, investments in services sector have been in every year

of the researched period above the level of 60% of total inward FDI and in 2012 this share reached up to 71%.

2. Comparison of Foreign Direct Investment in services sector in Visegrad Group countries

Inward FDI in services sector represented for all V4 countries throughout the entire analyzed period of 2009 – 2012 the main part of total inward FDI. According to diagram 1, was the level of inward FDI in services sector in every V4 country different, what was apparent because of the different levels of total inward FDI in these countries. Every V4 country in 2012 compared to 2009 recorded an increase of inward FDI in services sector, with the highest increase in Poland and Hungary. FDI coming into services sector weren't continually yearly growing and in some years and in some countries they also recorded a yearly decrease. This decrease of investments in services sector was noticeable mainly in 2011 in Poland and in the Czech Republic. On the other side in the Slovak Republic and in Hungary, investments into services sector increased in 2011 compared to 2010.

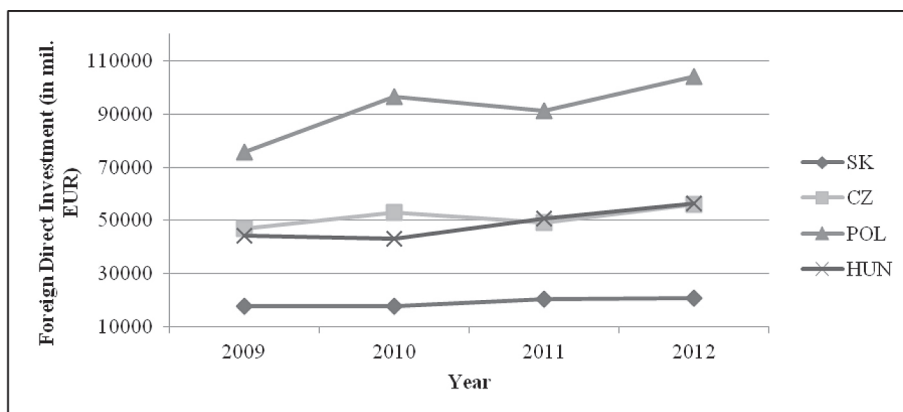

Diagram 1.: Inward FDI in services in V4 countries

Source: Own elaboration.

Ramasamy and Yeung (2010) have confirmed the globally growing importance of services in FDI and specifically in the case of V4 countries also Capik and Drahokoupil (2011). Ramasamy and Yeung (2010) when analyzing the data of the World Investment Reports, were speaking about the share of services in global FDI of one quarter in 1970, in 1990 reaching the half of all global FDI and in 2005 close to a two-thirds share. According to Capik and Drahokoupil (2011) V4 countries similarly focused their attention on attracting foreign investors and also these countries similarly started to direct the state aid onto the investments in services sector. This meant a diversion from investments typical in the 1990s, with the prevailing importance of manufacturing and of activities of automotive, precision engineering and electronics. Since 2000, the V4 countries tried to attract foreign investments characterized also through their higher added value, what resulted into the support of investments towards quality and not just quantity (Capik and Drahokoupil, 2011).

Conclusion

The goal of the article was an analysis of inward FDI in V4 countries, focusing on the importance of services sector. According to analyzed data published by the national central banks of the V4 countries in the period of 2009 – 2012, was services sector in all V4 countries the main economic activity, where inward FDI have been directed. Capik and Drahekoupil (2011, s. 1622) confirmed the importance of services sector in terms of the inward FDI in V4 countries, by saying that the share of FDI in services sector in total incoming FDI since 2000 „has fluctuated around 70% in the Czech Republic, 60% in Poland, 55% in Hungary and 40% in Slovakia“. Presented data and arguments point out the persistent and growing importance of services sector regarding inward FDI in the V4 countries.

V4 countries based on their similar historical, economical and social contexts of transformation onto market economies have jointly started to attract foreign investments as a potential source of their future growth. Equally similar, V4 countries started to direct the political effort onto the support of investments, which would bring a higher added value and which wouldn't have only an industrial character. Also based on this reasons (besides the overall global strengthening of services sector in employment and in investments) are FDI in V4 countries connected mainly onto services sector and through investments they represent an important source of further growth in the V4 countries.

Bibliography

- Bandelj, N. 2010. *How EU Integration and Legacies Mattered for Foreign Direct Investment into Central and Eastern Europe*. In: *Europe-Asia Studies*. May 2010, Volume 62, Issue 3, p. 481–501.
- Capik, P., Drahekoupil, J. 2011. *Foreign Direct Investments in Business Services: Transforming the Visegrád Four Region into a Knowledge-based Economy*. In: *European Planning Studies*. Sep. 2011, Volume 19, Issue 9, p. 1611–1631.
- CBH, 2015. Foreign direct investment position in Hungary, broken down by economic activities. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://english.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/ENMNB/Statisztika/mnben_statisztikai_idosorok/mnben_BPM6_FDI/AifdiStoc-kExclSpeEurEn.xlsx
- CNB, 2015a. Foreign direct investment to the CR as of 31 December 2009 by economic activity. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/download/FDI_I_activities_2009_NACE.xls
- CNB, 2015b. Foreign direct investment to the CR as of 31 December 2010 by economic activity. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/download/FDI_I_activities_2010.xls
- CNB, 2015c. Foreign direct investment to the CR as of 31 December 2011 by economic activity. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/download/FDI_I_activities_2011.xls
- CNB, 2015d. Foreign direct investment to the CR as of 31 December 2012 by economic

- activity. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/download/FDI_I_activities_2012.xlsx
- Dangerfield, M. 2014. *V4: A new brand for Europe? Ten years of post-accession regional cooperation in Central Europe*. In: Poznan University of Economics Review. 2014, Volume 14, Issue 4, p. 71–90.
- Drahokoupil, J. 2008. *The Investment-Promotion Machines: The Politics of Foreign Direct Investment Promotion in Central and Eastern Europe*. In: Europe-Asia Studies. Mar. 2008, Volume 60, Issue 2, p. 197–225.
- European Commission. 2014. *Employment and Social Developments in Europe 2014*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2014.
- European Commission. 2008. *NACE Rev. 2 Statistical classification of economic activities in the European Community*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008.
- Kotulič, R., Adamišín, P. 2012. *Economic Effects of the Foreign Direct Investments Management on the Development of Slovak Regions*. In: 15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference proceedings. Brno: Masaryk university, 2012. p. 288–295.
- Medve-Bálint, G. 2014. *The Role of the EU in Shaping FDI Flows to East Central Europe*. In: Journal of Common Market Studies. Jan. 2014, Volume 52, Issue 1, p. 35–51.
- Molendowski, E., Žmuda, M. 2013. *Changes In Competitiveness Among The Visegrad Countries After Accession To The European Union: A Comparative Analysis Based On A Generalized Double Diamond Model*. In: Comparative Economic Research. Dec. 2013, Volume 16, Issue 4, p. 121–153.
- NBP, 2015a. Foreign direct investment in Poland: Position at the end of 2009 year broken down by economic activities. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: <http://www.nbp.pl/publikacje/zib/zib2009.pdf>
- NBP, 2015b. Foreign direct investment inward position at the end of 2010 broken down by economic activity of the direct investment enterprise. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbp.pl/publikacje/zib/zib_2010_eur.xls
- NBP, 2015c. Foreign direct investment inward position at the end of 2011 broken down by economic activity of the direct investment enterprise. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbp.pl/publikacje/zib/zib_2011_eur.xlsx
- NBP, 2015d. Foreign direct investment inward position at the end of 2012 broken down by economic activity of the direct investment enterprise. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbp.pl/publikacje/zib/zib_2012_eur.xlsx
- NBS, 2015a. Position of Foreign Direct Investments in Slovak Republic, 2009. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2009_XLS.zip
- NBS, 2015b. Position of Foreign Direct Investments in Slovak Republic, 2010. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2010_XLS.zip
- NBS, 2015c. Position of Foreign Direct Investments in Slovak Republic, 2011. [online].

- [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2011_XLS.zip
- NBS, 2015d. Position of Foreign Direct Investments in Slovak Republic, 2012. [online]. [cit. 3.4.2015]. Available at: http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2012_XLS.zip
- Richter, S., Toth, L.G. 1996. *Prospects for Economic Cooperation Among the Visegrád Group Countries*. In: *Russian & East European Finance & Trade*. Jan/Feb. 96, Volume 32, Issue 1, p. 42–94.
- Ramasamy, B., Yeung, M. 2010. *The Determinants of Foreign Direct Investment in Services*. In: *World Economy*. Apr. 2010, Volume 33, Issue 4, p. 573–596. I
- Ručinská, S., Fečko, M. 2013. *Foreign Direct Investments Development in the V4 Countries*. In: *Teória a prax verejnej správy, Časť 1. organizovanej pri príležitosti 15. výročia založenia Fakulty verejnej správy konanej v dňoch 11.–12.9.2013: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Košice: Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013. p. 11–120.

STRESZCZENIE

Silvia Ručinská, Miroslav Fečko

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w krajach Grupy Wyszehradzkiej ze szczególnym uwzględnieniem sektora usług

W niniejszym artykule przedstawiono kwestię bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach Grupy Wyszehradzkiej z punktu widzenia ich znaczenia dla sektora usług. Rządy państw Grupy Wyszehradzkiej przywiązują dużą wagę do bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Z jednej strony rywalizują one ze sobą, jednakże z drugiej uzupełniają się wzajemnie, tworząc jeden region o podobnej charakterystyce. W państwach Grupy Wyszehradzkiej rośnie znaczenie sektora usług, na przykład w odniesieniu do zatrudnienia. Celem niniejszego artykułu jest analiza bezpośrednich inwestycji zagranicznych w krajach Grupy Wyszehradzkiej z uwzględnieniem ich klasyfikacji z uwagi na działalność gospodarczą, ze szczególnym naciskiem na znaczenie sektora usług.

Słowa kluczowe: Grupa Wyszehradzka, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, sektor usług.

Data wpływu artykułu: 27.04.2015 r.

Data akceptacji artykułu: 18.05.2015 r.

Justyna Stańczyk

Politechnika Śląska

e-mail: justynasapala@gmail.com

„Eurosieroctwo” jako skutek migracji zarobkowej

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na narastające zjawisko migracji zarobkowej i jej skutków w skali mikro w postaci eurosieroctwa. Rozważania skupiają się na ukazaniu negatywnego oraz pozytywnego oddziaływania migracji zarobkowej na rodzinę, a przede wszystkim na funkcjonujące w niej dzieci. Przedstawione zostały przeobrażenia, jakim ulegają podstawowe funkcje rodziny oraz ich wpływ na funkcjonowanie w środowisku rodzinnym i szkolnym dzieci w sytuacji rozłąki rodziny spowodowanej migracją zarobkową rodziców.

Słowa kluczowe: eurosierota, eurosieroctwo, migracja zarobkowa, rodzina migracyjna.

Wstęp

Migracja to wędrówka, przemieszczanie się ludności, które ma na celu zmianę miejsca zamieszkania na stałe lub na jakiś czas¹. Migracje są nieuniknionym elementem życia społecznego. Już społeczeństwa pierwotne, chcąc przetrwać, przemieszczały się w celu zdobycia pożywienia². Na przestrzeni lat różnorakie motywy migracji ukształtowały jej typologię. Wyróżnić zatem możemy migracje: indywidualne i grupowe, międzynarodowe, wewnętrzne, ekonomiczne (zarobkowe), społeczne, polityczne oraz religijne³.

W dobie kryzysu gospodarczego i wzrostu znaczenia współpracy transgranicznej między państwami Unii Europejskiej migracja zarobkowa jest procesem, który nie sposób zatrzymać. Od 2004 roku, kiedy Polska przystąpiła do Unii Europejskiej, zauważalny jest znaczny wzrost emigracji z Polski na pobyt czasowy – od tego momentu aż do roku 2011 liczba migrantów podwoiła się⁴. Migracja, jak każde zjawisko społeczne, niesie za sobą

¹ *Lexykon PWN*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1972, s. 710.

² L. Leciejewicz, *Migracje w pradziejach i starożytności. Wprowadzenie do dyskusji* [w:] *Migracje: dzieje, typologia, definicje*, red. A. Furdal, W. Wysoczański, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, s. 15.

³ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologii*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 2000, s. 128–129.

⁴ Państwa cieszące się największą popularnością wśród osób wyjeżdżających to: Wielka Brytania, Irlandia, Holandia, Niemcy. Około 75% emigrantów przebywa za granicą co najmniej 12 miesięcy. Zob.

pewne konsekwencje zarówno pozytywne, jak i negatywne. Rozpatrywanie skutków migracji zarobkowej zależy od przyjętej przez nas perspektywy, która może uwzględniać długo- lub krótkookresowy punkt widzenia, makro- lub mikroskalę, może odnosić się także, jak pisze J. Nakonieczna: „do punktu widzenia wszystkich stron, czyli osób wyjeżdżających, tych, co zostają, a także kraju przyjmującego migranta oraz kraju, z którego dana osoba pochodzi”⁵.

Niniejszy artykuł skupia uwagę na skutkach migracji w skali mikro, koncentrując rozważania wokół dzieci migrujących rodziców, które pozostają w kraju, biorą bierny udział w migracji⁶.

1. Eurosieroctwo – problemy teoretyczne

Pojęcie „eurosieroty” budzi w społeczeństwie mieszane odczucia. Z jednej strony sierota lub pólsierota to dziecko, którego jeden lub oboje rodzice zmarli bądź je porzucili, ludzie łaskawym okiem, z pewnym współczuciem postrzegają takie dzieci. Z drugiej zaś strony przedrostek euro- implikuje pewne pozytywne skojarzenia, które kreowane przez mass media oraz instytucje proeuropejskie są od lat utrwalane w świadomości społeczeństwa jako coś dobrego, wartościowego.

Trudno jest, podając konkretną liczbę, oszacować, jaki jest faktyczny rozmiar zjawiska eurosieroctwa w Polsce. Podejmowane są próby identyfikacji rozmiarów zjawiska eurosieroctwa, nie odnoszą się one jednak do ogółu eurosierot w Polsce, lecz badają poszczególne regiony lub społeczności. W 2013 roku z Polski wyemigrowało na pobyt czasowy 2196 tys. osób⁷. Jednakże nie można stwierdzić, czy wszystkie te osoby wyjechały do pracy i zostały w kraju swoje dzieci. Warto też dodać, że dane opublikowane przez Główny Urząd Statystyczny nie uwzględniają osób, które wyjeżdżając sezonowo do pracy, przebywają za granicą mniej niż 3 miesiące. Autorzy literatury przedmiotu podają szacunkowe liczby rozmiarów eurosieroctwa w kraju. Fundacja „Prawo Europejskie” podaje dane, według których w 2009 roku w 110 tys. rodzin w Polsce dzieci wychowywały się bez co najmniej jednego rodzica. Szacuje się również, że problem eurosieroctwa dotyka już co piątego dziecka w naszym kraju⁸.

Departament Badań Demograficznych, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2013*, Główny Urząd Statystyczny, s. 3–4, http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5471/2/7/1/informacja_o_rozmiarach_i_kierunkach_emigracji_z_polski_w_latach_2004-2013.pdf, dostęp: 12.05.2015 r.

⁵ J. Nakonieczna, *Migracje międzynarodowe a rozwój państwa*, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Warszawa 2007, s. 13.

⁶ Zofia Kawczyńska-Butrym wyróżnia dwa rodzaje uczestnictwa dzieci w migracji: 1. Biernie – dziecko pozostaje w kraju; 2. Czynne – dziecko towarzyszy rodzicom podczas migracji. Zob. Z. Kawczyńska-Butrym, *Dzieci i młodzież w migracjach – problemy edukacji i zdrowia* [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży. Wyzwania dla edukacji*, red. R. Bera, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 176.

⁷ Departament Badań Demograficznych, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2013*, Główny Urząd Statystyczny, op. cit., s. 3.

⁸ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa w Polsce: skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 116–118.

Jak pisze S. Kozak: „eurosierota to dziecko, które wychowuje się bez co najmniej jednego rodzica, który wyjechał za granicę w celach zarobkowych”, a eurosieroctwo traktuje jako: „fakt nieposiadania przez kogoś obojga rodziców lub jednego rodzica, którzy opuścili kraj za pracą”⁹. Termin „eurosieroctwo” jest ściśle powiązany z problemem migracji zarobkowej, gdyż jest jej nieodwracalnym skutkiem. Jak zauważa E. Zawisza-Masłyk: „eurosieroctwo jest tworem lingwistycznym, który powstał na skutek dostrzeżenia problemów dzieci pozostających w kraju, podczas gdy ich rodzice przebywają czasowo w którymś z krajów Unii Europejskiej w celach zarobkowych”¹⁰.

Migracje zarobkowe mają tendencje wzrostowe, ich konsekwencje, a szczególnie eurosieroctwo, stają się poważnym problemem społecznym, często niedostrzegalnym przez organy państwa. W polskim prawodawstwie nie istnieją żadne uregulowania prawne dotyczące pomocy ze strony państwa wobec eurosierot. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (Dz. U. 2004, nr 64, poz. 593) wspomina o sierotach, pomijając eurosieroctwo.

W literaturze przedmiotu eurosieroctwo często traktowane jest jako sieroctwo społeczne. Według oficjalnych rządowych dokumentów z lat osiemdziesiątych sieroctwo społeczne definiowane jest jako: „stan, w którym dziecko posiada jedno lub dwoje rodziców niewywiązujących się z podstawowych obowiązków opiekuńczo-wychowawczych”¹¹. Natomiast S. Kozak upatruje przyczyn sieroctwa społecznego w nieprawidłowym funkcjonowaniu rodzin, które powodowane jest przez brak troski o dziecko, przestępczość, demoralizację rodziców lub poważne problemy opiekuńczo-wychowawcze¹². Zatem uznawanie eurosieroctwa jako sieroctwa społecznego, które powodowane jest m.in. przez takie dewiacje społeczne jak np. alkoholizm, jest niezwykle krzywdzące, gdyż jak wiadomo, przyczyną migracji zarobkowej jest zapewnienie lub polepszenie warunków bytowych rodzinie.

Według S. Kaczora i T.Z. Garlei powinno się zaprzestać używania terminu eurosieroctwo, gdyż stygmatyzuje on rodziców migrantów, przedstawiając ich jako „rodziców sierot”¹³, co w konsekwencji może prowadzić do utworzenia się przekonania, że rodzice migracyjni to rodzice „innej, gorszej kategorii”.

2. Charakterystyka rodziny migracyjnej

Współczesne rodziny ulegają różnorodnym zmianom poprzez zachodzące w społeczeństwach liczne procesy wynikające z postępującej coraz szybciej globalizacji. Rodziny migracyjne są efektem ciągłych i nieuniknionych gospodarczych oraz społecznych przeobrażeń współczesnego świata. W. Danielewicz nazywa rodziny, w których rodzic lub oboje rodziców przebywa za granicą w celach zarobkowych, rodzinami rozłączonymi z powodu migracji

⁹ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa...*, op. cit., s. 113.

¹⁰ E. Zawisza-Masłyk, *Wokół pojęcia „eurosieroctwo”*, „Opieka. Wychowanie. Terapia” 2008, nr 3–4, s. 40.

¹¹ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Tom V, R – St, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2006, s. 733.

¹² *Ibidem*, s. 733.

¹³ S. Kaczor, T.Z. Garleja, *Sieroctwo emigracyjne – problemy i możliwości działań profilaktycznych* [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży...*, op. cit., s. 186.

zarobkowej¹⁴, takie rodziny stają się rodzinami czasowo niepełnymi ze względu na długotrwały pobyt rodzica za granicą¹⁵. Formalnie są to rodziny pełne, które tworzą jedną wspólnotę rodzinną, jednakże ze względu na wyjazd rodzica muszą przystosować się do nowo powstałej sytuacji i funkcjonować jak rodzina niepełna¹⁶.

Ze względu na duże spektrum różnicowania rodzin rozłączonych ze względu na migrację zarobkową rodziców wyróżnić można ich następującą typologię:

- rodziny czasowo niepełne z powodu zarobkowego pobytu jednego rodzica za granicą,
- rodziny czasowo niepełne z powodu zarobkowego pobytu obojga rodziców za granicą w tym samym czasie,
- rodziny czasowo niepełne z powodu zamiennych wyjazdów za granicę obojga rodziców,
- rodziny stale niepełne przed wyjazdem rodzica za granicę,
- rodziny stale niepełne na skutek rozvodu lub porzucenia w trakcie migracji zarobkowej¹⁷.

Można także wyróżnić rodziny rozłączone z powodu wyjazdu ojca lub rodziny rozłączone z powodu wyjazdu matki¹⁸. Z badań przeprowadzonych przez Rzecznika Praw Dziecka w 2008 roku wynika, że podczas migracji zarobkowej jednego rodzica lub obojga rodziców dzieci pozostają pod opieką rodzica pozostającego w kraju, najbliższych krewnych, najczęściej jednak pod opieką dziadków, starszego rodzeństwa, dalszych krewnych, sąsiadów lub osób obcych. Dzieci trafiają także do placówek opiekuńczo-wychowawczych¹⁹.

Poprzez dokonanie analizy podstawowych funkcji²⁰, jakie powinna spełniać rodzina, najlepiej można zobrazować pewną dysfunkcjonalność rodzin rozłączonych z powodu migracji. Nieobecność rodziców wpływa szczególnie na realizację następujących funkcji rodziny:

- kontrolną,
- emocjonalną,
- opiekuńczo-wychowawczą²¹.

Potrzeba zapewnienia bytu materialnego (funkcja ekonomiczna) oraz przetrwania jest tak silna, że powyżej wymienione funkcje rodziny stają się zasadniczo drugorzędne. Funkcja kontrolna, która ma za zadanie wprowadzać w życie rodzinne dyscyplinę poprzez określone reguły i rytm dnia, staje się niemożliwa do wykonania przez rodzica migranta, któremu trudno na odległość egzekwować określone obowiązki i sprawować pieczę nad bezpieczeństwem

¹⁴ W. Danielewicz, *Rodzina migracyjna jako typ współczesnej rodziny w Polsce. Wybrane aspekty* [w:] *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji famiologicznej*, praca zbiorowa pod redakcją A. W. Janke, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2008, s. 67.

¹⁵ E. Kozdrowicz, *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1989, s. 16.

¹⁶ W. Danielewicz, *Problemy rodzin czasowo niepełnych ze względu na długotrwały pobyt rodziców za granicą* [w:] *Pedagogika społeczna jako dyscyplina naukowa. Stan i perspektywy*, red. E. Marynowicz-Hetka, W. Danielewicz, Łódź 1998, s. 289.

¹⁷ W. Danielewicz, *Rodzina migracyjna...*, op. cit., s. 68.

¹⁸ *Ibidem*, s. 68.

¹⁹ *Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie tzw. „eurosieroctwa”*, <http://brpd.gov.pl/aktualnosci/wystapienie-rzecznika-praw-dziecka-w-sprawie-tzw-eurosieroctwa>, dostęp: 4.02.2015 r.

²⁰ Tradycyjna typologia wyróżnia następujące funkcje rodziny: prokreacyjną, wychowawczo-socjalizacyjną, opiekuńczą, emocjonalną, ekonomiczną, stratyfikacyjną, kontrolną, rekreacyjno-towarzystwą [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 3, O – R, Oficyna Naukowa, Warszawa 2000, s. 314.

²¹ E. Mituła, *Rodziny pełne nie w pełni – eurosieroctwo. Opieka nad dzieckiem a migracja zarobkowa rodziców* [w:] *Rodzina we współczesności*, red. A. Ładzyński, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2009, s. 172 – 173.

swoich pociech²². Dla rozwoju psychospołecznego oraz przystosowania do pełnienia społecznych ról kobiecych i męskich ważne jest, aby w procesie wychowawczym brali udział oboje rodzice. Migracja zarobkowa utrudnia zatem należyte wypełnianie obowiązków rodzicielskich. Trudności w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczych mogą się przejawiać poprzez brak zaspokojenia potrzeby miłości, bliskości, bezpieczeństwa, akceptacji, co może w znaczący sposób wpłynąć na autorytet w rodzinie rodzica migranta, kontakty interpersonalne oraz rozluźnianie się więzi emocjonalnych w rodzinie, w której jedno lub dwoje rodziców z powodu pracy za granicą nie może brać czynnego udziału w procesie wychowawczym. Z punktu widzenia podtrzymywania więzi rodzinnych szczególnego znaczenia nabierają we współczesnym świecie mass media, które dzięki szerokiej dostępności, łatwości w obsłudze i stosunkowo niewielkim kosztom mogą przyczynić się poprzez dużą ofertę komunikatorów internetowych do zwiększenia częstotliwość kontaktów dzieci i małżonka z rodzicem migrantem.

Rodziny rozłączone z powodu migracji zarobkowej przeżywają dwa okresy stresu: czas rozłąki i czas powrotu²³. Sytuacja takich rodzin jest wysoce zróżnicowana, wpływ na nią ma szereg czynników, do których A. Jacewicz zalicza: częstotliwości wyjazdów rodzica, sposób komunikowania się z dzieckiem podczas nieobecności, sytuację rodziny przed wyjazdem rodzica, wiek dzieci, sposób radzenia sobie z sytuacją rozłąki przez pozostającego w kraju rodzica²⁴.

3. Skutki eurosieroctwa dla dziecka

Niezależnie od powodu (śmierć, rozwód, separacja itp.) nieobecność matki lub ojca w życiu dziecka wywiera na nie znaczący wpływ, szczególnie da się to zauważyć w sferze codziennego funkcjonowania w życiu społecznym, a przede wszystkim w życiu rodzinnym. Jak zauważa S. Kozak, inne są konsekwencje nieobecności w życiu dziecka matki, a inne w przypadku nieobecności ojca. Dziecko lepiej przyswaja społeczne role płci, obserwując bliską osobę dorosłą tej samej płci²⁵. Rola rodziców w kształtowaniu osobowości dziecka oraz przekazywaniu mu wartości i wzorców rodzinnych oraz społecznych jest zatem kluczowa.

Do typowych skutków psychologicznych bycia eurosierotą zaliczyć możemy:

- zachwianą psychikę,
- agresję,
- niską samoocenę,
- trudności w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami,
- nieufność²⁶.

W. Danielewicz zwraca także uwagę, że sytuacja rozłąki rodziny, szczególnie gdy jest to pobyt długoterminowy lub stały, prowadzi do rozluźnienia więzi między jej członkami,

²² T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 117.

²³ A. Jacewicz, *Wybrane problemy funkcjonowania rodzin migrantów* [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży...*, op. cit., s. 202.

²⁴ Ibidem, s. 202.

²⁵ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa...*, op. cit., s. 130.

²⁶ Ibidem, s. 119.

co najczęściej prowadzi do poczucia osamotnienia dzieci²⁷. Badania przeprowadzone przez Rzecznika Praw Dziecka również wskazują na poczucie samotności wśród dzieci migrantów. Dodatkowo brak należytej dyscypliny związanej z brakiem jednego rodzica prowadzi do tzw. „wykolejenia”. Z badań wynika również, że eurosieroty częściej niż inni rówieśnicy biorą udział w bójkach, kradną lub dokonują innych zabronionych i karalnych czynów²⁸.

Z badań przeprowadzonych w województwie opolskim²⁹, które dotyczyły negatywnego wpływu migracji na więzi rodzinne i były przeprowadzane w szkołach, wynika, że dzieci migrantów w głównej mierze borykają się z problemami w nauce, brakiem motywacji do nauki, częstą nieobecnością oraz bieżącymi problemami szkolnymi, takimi jak: wagary, uciezki, kradzieże, alkohol i inne używki³⁰. Takie problemy spowodowane są brakiem należytej kontroli i opieki rodzicielskiej, co może także sprawić, że eurosieroty zaczną przebywać wśród młodzieży ze środowisk patologicznych³¹.

Siła oddziaływania migracji zarobkowej rodziców oraz jej negatywne skutki zależą od wielu czynników, m.in. sytuacji opiekuńczo-wychowawczej przed wyjazdem rodzica migranta, organizacji życia rodzinnego przed i po wyjeździe rodzica migranta, wytworzonych więzi, poczucia bezpieczeństwa. Kluczowa staje się także długość nieobecności rodzica w życiu dziecka. Jeżeli migracja zarobkowa trwa do dwóch miesięcy, nie odnotowuje się znaczących zmian w rozwoju dziecka. Pierwsze skutki nieobecności rodzica migranta w życiu dziecka można zaobserwować w okresie od dwóch do sześciu miesięcy, może wtedy nastąpić osłabienie więzi emocjonalnej między rodzicem migrantem a jego dzieckiem. Pobyt rodzica migranta za granicą trwający od sześciu miesięcy do roku powodować może dodatkowo przejmowanie kulturowej roli rodzica migranta przez rodzica, który pozostał w domu. Ponadto, gdy rodzic pozostaje poza domem powyżej roku, możliwe jest wystąpienie efektu odrzucania u dzieci³².

Rozłąka rodziny spowodowana migracją zarobkową może także pozytywnie wpłynąć na niektóre aspekty życia dziecka i rodziny. Szczególnie ważna i odczuwalna przez członków rodziny staje się poprawa warunków materialnych związana z podjęciem pracy przez jednego lub oboje rodziców za granicą.

Ważnym pozytywnym aspektem migracji zarobkowej rodzica jest konieczność przejęcia jego obowiązków przez innych członków rodziny, co w konsekwencji prowadzi do większej samodzielności pozostającego w kraju małżonka oraz dzieci, wpływa także na budowanie poczucia odpowiedzialności wśród dzieci³³. Wypełnianie obowiązków nieobecnego

²⁷ W. Danielewicz, *Spoleczne konsekwencje migracji zarobkowych [w:] Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, red. D. Lalak, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007, s. 162.

²⁸ *Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie tzw. „eurosieroctwa”...*, op. cit.

²⁹ Opolszczyzna to region, który jako pierwszy zajął się problematyką wpływu wyjazdów zagranicznych na życie rodzinne, co jest związane z faktem, iż wiele osób zamieszkujących ten obszar posiada podwójne obywatelstwo i często wyjeżdża do pracy w Niemczech.

³⁰ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa...*, op. cit., s. 117–118.

³¹ *Ibidem*, s. 116.

³² E. Zawisza-Masłyk, *Wokół pojęcia...*, op. cit., s. 42 [za:] B. Walczak, *Wychowawcze i edukacyjne konsekwencje migracji rodziców i opiekunów dzieci*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2008, nr 5.

³³ W. Danielewicz, *Spoleczne konsekwencje...*, op. cit., s. 162.

rodzica pozwala także na poznanie i przystosowanie się do pełnienia funkcji i obowiązków postrzeganych przez społeczeństwo jako typowo kobiece lub typowo męskie.

Podsumowanie

Otwarcie granic państwowych generuje wiele problemów, w tym także problem eurosieroctwa. Trudno precyzyjnie oszacować rozmiary tego zjawiska, aczkolwiek można wnioskować, że narastająca migracja zarobkowa zwiększa liczbę eurosierot w Polsce. Skutki, jakie wywołuje brak rodzica, mogą negatywnie oddziaływać na życie i psychikę dzieci w każdym wieku.

Rozłąka rodziny spowodowana migracją zarobkową rodzica wpływa na organizację życia rodzinnego, zaspokajanie potrzeb miłości, opieki i bezpieczeństwa w rodzinie, może powodować negatywne zmiany w zachowaniu dziecka.

Problem eurosieroctwa w Polsce jest coraz częściej zauważalny, na co wskazują liczne publikacje na ten temat, lecz niestety pomoc w zwalczaniu jego skutków to problem ciągle marginalizowany, na co może wskazywać chociażby fakt, iż trudno znaleźć precyzyjne dane dotyczące rozmiarów tego zjawiska, które jest nieuniknionym procesem w obecnej globalnej rzeczywistości.

Bibliografia

- Danielewicz W., 1998, *Problemy rodzin czasowo niepełnych ze względu na długotrwały pobyt rodziców za granicą* [w:] *Pedagogika społeczna jako dyscyplina naukowa. Stan i perspektywy*, red. E. Marynowicz-Hetka, W. Danielewicz, Łódź.
- Danielewicz W., 2007, *Spoleczne konsekwencje migracji zarobkowych* [w:] *Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, red. D. Lalak, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Danielewicz W., 2008, *Rodzina migracyjna jako typ współczesnej rodziny w Polsce. Wybrane aspekty* [w:] *Wychowanie rodzinne w teorii i praktyce. Rozwój pedagogicznej orientacji familiologicznej*, praca zbiorowa pod redakcją A. W. Janke, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń.
- Departament Badań Demograficznych, *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2013*, Główny Urząd Statystyczny, http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5471/2/7/1/informacja_o_rozmiarach_i_kierunkach_emigracji_z_polski_w_latach_2004-2013.pdf, dostęp: 12.05.2015 r.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, 2006, tom V, R–St, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Encyklopedia socjologii*, 2000, t. 3, O–R, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Jacewicz A., 2010, *Wybrane problemy funkcjonowania rodzin migrantów* [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży. Wyzwania dla edukacji*, red. R. Bera, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kaczor S., Garleja T.Z., 2010, *Sieroctwo emigracyjne – problemy i możliwości działań profilaktycznych* [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży. Wyzwania dla edukacji*, red. R. Bera, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kawczyńska-Butrym Z., 2010, *Dzieci i młodzież w migracjach – problemy edukacji*

- i zdrowia* [w:] *Wielka emigracja zarobkowa młodzieży. Wyzwania dla edukacji*, red. R. Bera, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Kozak S., 2010, *Patologia eurosieroctwa w Polsce: skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Kozdrowicz E., 1989, *Sytuacja dziecka w rodzinie samotnej matki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Leciejewicz L., 2006, *Migracje w pradziejach i starożytności* [w:] *Wprowadzenie do dyskusji*, red. A. Furdal, W. Wysocki, *Migracje: dzieje, typologia, definicje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Leksykon PWN*, 1972, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Mituła E., 2009, *Rodziny pełne nie w pełni – eurosieroctwo. Opieka nad dzieckiem a migracja zarobkowa rodziców* [w:] *Rodzina we współczesności*, red. A. Ładyżyński, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław.
- Nakonieczna J., 2007, *Migracje międzynarodowe a rozwój państwa*, Instytut Stosunków Międzynarodowych UW, Warszawa.
- Olechnicki K., Załęcki P., 2000, *Słownik socjologii*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń.
- Szlendak T., 2011, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie tzw. „eurosieroctwa”*, <http://brpd.gov.pl/aktualnosci/wystapienie-rzecznika-praw-dziecka-w-sprawie-tzw-eurosieroctwa>, dostęp: 4.02.2015 r.
- Zawisza-Masłyk E., *Wokół pojęcia „eurosieroctwo”*, „Opieka, Wychowanie, Terapia” 2008, nr 3–4.

SUMMARY

Justyna Stańczyk

Euro-orphanhood as a result of economic migration

The aim of this article is to present the phenomenon of economic migration, which is becoming widespread, and the problem of euro-orphanhood resulting from it. The main focus is on displaying both positive and negative influences of economic migration on the family, in particular on children. The article describes the process of transformation which resulted in certain changes of major functions performed by the family and the effects of the former on children's school and family environment when they have to live without their parents due to their economic migration.

Key words: euro-orphan, euro-orphanhood, economic migration, migration family.

Data wpływu artykułu: 16.03.2015 r.

Data akceptacji artykułu: 27.04.2015 r.

Наталья Макаренко (Natalya Makarenko)

e-mail: Ola-49@bigmir.net

Светлана Устименко (Svetlana Ustimenko)

e-mail: wellbook@ Rambler.ru

Криворожский государственный педагогический институт Государственного высшего учебного учреждения „Криворожский национальный университет, Украина (Instytut Pedagogiczny Państwowego Uniwersytetu w Krzywym Rogu, Ukraina)

Особенности мотивации педагогической деятельности в условиях инновационного обучения

SUMMARY

The peculiarities of teaching motivation under the conditions of innovative education

The article focuses on the issue of motivation of teachers faced with innovative education. The article contains an analysis of theoretical approaches to motivation and reasons in various psychological trends as well as the results of empirical investigation. Motivation is regarded by the authors of the article as a system of impulses enhancing human behavior, and the problems faced by contemporary teachers are analysed from this perspective. The conclusion of the research is that internal (or intrinsic) motivation prevails nowadays. This type of motivation leads to self-improvement, which corresponds with the requirements of educational work. Simultaneously, the vast majority of teachers possess mostly external (or extrinsic) motivation, directed towards economic reward. Motivation reflecting commitment to educational activities is scarcely represented, which decreases the level and quality of the latter. More than one in three teachers are reluctant to engage in innovative activities. The conducted survey gives us an insight into the dynamics of motivation of educational work depending on professional experience.

Key words: motivation, impulse, innovative activity, integrative motivation, self-improvement, organisation of educational work.

Введение

Каждый, кто обращается сегодня к проблеме мотивации, оказывается в ситуации неопределенности, поскольку в психологической науке не существует однозначного подхода к пониманию мотивации и мотивов. Как указывает Е. Ильин (2006) мотивация рассматривается то как совокупность факторов, направляющих поведение (Ж. Годфруа,

1992), то как совокупность мотивов (К. Платонов, 1986), то как систему процессов психической регуляции деятельности (М. Магомед-Эминов, 1998), то как систему процессов, побуждающих деятельность (В. Вилюнас, 1990)¹ и этот ряд можно было бы продолжить. То же самое можно отнести и к трактовке мотивов. Во многих публикациях по этой проблеме указывается, что в современной психологии термин мотив используется для обозначения различных явлений и состояний, вызывающих активность человека². Такое понимание мотива позволяет относить к данному понятию широкий круг психических явлений: потребности и интересы, личностные свойства, идеалы, цели и намерения. Более того, в психологическом словаре мотив определяется во-первых, как побуждение к деятельности, связанное с удовлетворением потребностей человека (совокупность внешних и внутренних условий, вызывающих активность субъекта и определяющих ее направленность); во-вторых, как побуждающий и определяющий выбор направленности деятельности предмет (материальный или идеальный), ради которого она осуществляется; в-третьих, как осознаваемая причина, лежащая в основе действий и поступков личности³.

Из приведенных выше определений видно, что понятие мотив трактуется то широко, то узко, то сводится к психическим явлениям (эмоции, идеалы, цели и др.), то даже к материальным предметам, то рассматривается как фактор, то как побуждение, то как причина. Общим во всех указанных подходах является то, что все они подчеркивают побуждающую и направляющую активность человека функцию мотивации. Такая неоднозначность трактовки понятий мотивация и мотив усложняет их использование при создании условий для их формирования на практике.

Анализ литературы

Не будем вдаваться в исторический экскурс, ограничимся указанием на основные подходы к трактовке понятий мотивация, мотивы и роль мотивационных факторов в детерминации поведения человека, представленных в основных направлениях современной психологической науки. Одной из первых теорий, обратившихся к проблеме мотивации, как известно, стала гормическая теория, разработанная в к. XIX – нач. XX столетия У. Макдауголлом (1923), который в мотивационной структуре выделил два аспекта: побудительно-мотивационный и познавательно-исполнительный. Побудительно-мотивационный определялся как совокупность инстинктов, наделенных гормо (hormone – побуждение), т.е. стремлением к достижению цели. Выделенные им инстинкты охватывали поведенческие реакции от инстинкта строительства, самоунижения и самоутверждения до биологически обусловленных форм поведения.

Идея инстинктивного происхождения человеческой мотивации нашла свое отражение в психоаналитических теориях, где роль ведущего мотива отводилась инстинктам и влечениям. Согласно с теорией З. Фрейда (1895) человеческие побуждения определяются сексуальным влечением (либидо) и стремлением к агрессии, разрушению (мор-

¹ Е. П. Ильин, *Мотивация и мотивы*, Санкт-Петербург Питер 2006, с. 18.

² *Психология. Словарь*, ред. В. В. Давыдов и др., Москва 1983, с. 198–199.

³ *Психология. Словарь*, ред. А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский, Москва 1990, с. 219–220.

тидо), которые, будучи вытесненными в сферу бессознательного, динамизируют поведение человека. Бихевиоризм, объясняя поведение человека, обращается к понятию промежуточных переменных, введенных Э.Толменом в схему поведенческих реакций, среди которых он выделяет в том числе и мотивационные факторы.

Наиболее многочисленными оказались когнитивные теории мотивации, разработанные в XX столетии, особенно во второй его половине. Представители этих теорий Дж. Роттер (1954), Г. Келли (1955), Х. Хекхаузен (1956), Дж. Аткинсон (1964), Д. Кле-ланд (1971) и др. отошли от абсолютизации бессознательного в качестве детерминации поведения человека и сконцентрировались на исследовании роли сознательной мотивации поведения человека. Во многих из этих теорий рассматриваются когнитивные факторы, детерминирующие человеческое поведение, придается значение социальным потребностям, потребностям в достижении жизненных целей, мотивации достижения успеха и избегания неудач, когнитивному диссонансу, характеризующему рассогласование между представлением о реальности и самой реальностью и другим жизненно важным явлениям.

Особенно четко эта идея представлена в гуманистической психологии в работах Г. Оллпорта (1937), А. Маслоу (1954, 1998), К. Роджерс (1959,1994) и др. Широко известная теория самоактуализации А. Маслоу признает основной потребностью человека потребность добиться полного осуществления своих способностей и личностного потенциала. Выделяя в структуре мотивации мотивы Д (дефицитарные) и мотивы Б (бытийные), А. Маслоу указывает, что именно вторая группа мотивов связана со стремлением к самоактуализации и характеризует самоактуализирующихся личностей. Идея реализации своего потенциала характерна и для К. Роджерса, который основным регулирующим поведение человека мотивом, считал потребность в актуализации, т.е. потребность в развитии своих способностей ради осуществления личностного роста⁴. Проведенный обзор основных теорий, которые пытались определить факторы, регулирующие поведение человека, свидетельствуют об эволюции идеи о роли бессознательного в мотивации до признания сознательной детерминации поведения высшими жизненными целями, стремлением к самореализации личностного потенциала. Однако, не все психологи согласны с тем, что мотивы способны динамизировать поведение. Так, польский психолог К. Обуховский (1972) утверждает, что к факторам, которые динамизируют поведение, не относятся ни мотивы, ни установки, поскольку они только направляют поведение, но “[...]существенными динамическими факторами являются, следовательно, потребности”, а мотив выполняет только направляющую и контролирующую функцию поведения человека (Обуховский, 1972, с. 63)⁵.

В отечественной психологии тоже не существует единого подхода к пониманию мотива, несмотря на довольно значительное количество проведенных исследований в этой области. Так, начиная с С.Л. Рубинштейна, мотив рассматривается как внутреннее осознанное побуждение, отражающее готовность человека к деятельности. Данный автор отмечал, что мотивация – это через психику реализующаяся дереминация. “Мотивация – это опосредованная процессом ее отражения субъективная детерминация поведения человека миром. Через мотивацию человек включен в контекст действительности.”

⁴ Р.С. Немов, *Психология*, Кн. 1, Москва 1994, 576 с.

⁵ К. Обуховский, *Психология влечений человека*, Москва 1972, с. 63.

(С. Рубинштейн, 1969, с. 370)⁶. Это принципиальное положение характеризует в целом подход отечественных психологов к исследованию мотивации. в соответствии с таким подходом мотивы поведения человека ищут не в присущей ему некоей внутренней силе или побуждении, а в связи его с действительностью и деятельностью как социальным феноменом. Однако, невзирая на единую методологическую основу, трактовка мотивов у разных исследователей различна. Одни психологи указывают на связь мотива с потребностями человека как, например, Л. Божович (1968), П. Симонов (1987), С. Рубинштейн (1946, 1989), другие, как К. Платонов (1972) рассматривают в качестве мотива личностные свойства (диспозиции), мировоззрение, установки, идеалы; некоторые из них как В. Асеев (1976), Р. Немов (1994), В. Ковалев (1988) мотив определяют как один из видов побуждений наряду с целями, интересами, стремлениями. в качестве цели рассматривает мотив А. Леонтьев (1983), допуская, что возможно совпадение понятий мотив и цель, что “[...] их совпадение есть вторичное явление: либо результат приобретения самостоятельной силы, либо результат осознания мотивов, превращающего их в мотивы-цели.”(А. Леонтьев, 1983, с. 211).⁷ Далее он отмечает, что одни мотивы, побуждая деятельность, придают ей личностный смысл и называются смыслообразующими мотивами, а другие выполняют роль побудительных факторов, которые лишены смыслообразующей функции и он называет их мотивами-стимулами.

Хотя такая точка зрения и поддавалась критике со стороны Л. Божович, В. Ковалева и других как недостаточно обоснованная, она является довольно распространенной в отечественной психологии. По мнению А. Леонтьева, разведение функций смыслообразующих и побуждающих мотивов позволяет рассматривать мотивационную сферу личности как иерархизованную. Мотивы как цели определяет и П. Якобсон, один из первых исследователей данной проблемы, указывая на то, что мотивы – это цели, порождаемые желаниями, стремлениями, которые превращаются для человека в побуждение к действиям (П. Якобсон, 1969)⁸. На связь мотивов и целей указывает Л. Анциферова, отмечая, что основной характеристикой деятельности является ее мотив, то ради чего человек стремится к определенной цели (потребность, желание, интересы человека). Характерное для А. Леонтьева понимание того, что воспринимаемый (представляемый, мыслимый) предмет приобретает свою побудительную силу и направляющую деятельность функцию, т.е. становится мотивом, встречается и у С. Рубинштейна, который считал, что “В процессе отражения явлений внешнего мира происходит и определение их значений для индивида и тем самым его отношения к ним (психологически выражающееся в форме стремлений и чувств). в силу этого предметы и явления внешнего мира выступают не только как объекты познания, но и как двигатели поведения, как его побудители к действию – мотивы (С. Рубинштейн, 1957, с. 244)⁹. При этом данный автор подчеркивал сложность, многоуровневость психической детерминации, указывал на наличие в структуре мотивации как осознаваемых, так и неосознаваемых мотивационных тенденций.

Таким образом, в качестве мотивов рассматриваются и цели деятельности, и даже предметы внешнего мира, которые при определенных условиях могут выступать как мотивы.

⁶ Е. П. Ильин, *Мотивация и мотивы*, Санкт-Петербург 2006, с. 18.

⁷ *Психология. Словарь*, ред. В. В. Давыдов и др, Москва 1983, с. 198–199.

⁸ П. М. Якобсон, *Психологические проблемы мотивации поведения*, Москва 1969, с. 18.

⁹ С. Л. Рубинштейн, *Бытие и сознание*, Москва 1957, с. 244.

Исходя из описанного понимания мотивации как системы побуждающих активностей человека факторов, в качестве которых могут выступать как внутренние психические явления, так и предметы, и другие внешние стимулы, в психологии выделяют внешнюю и внутреннюю мотивацию. Внешняя мотивация определяется внешними условиями и системой разнообразной стимуляции, а внутренняя связывается с потребностями, интересами, желаниями, влечениями. Столь же разнообразны и выделяемые исследователями функции мотивов. Е. Ильин в своем обзоре указывает на десять функций, среди которых не только побуждающая и направляющая деятельность человека, но и контролирующая, и смыслообразующая, и многие другие (Е. Ильин, 2006).

Таким образом, анализ литературы по данной проблеме свидетельствует о многообразии теоретических подходов к пониманию мотивов как в зарубежной, так и в отечественной психологии. к мотивам относят самые разные психологические явления: идеи, чувства и переживания (Л. Божович, 1968), потребности, побуждения и склонности (Х. Хекхаузен, 1986), установки (А. Ковалев, 1969; А. Маслоу, 1954), психические свойства и состояния (К.К. Платонов, 1986), предметы внешнего мира (А. Леонтьев, 1971, 1975) широкий круг таких мотивационных образований как интересы, идеалы, стремления, чувства, моральные убеждения, привычки и потребности (П. Якобсон, 1969). Несмотря на эти отличия, отечественные психологи рассматривают систему побудительных факторов в связи с социальными условиями и сознательной деятельностью человека.

Система доминирующих мотивов определяет, согласно с точкой зрения Л. Божович, направленность личности. Связь мотивов с направленностью подчеркивает большинство отечественных психологов; все исследователи соглашались с тем, что именно направленность характеризует систему избирательных отношений личности к действительности, которые проявляются в мотивах. Проблема направленности личности достаточно широко освещена в трудах С. Рубинштейна (1983), К. Платонова (1972, 1986), А. Ковалева (1969), Л. Божович (1969), Н. Левитова (1964) и др. Профессионально-педагогическая направленность и профессиональная мотивация отражена в исследованиях В. Сластенина (1976), А. Марковой (1993, 1996), Н. Кузьминой (1990), Л. Митиной (1994, 1998), А. Вербицкого (1986), М. Савчин (2006), А. Щербакова (1967). Так, Н. Кузьмина отмечает, что направленность учителя характеризуется системой интересов, к которым она относит интерес к самим ученикам, интерес к педагогической профессии, склонность к педагогической деятельности, заинтересованность в творчестве, осознание своих возможностей (1990). А. Байметов (1967) выделяет три группы мотивов педагогической деятельности: мотивы долженствования; мотивы заинтересованности и увлеченности преподаваемым предметом; мотивы увлеченности общением с детьми. По данным авторов, только 11% опрошенных учителей имеют третий тип мотивации в качестве ведущей, хотя ее преобладание еще не является гарантией эффективности педагогической деятельности, выявлена связь между типом мотивации и склонностью к стилю педагогического руководства. Первый тип мотивации в большей степени связан со склонностью к авторитарному стилю, третий – к либеральному, а отсутствие преобладания по одному из типов мотивации связано с демократическим стилем руководства¹⁰. в исследованиях украинского психолога А. Семиченко выявлена трехуровневая структура мотивационной сферы педагога, характеризующаяся такими

¹⁰ Е. П. Ильин, *Мотивация и мотивы*, Санкт-Петербург 2006, с. 279–280.

параметрами, как сознательность, активность и центрация на потребностях. Соответственно, первый уровень отражает центрацию учителя на своих потребностях, а учащиеся и преподаваемый предмет станут способом удовлетворения этих потребностей и только третий уровень характеризуется центрацией педагога на потребностях учащихся, что является важным условием эффективности педагогической деятельности (В. Семиченко, 2004). Среди мотивов педагогической деятельности выделяет мотивы власти, которые соотносятся с определенной системой действий педагога. К данному виду мотивов относятся власть вознаграждения, власть наказания, нормативная власть, власть эталона, власть знатока, информационная власть (Н. Аминов, 1990).

Педагогическая деятельность, как и любая другая деятельность, определяется не одним отдельно взятым мотивом, а имеет полимотивированный характер. Закономерно, поэтому выделяют внешнюю и внутреннюю мотивацию в деятельности педагога. К внешней мотивации относят мотивацию, непосредственно не связанную с педагогической деятельностью, а именно, мотивацию материального вознаграждения, мотивацию одобрения, престижа, мотивацию карьерного роста и т.п. Внутренняя мотивация характеризуется системой мотивов, непосредственно связанных с деятельностью учителя – это интерес к педагогической профессии, ориентация на процесс и результат педагогической деятельности, мотивы профессионального и личного роста.

Кроме того, важным внутренним мотивом является также мотив самосовершенствования и самоактуализации. Последние из перечисленных мотивов приобретают особенное значение на современном этапе развития образования в связи с его ориентацией на инновационную деятельность, которая предъявляет высокие требования к психологической готовности педагога осуществлять свою деятельность в новых условиях. Психологическая готовность к инновационной деятельности предполагает и мотивационную готовность, которая проявляется в стремлении к профессиональному и личностному самосовершенствованию, к овладению новыми технологиями обучения, перестройке системы взаимоотношений с учащимися, преодолению стереотипов в деятельности педагога, к собственному творческому росту. В конечном итоге она требует ломки сложившихся в практике способов выполнения педагогической деятельности, что может вызывать сопротивление определенной части педагогов, как правило, с большим стажем работы. О важности данной проблемы свидетельствуют публикации последних лет в зарубежной и отечественной литературе. Так, актуальным проблемам в системе образования, поискам новых теорий и идей посвящены работы Cz. Vanach, A. Rajkiewicz, (2002, с. 125–134); причины трудностей в распространении педагогических знаний анализируются в исследованиях J. Kędzierskiej (2011, с. 121–128); на важность связи теории и практики в подготовке педагогов и значение выбора современных педагогических парадигм в образовательной теории и практике указывают Н. Kwiatkowska (2012, с. 474–489), D. Klus-Stańska (2010), I. Majcher (2009, с. 369–374), W. Starnawski (2012, с. 364–375), B. Śliwerski (2012, с. 63–84); проблемы развития творческого потенциала будущих педагогов представлены в работе K. J. Szmidt (2005); о связи теории и практики в контексте инклюзивного обучения говорится в исследованиях Z. Zasłona (2014, с. 13–24); в исследованиях Т.В. Сенько (2015, с. 504–512) огромное внимание уделяется модели «учителя учителей» в современной высшей школе.

В отечественной психологии проблемы инновационной деятельности в сфере образования представлены в работах И. Беха (2005), О. Гуменюк (2008), И. Дичковской (2004), Т. Щербан (2014) и др. в то же время в психологии еще недостаточно изучены особенности деятельности педагогов в новых условиях, основная часть публикаций

по данной теме, как видно из анализа, относится к 80-90-м годам прошлого столетия. Предполагается, что данное исследование дополнит имеющиеся материалы по данной проблеме.

Методы исследования

Наше исследование проходило в период с сентября 2013 года по декабрь 2014 года. Выборка формировалась из слушателей курсов повышения квалификации учителей при педагогическом институте Криворожского национального университета. Состав выборки – 165 человек. Исследование проходило в три этапа. На первом был проведен мониторинг проблем, которые являются для работников учреждений образования наиболее актуальными, требующими разъяснения и психолого-педагогических рекомендаций по решению. На втором этапе – определена стратегия исследования (констатирующая, устанавливающая причинно-следственные связи). На третьем – проведен сбор и обработка информации, полученной в ходе исследования. Основными *методами* исследования были *опрос и анкетирование*.

С целью изучения ведущей мотивации педагогической деятельности использовался «Опросник мотивационных источников» Д.Е. Барбуто, Р. Сколла (перевод Е. Сидоренко)¹¹. Для анализа респондентам предлагался перечень из 30 возможных утверждений, которые было необходимо оценить с точки зрения актуальности по шкале от -2 баллов (крайне неверно) до +2 баллов (очень верно). в бланке ответов, где вопросы сгруппированы по типам мотивации, необходимо подсчитать сумму баллов по каждому из пяти типов. Результат может быть как положительный, так и отрицательный. в результате получается информация, характеризующая преобладание одного или нескольких *типов мотивации* из пяти возможных:

- *внутренняя мотивация* (направленность на процесс);
- *внешняя мотивация* (направленность на материальное вознаграждение);
- *внешняя мотивация* (направленность на одобрение другими);
- *внутренняя мотивация* (направленность на самосовершенствование, самореализацию);
- *интегративная мотивация* (направленная на согласованность целей работника с целями учреждения).

Оптимальными для педагогической деятельности является преобладание мотивации внутренней, характеризующей направленность на процесс и на самосовершенствование, самореализацию.

В ходе анкетирования задавался вопрос о наиболее актуальных проблемах педагогической деятельности и преобладающих мотивах учебной деятельности по каждой возрастной категории школьников.

Результаты исследования и их анализ

Следует отметить, что предварительный мониторинговый опрос (выборка составила 275 учителей городских общеобразовательных школ) показал *следующий результат*:

¹¹ Е.В. Сидоренко, *Мотивационный тренинг*, Санкт-Петербург 2000, с. 117–125.

- 42,1% опрошенных назвали основной проблемой – повышение мотивации учебной деятельности школьников;
- 37,3% – проблемы готовности к инновационной деятельности;
- 20,6% – проблемы «коммуникативной неуклюжести», сложностей в межличностных отношениях, общении с учащимися.

Учитывая, что проблемы особенностей мотивации участников учебно-воспитательного процесса особо актуальны, мы сосредоточили свое исследование на этом аспекте.

Как известно, процесс обучения состоит из преподавания и учения. Каждая из составляющих этого процесса предполагает как повышение (стимулирование, формирование) мотивов учебной деятельности школьников, так и мотивы деятельности педагога. Немаловажным по значению является диагностика того, насколько сами учителя владеют информацией о важнейших факторах влияния на формирование устойчивой мотивации учебной деятельности. Поэтому им было предложено ответить на вопрос, как формируется, поддерживается мотивация учащихся разных возрастных групп в процессе преподавания предмета. Следует заметить, что возрастной аспект мотивации в ответах практически не выражен. Респонденты слабо владеют информацией о возрастных особенностях мотивации, о том, что в младшем школьном возрасте лидирует познавательная мотивация, поэтому влиять на мотивационную сферу следует через содержание и организацию учебной деятельности. в подростковом возрасте мотивацию следует основывать на социальном статусе ученика, методах и формах организации учебного процесса. в старшем школьном возрасте следует использовать индивидуально-ориентированную систему учета индивидуальных возможностей, направленных на самоопределение, с учетом мотивов выбора профессии. Профориентационная направленность учебного процесса при формировании мотивации в ответах просматривается более четко.

Контент-анализ полученных ответов дал возможность определить (по А. К. Марковой), какие *пути формирования учебной мотивации* учитывается респондентами :

- содержание учебного материала – 32,7%;
- организация учебной деятельности – 61,5%;
- коллективные формы учебной деятельности – 3,3%;
- оценка учебной деятельности – 59,6%;
- стиль педагогической деятельности – 0%.

Совокупный процент ответов превышает 100% в связи с наличием в ответах нескольких направлений одновременно. Содержание учебного материала, по информации опрошенных, обновляется с учетом происходящих изменений, черпается из современных научно-методических публикаций, Интернета, связывается с удовлетворением потребностей ученика, подкрепляется примерами из жизни известных людей, родителей. Оно опирается на уже имеющиеся у школьников знания, содержит информацию, позволяющую не только узнать новое, но и переосмыслить прошлый опыт.

Среди факторов, влияющих на формирование мотивации, ведущее место принадлежит организации учебной деятельности. Практически все опрошенные указали на использование инновационных форм работы, проведение нестандартных уроков: защиту научных работ, дискуссии, общение в блоге, театрализованные уроки, совместные творческие проекты и т.д., что характеризует операционально-познаватель-

ный этап этой деятельности. Только один респондент отметил «развитие рефлексии» как критерий рефлексивно-оценочного этапа. Это свидетельство того, что мотивирующая роль оценки снижается, приводит к сдвигу внутренних учебных мотивов на внешние. Оценка не осмысливается, проводится необъективно, не систематически, часто по непонятным для учеников критериям.

Групповые формы деятельности, как известно, более способствуют формированию мотивации, чем индивидуальные. При проведении опроса только 5 респондентов отметили эти формы работы, активизирующие эффект фасилитации, социальные механизмы подражания, соревновательности и способствующие конструктивной «эксплуатации» потребности учеников в общении. При индивидуальной работе эти потребности обычно подавляются дисциплинарными методами.

При оценке учебной деятельности респонденты (59,6%) используют такие позитивные методы подкрепления как «похвала», «публичная похвала и награждение», «запись в дневник», «бонусы, призы, смайлики». Настораживает тот факт, что для большинства опрошенных легче вспомнить о негативных методах подкрепления. Здесь наблюдаем континуум ответов от «наказывать бесполезно, безрезультатно, бессмысленно» и «не наказываю вообще» до «замечания», «постановки в угол», «направления к психологу», «публичного позора». Большинство негативных подкреплений осуществляется соответствующими оценками, замечаниями в дневник, звонками родителям. Некоторые респонденты «дают дополнительные задания», «делают ученика моделью при объяснении нового материала», рекомендуют лишиться ученика привлекательного досуга (мобильный телефон, общение с друзьями, Интернета). Не получено ни одного ответа, который бы свидетельствовал о выборе учителем определенного стиля деятельности. из собственного опыта работы можем отметить, что чем больше стаж педагогической деятельности, тем чаще наблюдается авторитарность, дидактичность, педагогическая агрессия, доминантность. Для того, чтобы успешно формировать учебную деятельность учащихся, педагогу необходимо разобраться в собственной мотивационной сфере, определить свои ведущие мотивы как чрезвычайно значимые для продуктивности деятельности. Поэтому необходимо было изучить мотивацию педагогической деятельности. Результаты проведенного опроса представлены в таблице 1.

Анализ полученных результатов свидетельствует о том, что наибольшее количество баллов (44,5) набрала четвертая мотивационная группа «внутренняя мотивация, направленность на самосовершенствование и самореализацию». То есть, работа для учителей – полигон личностного развития и профессионального роста. Таким работникам интересно все новое, они с удовольствием выполняют ту деятельность, которая позволяет раскрыть новые стороны их личности, приобрести новые знания и умения. Такая мотивация – очень эффективна для собственной самоорганизации и организации рабочего времени. Особенно высок этот показатель у учителей со стажем 10–15 лет. По данным современных отечественных исследований, приведенным Е. П. Ильиным (2006), только 44% учителей в возрасте до 30 лет проявляют активный интерес к научно-инновационным публикациям, стараются привнести качественные изменения в свою педагогическую деятельность.

Таблица 1. Мотивация педагогической деятельности

Вид мотивации	Стаж работы и средний показатель					Общая сумма баллов
	До 5 лет N = 25	До 10 лет N = 23	До 15 лет N = 46	До 20 лет N = 24	Свыше 20 лет N = 47	
Внутренняя мотивация (направленность на процесс);	–1	2	5	1	5,5	12,5
Внешняя мотивация (направленность на материальное вознаграждение);	4	7,5	4	11	11,5	38
Внешняя мотивация (направленность на одобрение другими);	3	1,5	1	3,5	12,5	21,5
Внутренняя мотивация (направленность на самосовершенствование, самореализацию);	7,5	12,5	16,5	5,5	3	44,5
Интегративная мотивация (направлен-ная на согласованность целей работника с целями учреждения).	5	4,5	5,5	1	7,5	23,5

Источник: Результаты исследования авторов

После 40 лет этот интерес значительно снижается или исчезает. Увеличение педагогического стажа, как известно, сопровождается появлением профессионального выгорания, один из симптомов которого – редукция личностных достижений, замедление профессионального развития. Мотивация самосовершенствования (следовательно, стремления к самоактуализации и самореализации), как видно из таблицы, более всего выражена у учителей среднего возраста со стажем 10–15 лет, о чем свидетельствуют данные А. А. Реана (1994), И. А. Зимней (2001) и ответы респондентов в нашем исследовании. Для подтверждения достоверности полученной тенденции нами была проведена дополнительная диагностика по определению уровня социальной желательности в ответах возрастной группы со стажем 10-15 и более лет. Для этого использовалась «Методика диагностики самооценки мотивации одобрения» (шкала лживости) Д. Марлоу, Д. Крауна (Г. Никифоров, 2007). Показатель социальной желательности не превышает предельной границы (максимально возможных 5 баллов), следовательно, можно с уверенностью констатировать, что имеет место тенденция давать объективные ответы на предложенные утверждения. Достаточно адекватными ответами считаем те показатели, которые относятся ко второй мотивационной группе – «внешняя мотивация – материальное вознаграждение».

Согласно полученным данным, суммарный показатель по данному виду мотивации составляет 38 баллов, а пик ее проявления характеризует мотивацию той группы педагогов, стаж которых составляет более 20 лет. Пояснение внешней мотивации только одним из факторов (материальное вознаграждение) несколько «сужает» само понятие этой качественной характеристики мотива. Внешние мотивы могут быть как

положительными (мотивы успеха, достижения, карьеры) так и отрицательными (мотивы избегания, защиты). Поэтому следует в беседе с респондентами уточнять, только ли материальное вознаграждение стимулирует их деятельность. Проведенная беседа (диагностика проводилась после отмены у респондентов оплаты «за престижность профессии») показала, что усилия, вложенные в труд педагога, оцениваются недостаточно, что снижает потребность в активизации деятельности, систематической, продуктивной работе, повышает заинтересованность в увеличении оплаты труда.

На третьем месте по количеству выборов (сумма баллов – 23,5) – интегративная мотивация, предполагающая согласованность личных целей и ценностей с политикой учебного заведения. Эта мотивация считается самой желательной для работника, который считает себя неотъемлемой частью организации. Коллеги при такой мотивации воспринимаются как единомышленники, выполняемая работа считается значимой и интересной. Возрастает ответственность перед коллегами, родителями, администрацией, учащимися, повышается значимость общего результата труда. Но проведенная беседа более четко определила «интегративность» мотивации. Совпадают, в основном, только общие цели преподавателя и учреждения – воспитание и обучение.

Внешняя мотивация, основанная на одобрении другими, что характеризуется суммарным показателем – 21,5 баллов, может свидетельствовать и как о возросшей потребности слышать положительную информацию в свой адрес, получать позитивную оценку своей деятельности от окружающих, так и о привычке работать, демонстрируя лишь внешнюю сторону процесса. Последние годы основными показателями работы школы, установленными городским отделом образования и науки является количество проведенных конкурсов, семинаров, показов по телевидению, охват педагогического коллектива подпиской на муниципальную газету и т.д. При посещении курсов повышения квалификации учителя не освобождаются от выполнения своих профессиональных обязанностей, что не дает возможности использовать библиотечные фонды, заниматься самосовершенствованием, ухудшает их физическое и эмоциональное состояние. Специфика работы в городском учебно-воспитательном учреждении, описанная выше, порождает потребность демонстрировать не столько результат, сколько процесс обучения (воспитания).

Тревожным показателем считаем то, что направленность на процесс самой педагогической деятельности вызывает у работников школ наименьшую потребность. То есть, общение с детьми, подготовка и проведение уроков, воспитательных мероприятий, поиск новых форм и методов работы, общение с коллегами – не вызывают повышенной заинтересованной активности. Определенным образом, именно низкий показатель по данной мотивационной группе (сумма баллов – 12,5) порождает потребность учителей школ города в психолого-педагогических рекомендациях по повышению мотивации в педагогической деятельности.

Анализ мотивационных тенденций позволил составить мнение о динамике мотивации в зависимости от стажа педагогической деятельности. Так, направленность на процесс, не имеет четко выраженной динамики, поскольку данный вид мотивации возрастает в группах со стажем от 5 до 15 лет, после чего заметно снижается в категориях учителей, стаж которых составляет до 20 лет, и снова возрастает после 20 лет. Намечилась тенденция роста более чем в 2 раза мотивации вознаграждения от 4 баллов в группе учителей со стажем до 15 лет до 11,5 баллов у учителей со стажем более 20 лет. Показатели мотивации одобрения колеблются в рамках от 1 до 3,5 баллов в группах со стажем до 20 лет и в 4 раза увеличиваются до 12,5 баллов среди учителей, стаж работы

которых превышает 20 лет. Мотивация самосовершенствования возрастает с 7,5 до 16,5 баллов в группах учителей со стажем от 5 до 15 лет и имеет тенденцию до снижения после 15 лет работы в школе. Интегративная мотивация также как и направленность на процесс не имеет четкой выраженности связи со стажем, т.к. она возрастает в группах со стажем до 15 лет и идет на снижение в группах со стажем до 20 лет, а после 20 лет рабочего стажа снова возрастает.

Таким образом, наиболее четко прослеживается связь со стажем таких типов мотивации как мотивация самосовершенствования, мотивация, связанная с вознаграждением, и мотивация одобрения другими.

Для более качественного анализа полученных в экспериментальном исследовании результатов, нами был подсчитан коэффициент ранговой корреляции (по Спирмену). Он позволил определить силу и направление связи между двумя иерархиями признаков: видом мотивации и стажем педагогической деятельности. После расчетов получен следующий показатель $R_s = -0,61$.

Таким образом, мы пришли к выводу, что наблюдается средняя отрицательная корреляция между стажем работы и стремлением к внутренней мотивации: чем больше стаж педагогической деятельности, тем менее выражена потребность в самосовершенствовании.

Выводы

Полученные результаты позволяют сделать некоторые выводы относительно основных проблем педагогической деятельности в условиях инновационного обучения. Как выяснилось, наибольшую сложность вызывают проблемы повышения мотивации учебной деятельности школьников, сложности, связанные с реализацией целей и задач инновационной педагогической деятельности, овладения современными технологиями обучения и проблемы взаимодействия в системе учитель-ученик. Осуществление инновационной деятельности требует перестройки существующих способов ее выполнения, профессионального и личностного самосовершенствования, ориентации на интересы учащихся, сформированности мотивации, адекватной требованиям педагогической деятельности. Именно необходимость соответствовать требованиям инновационной педагогической деятельности, на наш взгляд, способствовала тому, что среди учителей среднего возраста, составляющих основную массу работников системы образования, преобладающим типом мотивации выявилась мотивация самосовершенствования, что свидетельствует о прогрессивных тенденциях в системе образования. в то же время, сохраняют свою значимость такие виды внешней мотивации как мотивация вознаграждения (оплата труда) и мотивация одобрения другими, которые более выражены у педагогов со значительным стажем педагогической деятельности. к сожалению, мотивация, связанная с направленностью на процесс выполнения педагогической деятельности, не относится к приоритетным типам мотивации, что может свидетельствовать о трудностях, возникающих в инновационном обучении и обуславливать его недостаточную эффективность.

Литература

- Асеев В. Г., 1976, *Мотивация поведения и формирование личности*, Мысль, Москва.
- Божович Л. И., 1968, *Личность и ее формирование в детском возрасте*, Просвещение, Москва.
- Давыдов В. В., Зинченко В. П. и др. (ред.) 1983, *Психология. Словарь*, Педагогика, Москва.
- Зимняя И. А., 2001, *Педагогическая психология: Учебник для вузов*, Изд. второе, доп., испр. и перераб., Логос, Москва.
- Ильин Е. П., 2006, *Мотивация и мотивы*, Питер, Санкт-Петербург.
- Ильин Е. П., 2012, *Психология для педагогов*, Питер, Санкт-Петербург.
- Кузьмина Н. В., 1990, *Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения*, Высшая школа, Москва.
- Леонтьев А. Н., 1983, *Деятельность. Сознание. Личность*, т. 2. Педагогика, Москва.
- Маркова А. К., 1993, *Психология труда учителя*, Просвещение. Москва.
- Митина Л. М., 1994, *Учитель как личность и профессионал*, Дело, Москва.
- Немов Р. С., 1994, *Психология*, кн. 1. Владос, Москва.
- Никифоров Г. С., (ред.), 2007, *Диагностика здоровья. Практикум*, Речь, Санкт-Петербург.
- Обуховский К., 1972, *Психология влечений человека*, Прогресс, Москва.
- Петровский А. В., Ярошевский М. Г. (ред.), 1990, *Психология. Словарь*. Политиздат, Москва.
- Реан А. А., 1994, *Психология педагогической деятельности*, Удмуртский университет, Ижевск.
- Рубинштейн С. Л., *Бытие и сознание*, 1957, Акад. наук СССР, Москва.
- Рубинштейн С. Л., 1969 *Человек и мир* [в:] *Методологические и теоретические проблемы психологии*, ред. Е. В. Шорохова, Наука, Москва.
- Савчин М. В., 2007, *Педагогічна психологія*, Академвидав, Київ.
- Сенько Т. В., 2015, *Современная высшая школа: модель «учителя учителей»* [в:] *Психосфера*, ред. Е. Е. Сапогова, Выпуск девятый. Тула: Изд-во ТулГУ, с. 504–512.
- Сидоренко Е. В., 2000, *Мотивационный тренинг*, Речь, Санкт-Петербург.
- Семиченко В. А., 2004, *Психологія педагогічної діяльності*, Вища школа, Київ.
- Хекхаузен Х., 1986, *Мотивация и деятельность*, т. 1, Педагогика, Москва.
- Якобсон П. М., 1969, *Психологические проблемы мотивации поведения*, Просвещение, Москва.
- Banach Cz., Rajkiewicz A., 2002, *Najpilniejsze problemy do rozwiązania w systemie edukacji w latach 2004–2015* [w:] *Strategia dla Polski po wejściu do Unii Europejskiej*, Kancelaria Prezydenta RP, Komitet Prognoz „Polska 200 Plus”, Warszawa, s. 125–134.
- Kędzierska J., 2011, *O niektórych przyczynach trudności w upowszechnianiu wiedzy pedagogicznej* [w:] *Pedagogika ogólna a teoria i praktyka dydaktyczna*, red. M. Myszkowska-Litwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, s. 121–128.

- Klus-Stańska D., 2010, *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zadań*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kwiatkowska H., 2012, *Teoriopoznawcze implikacje związku teorii z praktyką w kształceniu akademickim nauczycieli* [w:] „Po życie sięgać nowe...” *Teoria i praktyka edukacyjna*, red. M.M. Urlińska, A. Uniewska, J. Horowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 474–489.
- Majcher I., 2009, *Czy studentom – przyszłym nauczycielom potrzebna jest teoria pedagogiczna* [w:] *Paradygmaty współczesnej dydaktyki*, red. L. Hurlo, D. Klus-Stańska, M. Łojko, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, s. 369–374.
- Scherban T., 2014, *Właściwości psychologiczne komunikacji edukacyjnej* [w:] *Psychologiczno-pedagogiczne wsparcie rozwoju dzieci i młodzieży*, red. T. Senko, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, Nowy Sącz, s. 35–52.
- Śliwerski B., 2012, *Współczesna myśl pedagogiczna w poszukiwaniu nowych idei i teorii* [w:] *Teoria a praktyka edukacyjna*, red. M.M. Urlińska, A. Uniewska, J. Horowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 63–84.
- Starnawski W., 2012, *Paradygmat pedagogiczny – podstawy, racje wyboru, specyfika* [w:] red. M.M. Urlińska, A. Uniewska, J. Horowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 364–375.
- Szmidt K.J. (red.), 2005, *Trening twórczości w szkole wyższej*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Łódź.
- Zasłona Z., 2014, *Związek teorii z praktyką pedagogiczną w kontekście paradygmatu edukacji inkluzyjnej* [w:] *Inkluzja, terapia, wspieranie rozwoju jako problemy współczesnej edukacji: Inclusion, therapy, development support as the problems of contemporary education*, red. T. Senko, I. Bugajska-Bigos, B. Lisowska, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu, Nowy Sącz, s. 13–24.

STRESZCZENIE

Natalja Makarenko
Svetlana Ustimenko

Właściwości motywacji działalności pedagogicznej w zakresie kształcenia innowacyjnego

W artykule rozpatruje się problem aktualnej motywacji pedagogów pracujących w warunkach nauczania innowacyjnego. Artykuł zawiera analizę podejść teoretycznych do zrozumienia motywacji i motywów w różnych kierunkach nauki psychologicznej oraz wyniki badań empirycznych. Autorzy artykułu rozumieją motywację jako system pobudzeń, aktywizowane zachowanie człowieka oraz z tych pozycji analizują problemy działalności pedagogicznej współczesnego nauczyciela. Podczas badania udało się ustalić, iż przewyższającą motywacją jest motywacja wewnętrzna. To jest motywacja samodoskonalenia, samoaktualizacji, co odpowiada wymogom działalności pedagogicznej. Jednocześnie znaczna część pedagogów charakteryzuje się przewagą zewnętrznej motywacji, skierowanej na wynagrodzenie materialne. Najmniej jest reprezentowana motywacja skierowana na proces działalności pedagogicznej, co obniża poziom i jakość tej działalności. Więcej niż jedna trzecia pedagogów ma problemy z gotowością do dzia-

łalności innowacyjnej. Przeprowadzone badanie daje pojęcie o dynamice motywacji działalności pedagogicznej w zależności od stażu pracy.

Słowa kluczowe: motywacja, pobudzenie, działalność innowacyjna, motywacja integracyjna, samodoskonalenie, organizacja działalności ćwiczebnej.

Data wpływu artykułu: 18.02.2015 r.

Data akceptacji artykułu: 10.03.2015 r.

Verena Wagner

Hochschule für Öffentliche Verwaltung und Finanzen Ludwigsburg, Germany

Facebook-Partys – im Recht der Gefahrenabwehr (Teil 1)

SUMMARY

Facebook parties – the right of self-defense (part 1)

Facebook parties, which are in the public eye, can be organized on-line easily and efficiently through the social networking website of Facebook. Nevertheless, as a result of making appointments for mass events of this kind the security services face a number of significant practical and legal problems connected with security and public order keeping. This paper addresses both the issue of legal regulations concerning the above mentioned phenomenon and the possibility of taking action by the security services.

Key words: Facebook, security services, law.

1. Einführung

Facebook-Partys, sind Partys, die über das soziale Netzwerk facebook initiiert werden. Dabei werden schnell und einfach viele, darunter leider auch viele gewaltbereite, meist junge Leute mobilisiert sich an einem Ort zusammenzutreffen um dort gemeinsam zu feiern und wie die Erfahrungen zeigen in nicht gerade seltenen Fällen zu randalieren. Daraus ergeben sich erhebliche praktische und rechtliche Probleme sowohl für den Einzelnen als auch für die Gesellschaft, die Behörden und den PVD (Polizeivollzugsdienst) und zwar insbesondere dann, wenn auf öffentlicher Fläche gefeiert werden soll, immer mehr Menschen ihr Kommen ankündigen und nicht klar ist, wer der Veranstalter dieser Party ist.

Im Folgenden wird der Frage nachgegangen, welche Rolle Facebook-Partys im Gefahrenabwehrrecht spielen und ob und inwieweit die derzeitigen Gesetze und Vorschriften ausreichen, um eine Eskalation derartiger Massenpartys erfolgreich zu verhindern bzw. sie vor Ort zu bewältigen.

1.1. Das Phänomen Facebook-Party

Bei der Erstellung einer Veranstaltung über das soziale Netzwerk facebook muss sich deren Initiator entscheiden, ob die Veranstaltung öffentlich und somit für die gesamte Netzwerk-gemeinde oder als private Party nur für einen bestimmten Personen- bzw. Freundeskreis sichtbar sein soll.

The screenshot shows the Facebook 'Veranstaltung erstellen' (Create Event) interface. At the top, there is a search bar and a 'Startseite' button. The main heading is 'Veranstaltung erstellen'. On the left, there is a calendar icon showing the number '31' and a button '+ Veranstaltungsfoto hinzufügen'. The form fields include:

- Wann?** Date: 7/4/2011, Time: 16:30, with a link 'Endzeit hinzufügen'.
- Was?** A text input field.
- Wo?** A text input field.
- Weitere Informationen?** A text input field with a 'Straße hinzufügen' label above it.
- Wer ist eingeladen?** A section with a 'Gäste auswählen' button and two checked options:
 - Jeder kann die Veranstaltung sehen und für sie zu-/absagen (öffentliche Veranstaltung)
 - Gästeliste auf Veranstaltungsseite anzeigen

At the bottom right of the form is a button 'Veranstaltung erstellen'.

Abbildung 1: Screenshot *Veranstaltung erstellen*

Quelle: http://www.chip.de/news/Sommerloch-Verbot-von-Facebook-Partys-gefordert_50098404.html

Um zu einer privaten Party einzuladen, muss ein Häkchen entfernt werden. In diesem Zusammenhang kommt es durch Fehlbedienung dieser Option des Öfteren vor, dass unbeabsichtigt zu einer öffentlichen Veranstaltung, meist mit einer unbestimmten, zumindest weit über dem üblichen Maß liegende Personenanzahl eingeladen wird. In kürzester Zeit ergibt sich daraus, nach dem sogenannten Schneeballsystem, eine Massenveranstaltung¹. Immer häufiger laden Veranstalter aber gezielt zu solchen Massenpartys im öffentlichen Raum, mit vom Einlader unbegrenztem Gästekreis ein. Da die Massenpartys nicht wie eigentlich vorausgesetzt von den Ordnungsämtern genehmigt worden sind, sind sie nur durch kostenintensive Polizeieinsätze unter Kontrolle zu bringen. Dabei lassen sich meist schon vorab Informationen, die einen solchen Verlauf für wahrscheinlich erscheinen lassen, ausfindig machen. Hierbei ist nach der Zielsetzung der Party zu differenzieren: Friedliches Beisammensein oder Gewalt und Randalere.

1.2. Gefahren und Risiken im Zusammenhang mit Facebook-Partys

Um gegen Facebook-Partys polizeilich einschreiten bzw. um sie verbieten zu können, muss zunächst deren rechtliche Einordnung geprüft werden. Da es sich bei diesen Partys in den meisten Fällen um reine Spaßveranstaltungen handelt ist der Sonderfall der rechtlichen Einordnung das Versammlungsrecht. Es darf aber auch nicht ausgeschlossen werden, zumal es vor, während und nach der Party zu Demonstrationen, z. B. gegen ein Partyverbot kommen kann. Es muss dem Einzelfall nach geprüft werden, ob der Versammlungscharakter der angekündigten Veranstaltung überwiegt und der Zweck in der gemeinschaftlichen Erörterung

¹ Vgl. Württembergische Verwaltungs- und Wirtschafts-Akademie e.V. (VWA), Polizeiliche Maßnahmen gegen Facebook-Partys, 2012, S. 3.

und Kundgebung liegt. Regelfall sind das Allgemeine Polizeirecht und das spezifische Ordnungsrecht, als einschlägige Rechtsgrundlagen. Nach dem Allgemeinen Polizeirecht ist es die Aufgabe der Polizei Gefahren, durch die die öffentliche Sicherheit oder Ordnung bedroht werden, abzuwehren. D. h., dass ein Eingriff der Polizei erst dann legitim ist, wenn eine konkrete Gefahr vorliegt. Eine Facebook-Party an sich begründet noch keine konkrete Gefahr. Da jede Feier unterschiedlich verlaufen wird, muss immer eine Einzelfallprüfung erfolgen, nach welcher die Gesamtschau die Annahme einer konkreten Gefahr rechtfertigen kann². Anhaltspunkte für eine konkrete Gefahr, als Voraussetzung für eine Verbotsverfügung, werden bspw. vorliegen, wenn in der Einladung konkret zu Gewalt und Zerstörung aufgerufen wird oder der Austragungsort erkennbar zu klein für die Zahl der angekündigten Teilnehmer ist.

Die abstrakte Gefahr als Voraussetzung für den Erlass einer Polizeiverordnung charakterisiert eine Sachlage, in der erfahrungsgemäß mit hinreichender Wahrscheinlichkeit ein Schaden für ein polizeiliches Schutzgut einzutreten pflegt³. Um eine Polizeiverordnung im Hinblick auf Facebook-Partys zu erlassen, müssten deren Regelungen ordentlich begründet und z. B. anhand von Fallzahlen belegt sein. Aktuell ist es nicht denkbar, solche Feiern pauschal per Polizeiverordnung verbieten zu können. Das liegt zum einen daran, dass viele vor allem kleinere Gemeinden überhaupt keine Erfahrungen mit Facebook-Partys haben und zum anderen kann eine Einzelfallprüfung z. B. aufzeigen, dass die Örtlichkeit keinesfalls zu klein ist und sogar ausreichend Fluchtwege vorhanden sind. Außerdem ist die Gruppe der Teilnehmer meist gar nicht homogen, d. h. dass sowohl Randalierer als auch friedliche Teilnehmer welche aus Interesse und Neugierde vor Ort sind unter ihnen sind.

Wegen des geringen zeitlichen Vorlaufs bei Facebook-Partys ist auch ein Einschreiten der Polizei in Anscheins- und Verdachtssituationen erforderlich. Vor allem dem Gefahrenverdacht, bei dem eine Gefahr nur für möglich gehalten wird, kommt hier große Bedeutung zu. Der Polizei mangelt es hier an der erforderlichen Gewissheit, ob eine Gefahr wirklich vorliegt und welche Gegenmaßnahmen sie einzuleiten hat⁴. Daher werden lediglich sogenannte Gefahrenerforschungseingriffe, die der näheren Erforschung des Sachverhalts und der Vorbereitung von endgültigen Abwehrmaßnahmen dienen, rechtmäßig sein⁵.

In unserer heutigen Gesellschaft in der sich, auch infolge der Existenz sozialer Netzwerke, Vorgänge mit höherer Geschwindigkeit ereignen, reicht es nicht mehr aus, Gefahrenabwehr als Reaktion auf eine konkrete Gefahr zu verstehen. Es kann nicht immer abgewartet werden, bis sich eine Gefahrensituation zu einer konkreten Gefahr zuspitzt und eine effektive Gefahrenabwehr in diesem Zustand nicht mehr oder nur noch verbunden mit hohem Aufwand und erheblichen Kosten möglich ist⁶. Daher kommt in Bezug auf Facebook-Partys auch dem Begriff der Gefahrenvorsorge, große Bedeutung zu. Dabei werden im Vorfeld einer möglichen künftigen konkreten Gefahr Maßnahmen ergriffen, um deren Entstehung effektiv und erfolgreich abzuwehren⁷. Bei Facebook-Partys werden vor allem die Maßnahmen, welche eine nachhaltige Wirkung auf die potentiellen Teilnehmer einer nachfolgenden bzw.

² Vgl. VG Lüneburg, vom 12.02.2008 – 3 A 23/07, Durner, in: JA 2009, S. 158.

³ Vgl. Wehr, Examens-Repetitorium Polizeirecht, Allgemeines Gefahrenabwehrrecht, 2. Aufl., 2012, S. 30.

⁴ Vgl. Wehr (Fn. 3), S. 34.

⁵ Vgl. Schenke, Polizei- und Ordnungsrecht, 6. Aufl., 2009, Rn. 86.

⁶ Vgl. Knemeyer, Polizei- und Ordnungsrecht, 11. Aufl., 2007, S. 55; vgl. Forkert-Hosser, Vorermittlungen im Strafprozessrecht, Erhebung und Verwendung von Daten vor dem Anfangsverdacht, 2011, S. 92.

⁷ Vgl. Forkert-Hosser (Fn. 6), S. 92; vgl. Knemeyer (Fn. 6), Rn. 75.

kommenen Party entwickeln, der Gefahrenvorsorge zugeordnet werden können und somit als eine Art *prä-präventive*⁸ *Maßnahme* zu verstehen sein. Dazu gehören primär jegliche Maßnahmen im Bereich der Öffentlichkeitsarbeit. Auch *Streiffahrten* durch das soziale Netzwerk z. B. mittels einer automatisch laufenden Schlagwortsuche, polizeiliche Aufklärungsarbeit oder die Entgegennahme von Informationen können Maßnahmen der Gefahrenvorsorge in Bezug auf Facebook-Partys darstellen.

Für sonstige künftige Gefahren, bei welchen der Schadenseintritt nicht für wahrscheinlich gehalten wird, aber auch nicht völlig ausgeschlossen werden kann, kann der Begriff des Risikos verwendet werden⁹. Im allgemeinen Polizeirecht hat dieser noch keinen Einzug gefunden, was ihn als Voraussetzung für Eingriffe nach diesen Vorschriften bis dato nicht genügen lässt. Eine Unterscheidung der Begriffe Gefahr und Risiko ist dabei nicht immer einfach. Im Allgemeinen kann man sagen, dass das Risiko eine zweidimensionale Größe ist. Sie ist einerseits durch die Eintrittswahrscheinlichkeit eines Schadens und andererseits durch den Schweregrad des möglicherweise eintretenden Schadens definiert. Der Begriff des Risikos wird dabei auch immer von einer Entscheidung abhängig gemacht¹⁰. Auf Facebook-Partys bezogen könnte man sagen, dass das Risiko erhöht ist eine Massenparty zu erstellen, da es bei facebook die Möglichkeit gibt optional eine öffentliche Veranstaltung zu erstellen. Je geringer dabei die Privatsphäreinstellungen gehalten sind, desto höher das Risiko, dass noch mehr Leute davon Kenntnis erlangen und zusagen. Außerdem ist für den Veranstalter das fiskalische Risiko groß, für welches er eventuell aufkommen muss. Die Gefahr, welche durch ein Geschehnis hervorgerufen werden kann, wird dabei als objektive Größe gesehen. Das Risiko dagegen als subjektive, wenn das Geschehnis, welches eine Gefahr bergen kann, bewusst provoziert wird.

1.3. Problematik der Massenveranstaltung

Im Zusammenhang mit Facebook-Partys gehen verschiedene praktische Probleme einher. Hauptproblematik stellt das Fehlen eines Ansprechpartners auf Grund der Anonymität der Veranstalter dar. Weitere große Schwierigkeiten sind die Spontaneität, mit der solche Partys geplant werden, genauso wie die Kurzfristigkeit, mit der sie von den Behörden in Erfahrung gebracht werden. Auch der Austragungsort wird oft erst kurz vorher bekannt und kann zudem kurzfristig geändert werden¹¹. Meist sind die zu erwartenden Menschenmassen überhaupt nicht abschätzbar. Die Zahl der Zusagen liegt dabei im drei- bis vierstelligen Bereich je Veranstaltung¹². Daher ist der Austragungsort oft nicht zur Aufnahme dieser Menschenmassen geeignet. Hier fehlt es ohnehin an jeglicher Infrastruktur. Durch das fehlende Sanitärangebot und den nicht gegebenen grundlegenden Sicherheitsanforderungen für größere Veran-

⁸ Vgl. Knemeyer (Fn. 6), S. 53 ff.

⁹ Vgl. Wehr (Fn. 3), S. 31.

¹⁰ Vgl. Bundesamt für Bevölkerungsschutz und Katastrophenhilfe, Problemstudie: Risiken für Deutschland Gefahrenpotentiale und Gefahrenprävention für Staat, Wirtschaft und Gesellschaft aus Sicht des Bevölkerungsschutzes – Auszug – Teil 1, 2005, S. 5.

¹¹ Vgl. Zeitungsverlag Waiblingen (ZVW), Facebook-Party: Polizei verbietet Ausweichorte, in: Waiblinger Kreiszeitung, vom 28.06.2012.

¹² Vgl. Landes-Kriminalamt Baden-Württemberg (LKA BW) (Hrsg.), Cyberkriminalität/ Digitale Spuren, Jahresbericht 2012, S. 14.

staltungen, besteht eine nicht unerhebliche Gesundheitsgefährdung für die Teilnehmer¹³. So werden die Einsätze von Rettungsdiensten und Feuerwehr bei Zwischenfällen erheblich erschwert. Ebenso ist die Möglichkeit zur Evakuierung bei Zwischenfällen nicht gewährleistet, da eine Steuerung nicht oder nur eingeschränkt möglich ist. Dazu kommt, dass auf Grund der Örtlichkeiten mehrere Behörden betroffen sein können. Eine Abstimmung zwischen den Behörden muss spontan bei meist unbekanntem Ansprechpartnern erfolgen. Zusätzlich wird die Situation durch hohen Alkoholkonsum verschärft. Dabei kommt es vermehrt zu diversen Verstößen nach dem Strafgesetzbuch, den Strafbengesetzen und dem Ordnungswidrigkeitenrecht. Diese reichen von unzulässigem Lärm über Haus- oder Landfriedensbruch, Sachbeschädigung, übermäßiger Vermüllung öffentlicher Flächen bis hin zu Körperverletzung.

2. Handlungsmöglichkeiten und Maßnahmen bei Facebook-Partys

Um Facebook-Partys mit ihren Ausschreitungen zu bewältigen stehen dem PVD und den Polizeibehörden verschiedene Handlungsmöglichkeiten und Instrumentarien zur Verfügung. Die zu ergreifenden Maßnahmen werden dabei auf das Allgemeine Polizeirecht als gesetzliche Grundlage gestützt. Danach stehen der Polizei sämtliche Maßnahmen der Gefahrenabwehr auf Grundlage der Generalklausel sowie den Standardmaßnahmen zur Verfügung.

Die Maßnahmen richten sich gegen den Veranstalter, potentielle Verbreiter und potentielle Teilnehmer sofern diese Zweckveranlasser bzw. Störer sind oder als Nichtstörer in Anspruch genommen werden können¹⁴. In besonderen Fällen, können sie sich auch gegen Dritte richten. Grundsätzlich muss darauf geachtet werden, dass strikt zwischen friedlichen und gewaltbereiten Teilnehmern sowie Unbeteiligten differenziert wird¹⁵.

Die Gemeinde hat als Ortpolizeibehörde grundsätzlich alle, sowohl die behördlichen als auch die polizeilichen Maßnahmen zu koordinieren, kontrollieren und anzuordnen. Angesichts der komplexen Eingriffs- und Gefahrenlage kann dies nur in Abstimmung mit dem PVD und anderen zuständigen Behörden und Institutionen sowie im Einzelfall mit Privatpersonen geschehen¹⁶. Da jede Facebook-Party unterschiedlich verläuft, muss im Einzelfall entschieden werden, welche Behörden und Stellen einzubeziehen und vor allem welche Maßnahmen anzuordnen sind. Die durchzuführenden Maßnahmen sind dabei unter anderem abhängig von der zuvor durchgeführten Gefahrenanalyse. Wichtig ist es auch, die umliegenden Gemeinden, wegen der Möglichkeit einer Verlagerung auf deren Gemeindegebiet zu informieren, vor allem dann, wenn der Austragungsort auf einer Gemarkungsgrenze liegt. Der umgehenden und ständigen Übermittlung des Kenntnisstands unter allen Beteiligten kommt dabei besondere Gewichtung zu. Dazu sollte wegen des oft bestehenden Zeitdrucks ein Informationskreislauf hergestellt werden, bei dem jeweils feste Ansprechpartner benannt werden¹⁷.

¹³ Vgl. Landtag BW, Drucksache 15/2066.

¹⁴ Vgl. Innenministerium Baden-Württemberg (IM BW) (Hrsg.), Hinweise und Empfehlungen des Innenministeriums Baden-Württemberg – Landespolizeipräsidium – zur Vorbereitung und Bewältigung von Einsätzen der Polizei im Zusammenhang mit Veranstaltungen nach Aufrufen in sozialen Netzwerken (u.a. „Facebook-Partys“), Handreichung, 2012, S. 8.

¹⁵ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 6.

¹⁶ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 14 f.

¹⁷ Vgl. Württembergische Verwaltungs- und Wirtschafts-Akademie e.V. (VWA), Seminarbegleiter, Facebook-Partys – Herausforderung für die Ortpolizeibehörde.

Im Folgenden werden die für Facebook-Partys in Betracht kommenden Maßnahmen nach ihrem zeitlichen Ablauf, unterteilt in die Zuständigkeit des PVDs und der Polizeibehörde, dargestellt.

2.1. Präventive Maßnahmen vor der Veranstaltung

Bisherige Einsatzerfahrungen haben gezeigt, dass der Schwerpunkt auf die präventiven Handlungsmöglichkeiten der Polizei gelegt werden sollte. Bevor aber über konkrete Maßnahmen entschieden werden kann, ist es notwendig, ein Gesamtlagebild zu erstellen. Dabei ist der PVD für die veranstaltungsbezogenen Ermittlungen zuständig. Die Ermittlung der örtlichen Verhältnisse ist dagegen Sache der Polizeibehörde.

a) Maßnahmen des Polizeivollzugsdienstes

Primäraufgabe des PVDs sind insbesondere die Ermittlungen innerhalb des sozialen Netzwerks. Die dabei gewonnenen Informationen dienen neben der Erstellung des Lagebildes ebenso der weiteren Gefahrenanalyse. Diese Ermittlungen sollten durch die Sachbearbeiter IuK-Kriminalität der zuständigen Polizeidienststelle erfolgen. Dazu kann eine ganze Ermittlungsgruppe für diese doch recht zeitintensive Arbeit gegründet werden. Sollte das vor Ort vorhandene Spezialwissen nicht ausreichen, kann die Hilfe des LKA in Anspruch genommen werden¹⁸. Da Facebook-Partys meist durch die Anonymität des Initiators und die unbestimmbare Anzahl von Teilnehmern gekennzeichnet sind, kommt es vor allem auf deren Feststellung und die weitere Beweissicherung durch die Erhebung von einsatzrelevanten Informationen, die über die entsprechenden Facebook-Veranstaltungsseiten veröffentlicht wurden, an. Diese Art der präventiven Tätigkeit im Bereich der Gefahrenabwehr weist jedoch Fragen hinsichtlich ihrer Rechtmäßigkeit auf, denn auch im Internet sind die rechtlichen Grenzen einzuhalten. Bereits im sogenannten *Volkszählungsurteil* von 1983 hat das BVerfG in Bezug auf Online-Durchsuchungen aus dem Allgemeinen Persönlichkeitsrecht (Art. 2 Abs. 1 i.V.m. Art. 1 Abs. 1 GG) das *Recht auf informationelle Selbstbestimmung*, bei dem der Einzelne selbst über die Preisgabe, Erhebung und Verwendung seiner personenbezogenen Daten bestimmen darf, entwickelt¹⁹. Dieses wird durch das Urteil vom 27.02.2008 des BVerfG, dem *Grundrecht auf Gewährleistung der Vertraulichkeit und Integrität informationstechnischer Systeme*, konkretisiert²⁰. Danach stellt es keinen Grundrechtseingriff dar, wenn eine staatliche Ermittlungsbehörde im Internet verfügbare Kommunikationsinhalte erhebt, die sich an jedermann oder zumindest an einen nicht weiter abgegrenzten Personenkreis richten. Laut dem BVerfG liegt ein solcher Eingriff erst dann vor, wenn sich eine staatliche Stelle unter einer Legende in eine Kommunikationsbeziehung zu einem Grundrechtsträger begibt und dabei ein schutzwürdiges Vertrauen des Betroffenen in die Identität und Motivation seines Kommunikationspartners ausnutzt, um persönliche Daten zu erheben, die der Betroffene ohne dieses Vertrauen nicht preisgegeben hätte²¹. Ein Zugang zur Veranstalterseite, welcher

¹⁸ Vgl. VWA (Fn. 17), Seminarbegleiter.

¹⁹ Vgl. BVerfGE 65, 1 (41ff.), in: NJW 1984, 419.

²⁰ Vgl. BVerfG, vom 27.02.2008 – 1 BvR 370/07, 1 BvR 595/07, in: NJW 2008, 822.

²¹ Vgl. Stadler, Darf die Polizei in sozialen Netzwerken ermitteln?, in: Internet-Law vom 14.10.2010; <http://www.internet-law.de/2010/10/darf-die-polizei-in-sozialen-netzwerken-ermitteln.html>.

lediglich auf Einladung eines bereits eingeladenen Teilnehmers möglich ist, wirft daher keine rechtlichen Probleme auf, solange der Veranstalter nicht gezielt persönlich kontaktiert wird. Hierbei ist darauf zu achten, dass beim Anlegen eines Fake-Accounts gegen das irische Datenschutzrecht verstoßen wird, da facebook von seinen Nutzern bei der Registrierung die Angaben ihrer wahren Daten verlangt. Ist dies nicht der Fall, kann facebook die Konten der Nutzer sperren²². Darüber hinausgehende Aufklärungs- bzw. Ermittlungshandlungen stellen Grundrechtseingriffe dar und bedürfen einer Ermächtigungsgrundlage. Die §§ 1, 3 bzw. 20, 26 PolG sowie die §§ 161, 163 StPO kommen dabei als Rechtsgrundlage in Betracht²³.

Am 01.07.2013 ist eine Änderung des Telekommunikationsgesetzes zur Bestandsdatenauskunft in Kraft getreten, welches den Zugriff auf Bestandsdaten, wie etwa Name, Adresse, Geburtsdatum, Telefonnummer, IP-Adresse oder E-Mailadresse regelt. Nach diesem Gesetz können Ermittlungsbehörden ohne richterlichen Beschluss schon beim Vorliegen einer einfachen Ordnungswidrigkeit diese Nutzerdaten beim jeweiligen Telekommunikationsanbieter anfordern. Mit richterlicher Zustimmung können sogar sensible Daten wie Passwörter, PINs und Zugangsdaten abgefragt werden. Die Betroffenen müssen im Regelfall darüber informiert werden, dass ihre Daten weitergegeben wurden. Die bisherige Gesetzeslage sah eine solche Bestandsdatenabfrage nur zur Strafverfolgung vor²⁴.

Der europäische Hauptsitz von facebook befindet sich in Irland, wesentliche Entscheidungen werden aber in den USA gefällt. Dabei ist entscheidend, dass ausländische Telekommunikationsdiensteanbieter nicht verpflichtet sind, Anfragen aus Deutschland zu beantworten, die nicht im Wege der zeitaufwändigen Rechtshilfe erfolgen²⁵. Ein direkter Kontakt zu facebook ist nicht möglich. Auch eine Kontaktaufnahme mit facebook Deutschland ergibt, was eine Auskunft oder das Löschen einer Seite anbelangt keine Erfolge. Das deutsche Recht interessiert in den USA oder in Irland nicht und facebook selbst wird nicht gegen seine eigenen Nutzer vorgehen und bspw. das Konto löschen. Zumal mit einem Rücklauf auf ein Auskunftersuchen an facebook, sofern überhaupt eine Rückmeldung erfolgt, erst nach mehreren Wochen zu rechnen ist. Allerdings ist bei der Erhebung von Nutzungsdaten bei facebook darauf zu achten, dass eine Vorratsdatenspeicherung nach der Rechtsprechung des BVerfG nur zur Verfolgung besonders schwerer Straftaten sowie zur Abwehr von Gefahren für Rechtsgüter höheren Ranges wie etwa Leib, Leben oder Freiheit von Personen zulässig ist. Im Zusammenhang mit Facebook-Partys dürften keine Sachverhalte gegeben sein, bei denen derartige Voraussetzungen vorliegen²⁶. Desweiteren wurde festgelegt, dass die IP-Adressen maximal sieben Tage lang gespeichert werden dürfen. Daher ist es nach Erhalt der Auskunft seitens facebook schon zu spät die Ermittlungen vollends zu Ende zu bringen, da die erforderlichen Daten auf Grund des zeitlichen Verzugs nicht mehr vorhanden sind. Gerade wegen der fehlenden Gefahr für Leib, Leben und Freiheit kommt auch eine Notfalloffenseite durch das LKA nicht grundsätzlich in Frage. Wäre dies der Fall, wäre es möglich innerhalb weniger Stunden wenigstens die Stammdaten zu erhalten.

²² Vgl. VG Schleswig, 14.02.2013 – 8 B 60/12; 8B 61/12, in: openJur 2013, 4873; vgl. OVG Schleswig-Holstein, 22.04.2013 – 4 MB 11/13 in: NJW 2013, 1977.

²³ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 10.

²⁴ Vgl. Heyser, Bundesrat für Bestandsdatenauskunft, Was darf der Staat alles wissen?, in: SWR vom 02.05.2013; <http://www.swr.de/swrinfo/bundesrat-daten-bestandsdaten-auskunft/-/id=7612/did=11365882/nid=7612/1qvbaa/index.html>.

²⁵ Vgl. Landtag BW, Drucksache 15/2066.

²⁶ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 10; vgl. BVerfG, vom 02.03.2010 – 1 BvR 56/08 u.a., in: NJW 2010, 833.

Bei den Ermittlungen des Veranstalters und bei der Beweissicherung durch den PVD sollte es schon frühzeitig zu einer Abstimmung mit der Staatsanwaltschaft und Richtern zur Durchführung strafprozessualer und polizeilicher Maßnahmen, auch im Hinblick auf die Beantragung strafprozessualer und polizeilicher Durchsuchungen und Beschlagnahmen von verwendetem IT-Equipment, kommen²⁷.

Können die Account-Inhaber, die ihr Kommen angekündigt haben, identifiziert werden und bleibt noch genügend Zeit bis zur Feier, können sie von der Polizei als potentielle Teilnehmer zu Hause, in der Schule oder auf der Arbeit aufgesucht werden und auf die Konsequenzen einer Teilnahme und auf die Strafbarkeit ihres Handelns durch die sogenannte Gefährderansprache hingewiesen werden²⁸. Dieses verhaltensbeeinflussende Instrument führt vermehrt, auch in punkto Facebook-Partys, zu Diskussionen in der Gesellschaft, gerade was den Sinn und die Verhältnismäßigkeit dieser präventivpolizeilichen Maßnahme betrifft²⁹. So wird unter anderem kritisiert, Jugendliche am Arbeitsplatz und in der Schule zu besuchen, vor allem wegen der angeblich überzogenen erzieherischen Wirkung. Allerdings wird klar, dass viele Kritiker hierbei davon ausgehen, dass bei einer Gefährderansprache jeder besucht wird, der zugesagt hat. Deshalb sei an dieser Stelle darauf hinzuweisen, dass die Auswahl der zu belehrenden Teilnehmer nicht wahllos erfolgen sollte, sondern sich immer an Anhaltspunkten in Kommentaren, die auf eine konkrete Gefahr z. B. durch die Ankündigung von Straftaten und Ordnungswidrigkeiten, schließen lassen, orientieren muss. Nach einem Urteil des OVG Lüneburg kann ein Gefährderschreiben bei Vorliegen einer konkreten Gefahr auf die polizeiliche Generalklausel gestützt werden, wenn die durch Tatsachen belegte Besorgnis besteht, dass der Adressat mit hinreichender Wahrscheinlichkeit Straftaten begehen wird, die im sachlichen Zusammenhang mit dem Gefährderschreiben stehen, und sich deshalb als Störer erweisen wird³⁰. Danach ist durchaus strittig, auch bezüglich der zuvor erwähnten Kritik an den Gefährderansprachen, ob ein Gefährderschreiben unter Berücksichtigung der Verhältnismäßigkeit nicht ausreichend als Maßnahme für die Verhinderung von Facebook-Partys ist. Äußerungen der Teilnehmer auf der Veranstalterseite lassen mit Sicherheit darauf schließen, dass ein bloßes Anschreiben seine Wirkung verfehlen würde. Somit stellt die Gefährderansprache das mildeste Mittel der Behörden dar, um die Party- und Zerstörungswütigen von der Teilnahme abzuhalten³¹.

Die vom PVD durchgeführte Gefährderansprache zeigt nach den gemachten Erfahrungen große Wirkung und durchaus positive Resultate. Reicht der zeitliche Vorsprung bis zur Party nicht mehr aus um die Ermittlungen und eine daran anschließende Belehrung der Teilnehmer und des Veranstalters durchzuführen und/oder ist klar, dass die Feier stattfinden wird, hat die Polizei im Vorfeld auch ihr Einsatzaufkommen an Personal zu planen und die notwendigen Stellen zu informieren. Diese kann in der Regel an der für *normale* Veranstaltungen

²⁷ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 11.

²⁸ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 9.

²⁹ Vgl. Vetter, Bestrafe einen erziehe Hundert, in: Law Blog vom 26.07.2012; <http://www.lawblog.de/index.php/archives/2012/07/26/bestrafe-einen-erziehe-hundert/>; vgl. Lüpke-Narberhaus, Polizei und Facebook-Partys, Angst vor dem Klick, in: Spiegel online vom 16.08.2012; <http://www.spiegel.de/schulspiegel/leben/facebook-partys-polizei-geht-gegen-veranstalter-und-teilnehmer-vor-a-849393.html>.

³⁰ Vgl. OVG Lüneburg, vom 22.09.2005 – 11 LC 51/04, in: NJW 2006, 391.

³¹ Vgl. Levin/Schwarz, Zum polizeirechtlichen Umgang mit sog. Facebook-Partys – „Ab geht die Party und die Party geht ab!“ ... oder doch nicht?, in: DVBl 2012, S. 10 (13).

und in Abhängigkeit von der zuvor durchgeführten Gefahrenanalyse, dabei hauptsächlich an der Zahl der zugesagten Teilnahmen festgemacht werden.

Besondere Bedeutung kommt auch der Öffentlichkeitsarbeit im Vorfeld der Veranstaltung zu. Dabei sollen neben dem Verbot der Veranstaltung unter Darstellung der Gefahrenlage auch die möglichen Folgen bei dessen Nichtbeachtung, sowie das mögliche Gefährdungspotential für die Bevölkerung öffentlichkeitswirksam verbreitet werden³². Wichtig ist auch mit den Teilnehmern über eine offizielle Seite des PVDs durch dafür qualifiziertes Personal in eine interaktive Kommunikation zu treten um schon dort aktiv entgegenzuwirken³³. Ebenso ist das Verteilen von Flyern durchaus als Maßnahme der Öffentlichkeitsarbeit anwendbar³⁴. Auch hierbei ist auf eine Abstimmung zwischen der Öffentlichkeitsarbeit des PVDs und der Polizeibehörde zu achten.

Um Facebook-Partys bereits im Vorfeld zu unterbinden, sind Maßnahmen zur Schaffung von Medienkompetenz bei den Nutzern von sozialen Netzwerken zu empfehlen, um das Wissen um die Gefahr der Erstellung einer Veranstaltung, auch in Bezug auf die Problematik öffentlich/privat, aber auch der Teilnahme zu vermitteln³⁵.

b) Maßnahmen der Polizeibehörde

Als Pendant zur Erstellung eines veranstaltungsbezogenen Lagebilds, führen die Ortspolizeibehörden Ermittlungen bezüglich der örtlichen Verhältnisse durch, um ein möglichst genaues und umfassendes Gesamtlagebild zu erstellen³⁶. Dabei gilt es nicht nur das Grundstück, sondern auch die Anmarschwege zu überprüfen. Ebenso ist zu prüfen ob für das Grundstück Regelungen bspw. in Form einer kommunalen Polizeiverordnung getroffen wurden. Je nach vorgesehenem Veranstaltungsort sind verschiedene Behörden und Stellen, wie z. B. die Forstbehörde und der jeweilige Waldbesitzer, die Wasser- und Schifffahrtsdirektion oder das Landwirtschaftsamt und die betroffenen Landwirte zu beteiligen. Vorab sollte auch an eine Absprache mit dem Jugendamt und der Jugendarbeit gedacht werden, um eine Betreuung der Minderjährigen sicherzustellen. Auf Grund der allgemein fehlenden Organisation ist es sinnvoll so schnell wie möglich eine Art Krisenstab zu bilden und eine Einsatzzentrale einzurichten. Dabei sollte ein Sicherheitskonzept mit einem Räumungs-, Rettungswege- und Verkehrslenkungsplan mit einem Sperrkonzept erstellt werden. Außerdem sollten Kontrollstellen im Personennahverkehr eingerichtet und Absprachen über diese Kontrollen z. B. mit der Bundespolizei gehalten werden³⁷.

Konkrete Maßnahmen der Polizeibehörden, die im Vorfeld der Veranstaltung in Betracht kommen, können dahingehend unterschieden werden, ob sie sich gegen Einzelne oder gegen die Menge richten.

aa) Maßnahmen gegen Einzelne

- Veranstalter
Konnte der Initiator der Party erfolgreich ermittelt werden, sollte dieser kontaktiert

³² Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 16.

³³ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 12.

³⁴ Vgl. ZVW (Fn. 11); vgl. VWA (Fn. 1), S. 8.

³⁵ Vgl. Landtag BW, Drucksache 15/2066; Medienkompetenz ist die Fähigkeit verantwortungsvoll mit sozialen Netzwerken umgehen zu können.

³⁶ Vgl. VWA (Fn. 17), Seminarbegleiter.

³⁷ Vgl. IM BW (Fn. 14), Anl. 4.

und auf seine Veranstalterpflichten, die Genehmigungsvoraussetzungen und auf die Folgen einer solchen Veranstaltung, insbesondere auf die Kosten, hingewiesen werden³⁸. Es kann nicht immer pauschal davon ausgegangen werden, dass jede Party gleich verläuft. Ist bspw. ersichtlich, dass der Veranstaltungsort genügend Platz aufweist und ausreichend Fluchtwege vorhanden sind, könnte man sich auch kooperativ zeigen und mit dem Veranstalter zusammenarbeiten. Ergeben sich aus der Veranstaltung an sich keine Gefahren, sind nur die Örtlichkeiten ungeeignet, könnte alternativ auch ein Ersatzort angeboten werden³⁹. Ergibt die Einzelfallüberprüfung das Gegenteil, muss dagegen vorgegangen werden. Da sich facebook nicht dazu bereit erklären bzw. nicht rechtlich auffordern lässt, Seiten seiner Nutzer zu löschen, muss eine Löschung direkt über den Initiator der Veranstaltung erfolgen. Dazu kann eine Aufforderung zur Absage der Veranstaltung erfolgen. Gegebenenfalls kommt auch eine Anordnung zur Rücknahme der Einladung gem. §§ 1, 3 PolG in Betracht, vor allem dann, wenn darin zu Verwüstung und Gewalttaten aufgerufen wird. Ebenso ist eine Absage der Party über den Account des Initiators denkbar. Dafür wird der Account des Veranstalters mit dessen Einwilligung übernommen⁴⁰.

Die Behörde sollte ein Verbot der Veranstaltung auf Grundlage der vom PVD gewonnenen Erkenntnisse gegenüber dem Veranstalter erlassen. Dieses muss sich dabei auf die erwartete Veranstaltung beziehen, sollte aber auch für jede Form von Ersatzveranstaltungen im gesamten Gemeindegebiet gelten (Ausführung siehe *Teilnehmer*)⁴¹. Wie bereits erwähnt, ist für eine solche Veranstaltung in der Regel eine Genehmigung erforderlich, die jedoch bei Facebook-Partys regelmäßig nicht vorliegen wird. Daraus folgt, dass solche Veranstaltungen streng genommen gar nicht verboten werden könnten, da sie schon gar nicht erlaubt waren. Die Eignung des Verbots ergibt sich jedoch aus den bereits gemachten Erfahrungen. Hier hat das Verbot bewirkt, dass weniger oder gar keine Teilnehmer zur angekündigten Party kamen. Erforderlich ist die Maßnahme deswegen, weil der zu erwartende Verlauf der Feier ohne geeignete Gegenmaßnahmen nicht hinnehmbar ist⁴². Das Verbot kann unter anderem dadurch begründet werden, dass eine erhebliche Gefahr für die öffentliche Sicherheit und Ordnung besteht, da die Örtlichkeit weder geeignet ist noch Vorsorge für die Sicherheit der Teilnehmer getroffen worden ist⁴³.

- Teilnehmer

Gegen die einzelnen Teilnehmer kommen als präventive Maßnahmen unter anderem ein Gefährderanschreiben und die Erteilung einer Meldeauflage nach der Generalklausel in Frage. Voraussetzung sind hier Anhaltspunkte z. B. in Einträgen auf facebook, die auf nicht unerhebliche Störungen der öffentlichen Sicherheit und Ordnung durch diese Person hinweisen. Auch ein Aufenthaltsverbot nach § 27a PolG kann gegen einzelne Teilnehmer ausgesprochen werden, vorausgesetzt es liegen tatsächliche Anhaltspunkte vor, dass von dieser Person im Bereich des Aufenthaltsverbots eine Straftat oder der Beitrag zu einer Straftat droht⁴⁴.

³⁸ Vgl. VWA (Fn. 1), S. 9.

³⁹ Vgl. Ministerium für Inneres und Sport, Saarland (Hrsg.), *Der Umgang mit „Facebook-Partys“, Flash- und Smartmobs – Ein Ratgeber für Behörden und Interessierte*, 2013, S. 14.

⁴⁰ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 15.

⁴¹ Vgl. VWA (Fn. 1), S. 12.

⁴² Vgl. IM BW (Fn. 14), Anl. 8, S. 5.

⁴³ Vgl. VWA (Fn. 1), S. 12.

⁴⁴ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 15.

bb) Maßnahmen gegen die Menge

Bei Facebook-Partys wird es schwierig sein, bestimmte Maßnahmen, begründet durch die Anwesenheit einer großen und zudem unorganisierten Menschenmenge gegen einen Einzelnen zu richten. Daher sollten die Polizeibehörden ein Verbot der Veranstaltung in Form einer Allgemeinverfügung erlassen.

In der Verbotsverfügung kann unter anderem Folgendes geregelt werden⁴⁵:

- Verbot von offenen Feuerstellen gem. §§ 1, 3 PolG,
- Verbot von Pyrotechnik gem. § 23 II SprengV und § 40 SprengG,
- Verbot der Veranstaltung gem. §§ 1, 3 PolG,
- Verbot der Teilnahme,
- Verbot des Mitführens und Konsums von Alkohol,
- Verbot des Mitführens von Glasbehältnissen.

Enthält die Allgemeinverfügung Verbote für das Mitführen von Glasbehältnissen bzw. das Mitführen oder den Konsum von Alkohol, sind die Rechtsprechungen des VGH Mannheim zu beachten⁴⁶. Eine solche Regelung ist nur dann durch die Ermächtigungsgrundlage des § 10 i.V.m. § 1 PolG gedeckt, wenn hinreichende Anhaltspunkte dafür vorliegen, dass das verbotene Verhalten regelmäßig und typischerweise Gewaltdelikte zur Folge hat. Eine reine Vorsorgemaßnahme zur Abwehr möglicher Beeinträchtigungen im Gefahrenvorfeld wird dadurch nicht gedeckt heißt es im Urteil. Nach einem Beschluss vom VG Karlsruhe sind die für Polizeiverordnungen geltenden Voraussetzungen auch bei Allgemeinverfügungen zu berücksichtigen⁴⁷. Ein Verbot wäre demnach nur in sehr seltenen Fällen und auch nur bei einer belastbaren Gefahrenprognose gerechtfertigt⁴⁸. Allerdings wird bei der zu erwartenden hohen Anzahl von Partygästen, die ihre Getränke in überwiegender Zahl in Glasbehältnissen mitführen werden, davon auszugehen sein, dass hier eine Gefahr von Verletzungen durch Glasbruch gegeben sein wird, da auch regelmäßig davon auszugehen ist, dass keine bzw. nicht genügend Entsorgungsmöglichkeiten vor Ort bereit stehen und Glasscherben die Folge sein werden.

- Platzverweis, Aufenthaltsverbot, Betretensverbot, § 27a I PolG,

Ein Aufenthaltsverbot, ist nur dann möglich, wenn konkrete Anhaltspunkte für die Begehung oder Unterstützung von Straftaten vorliegen. Ist dies nicht der Fall kommen nur Platzverweise in Betracht. Je nach Austragungsort sind auch Betretungsverbote auf Grund spezialgesetzlicher Rechtsgrundlagen wie bspw. § 38 LWaldG oder § 53 LNatschG möglich. Hierbei werden nicht nur die reine Veranstaltungsfläche, sondern auch alle anderen Flächen (Ausweichflächen, Anmarschwege), die geschützt werden müssen, umfasst. Allerdings ist hier die Forstbehörde zuständig.

- Zuweisung einer Ersatzfläche gem. §§ 1, 3 PolG,
- städtische oder gemeindliche Verordnungen,
- weitere spezialgesetzliche Maßnahmen, z. B. LWaldG, LNatschG,

⁴⁵ Für die folgenden Punkte vgl. IM BW (Fn. 14), S. 16.

⁴⁶ Vgl. VGH BW, vom 28.07.2009 – 1 S 2340/08, in: VBIBW 2010, 33 und vom 26.07.2012 – 1 S 2603/11, in: VBIBW 2013, 12; vgl. Ludwigsburger Kreiszeitung (LKZ), Glasverbot auf der Kippe, vom 27.07.2012.

⁴⁷ Vgl. VG Karlsruhe, Beschluss vom 25.08.2011, 6 K 2261/11, in: openJur 2012, 67135.

⁴⁸ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 16; vgl. LKZ (Fn. 46), 27.07.2012; vgl. Ludwigsburger Kreiszeitung (LKZ), VGH kippt das Konstanzer Glasverbot, vom 28.07.2012.

- Sofortvollzug § 80 II S. 1 Nr. 4 VwGO,
- Androhung von unmittelbarem Zwang §§ 2, 19, 20, 26, 4 III LVwVG zur Durchsetzung des Platzverweises.

Das Verbot der Facebook-Party oder auch der Platzverweis stellen Grundrechtseingriffe in die allgemeine Handlungsfreiheit der Teilnehmer gem. Art. 2 Abs. 1 i.V.m. Art. 1 Abs. 1 GG dar. Bei einer Abwägung mit den zu schützenden Rechtsgütern wie bspw. der körperlichen Unversehrtheit nach Art. 2 GG oder des Eigentums nach Art. 14 GG erscheinen das Verbot oder der Platzverweis jedoch angemessen⁴⁹.

cc) Maßnahmen gegen Dritte

Besitzer von Clubs, Diskotheken, Bars sowie andere Gastwirte und Ladenbesitzer sind über die möglichen Gefahren der angekündigten Feier im Hinblick auf ihren Betrieb zu unterrichten. Hilfreich können hierbei insbesondere kurzfristige Ladenschließungen und ein präventives Alkoholausschankverbot per Allgemeinverfügung sein. Zumindest sollte auf einen freiwilligen Verzicht des Ausschanks bzw. des Verkaufs von alkoholischen Getränken hingearbeitet werden. Dabei ist anzumerken, dass getroffene Maßnahmen gegen Dritte als Nichtstörer gem. § 9 PolG eine Entschädigungspflicht nach § 55 I PolG mit sich bringen. Allerdings besteht die Möglichkeit des Rückgriffs auf die Störer, die die Maßnahme veranlasst haben gem. § 57 PolG. In der Praxis dürfte der Rückgriff jedoch schwierig sein, da die Störer häufig nicht individualisierbar sind⁵⁰.

Auch seitens der Polizeibehörde kann eine wirksame Öffentlichkeitsarbeit im Vorfeld der Veranstaltung durchgeführt werden. Dazu gehört unter anderem die Veröffentlichung der Allgemeinverfügung im Internet und dem entsprechenden Mitteilungsblatt der Gemeinde.

2.2. Während der Veranstaltung

Die bisherigen Erfahrungen haben gezeigt, dass die oben genannten Maßnahmen durchaus Erfolg versprochen. Doch nicht immer hat man genügend zeitlichen Vorlauf und nicht immer lassen sich die Jugendlichen von diesen Maßnahmen vom Feiern abhalten. Kommt es zur Party und muss eingegriffen werden, sollte auf ein deeskalierendes, an die Vernunft der Teilnehmer appellierendes Vorgehen gesetzt werden.

a) Maßnahmen des Polizeivollzugsdienstes

Findet die Facebook-Party trotz erlassener Verbotsverfügung statt, so wird der PVD vor Ort eingesetzt, um das Verbot und den Platzverweis bzw. das Aufenthaltsverbot durchzusetzen.

Grundsätzlich können für eine Facebook-Party jegliche Maßnahmen und Taktiken umgesetzt werden, wie sie auch bei anderen Großveranstaltungen angewandt werden. So kommen während der Veranstaltung unter anderem die Standardmaßnahmen wie die Personalfeststellung, die Erteilung von Platzverweisen, die Gewahrsamnahme, die Durchsuchung von Personen und Sachen sowie eine Sicherstellung und die anschließende Verwahrung von Sachen und deren Beschlagnahme in Betracht. Dazu sollten die Partybesucher schon an den Bahnsteigen und auf den Anmarschwegen abgefangen werden und eine Lenkung der

⁴⁹ Vgl. IM BW (Fn. 14), Anl. 8, S. 5.

⁵⁰ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 16.

Teilnehmer erfolgen⁵¹. Ebenfalls zu den Aufgaben des PVD gehören die Sicherung und Regelung des Straßenverkehrs sowie die dazu notwendige Einrichtung von Straßensperrungen und sonstigen Absperungen⁵².

Konnten in der Einladung im Vorhinein keine erkennbaren Merkmale ausgemacht werden, die auf ein Randalieren oder auf ein Ausufern der Party hingewiesen haben oder waren Ermittlungen im Netz bspw. auf Grund eines fehlenden Zugangs nicht möglich und konnte die Party somit nicht vorab untersagt werden, muss die Polizei vor Ort abschätzen ob von der Party eine Gefahr ausgeht und danach ein Handeln gerechtfertigt erscheint.

Auch während des Einsatzes ist die Öffentlichkeitsarbeit ein wichtiges Instrument. Auf Grund der besonderen Phänomenausprägung sind sowohl eine taktische Kommunikation vor Ort als auch eine parallele Präsenz im sozialen Netzwerk, um negativen Entwicklungen schnell begegnen zu können, zu berücksichtigen⁵³. Vor allem von möglichen Verlagerungen der Party kann schnell Kenntnis erlangt und gegebenenfalls Ordnungsbehörden und PVDs anderer Kommunen informiert werden, sollte sich die Party spontan auf die umliegenden Gemeinden verlagern. Zur Öffentlichkeitsarbeit vor Ort gehören auch die Lautsprecherdurchsagen und die Einblendungen auf Anzeigetafeln der Bundespolizei, um das Verbot der Party sowie mögliche Konsequenzen einer Nichtbeachtung zu kommunizieren, aber auch um die Teilnehmer zur Umkehr bei Näherung am Veranstaltungsort aufzufordern⁵⁴.

b) Maßnahmen der Polizeibehörde

Der gemeindliche Vollzugsdienst kann in enger Absprache mit dem PVD im Rahmen seiner Zuständigkeit zur Unterstützung des PVDs unter besonderer Achtung der Eigensicherung eingesetzt werden⁵⁵.

Gem. § 19 GastG i.V.m. § 1 GastVO kann aus besonderem Anlass der gewerbsmäßige Ausschank alkoholischer Getränke vorübergehend für bestimmte Zeit und für einen bestimmten örtlichen Bereich ganz oder teilweise verboten werden, wenn dies zur Aufrechterhaltung der öffentlichen Sicherheit und Ordnung erforderlich ist. Voraussetzung für das Ausschankverbot ist das Vorliegen einer konkreten Gefahr durch den Alkoholausschank. Wornach an die Gefahrenprognose vor Ort hohe Anforderungen zu stellen sind. Nur wenn klar ist und eindeutige Hinweise vorliegen, dass die Gaststätten von den Feierwilligen angesteuert werden und dadurch mit alkoholbedingten Störungen und Gefährdungen zu rechnen ist, wird ein Verbot durch eine Allgemeinverfügung im Vorfeld gerechtfertigt sein⁵⁶.

War ein Verbot der Party im Vorfeld wegen unzureichender Anhaltspunkte nicht möglich, müssen jetzt im Einzelfall erforderliche Anordnungen geprüft und getroffen werden⁵⁷.

⁵¹ Vgl. VWA (Fn. 17), Seminarbegleiter.

⁵² Vgl. IM BW (Fn. 14), Anl. 4, S. 3.

⁵³ Vgl. LKA BW (Fn. 12), S. 30.

⁵⁴ Vgl. IM BW (Fn. 14), Anl. 4.

⁵⁵ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 17.

⁵⁶ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 17; vgl. VG Düsseldorf, Beschluss vom 22.10.2009 – 12 L 1623/09, in: NVwZ 2010, 71.

⁵⁷ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 17.

2.3. Nach der Veranstaltung

a) Maßnahmen des Polizeivollzugsdienstes

Zu den Aufgaben des PVDs gehören nach der Party unter anderem die Ermittlung von Tatverdächtigen und die beweissichere Verfolgung von Straftaten. Auch sollte die erforderliche Dokumentation für die verwaltungsgerichtliche Prüfung polizeilicher Maßnahmen überprüft und sichergestellt werden⁵⁸.

Auch nach der Feier sind die traditionellen Medien und das soziale Netzwerk im Rahmen der Öffentlichkeitsarbeit zu nutzen, um eine Wiederholung oder Neuauflage einer Facebook-Party vorzubeugen. Dabei können begangene Straftaten, die durch Sachbeschädigung entstandenen Kosten, Einsatzkosten, strafrechtliche, zivilrechtliche und behördliche Konsequenzen für Veranstalter und Teilnehmer, Ermittlungserfolge und Verurteilungen eingestellt werden⁵⁹.

b) Maßnahmen der Polizeibehörde

Zu den Maßnahmen der Behörde gehört neben der Ahndung von Ordnungswidrigkeiten auch die Kostenerhebung, wenn die Party im Voraus nicht verhindert werden konnte.

Zudem ist eine gut durchdachte und durchstrukturierte Öffentlichkeitsarbeit, auch durch die Veröffentlichung von Verbotsverfügungen, Auflagen, die Verhängung von Ordnungsgeldern und die Auferlegung von Kosten, welche in der Regel eine generalpräventive Wirkung auf Nachahmer entfaltet und so eine Reduzierung weiterer Veranstaltungen oder wenigstens der Anzahl der Teilnehmer bewirken kann, zu empfehlen⁶⁰.

3. Fazit

Um eine Facebook-Party effektiv und erfolgreich zu verhindern bzw. zu bewältigen stellen die Instrumentarien und geltenden Vorschriften und Gesetze des Polizeirechts durchaus einen geeigneten rechtlichen Rahmen und hinreichend Handlungsspielraum zur Verfügung. Es muss jedoch beachtet werden, dass die Veranstaltungen differenziert und gesondert zu behandeln sind, da jede Party anders abläuft und andere Ziele verfolgt. Danach sollte immer die Gesamtschau des vorliegenden Sachverhaltes maßgeblich sein und bewertet werden.

Der Schwerpunkt im Umgang mit Facebook-Partys sollte auf die präventiven Handlungsmöglichkeiten der Polizei gelegt werden. Hierbei stehen sorgfältige und intensive Ermittlungen, die Gefährderansprachen und die generalpräventive Öffentlichkeitsarbeit im Vordergrund. Durch ein kooperatives und entgegenkommendes Verhalten seitens örtlicher Behörden, welches an die Vernunft der feierwilligen Jugendlichen appelliert und ihnen das Wissen um Rechtsgrundlagen bereits im Entstehen einer Veranstaltung vermitteln, könnte erreicht werden, dass die Party schon vor ihrer Entstehung verhindert oder das Ausmaß auf eine akzeptable Menge an friedliebenden Partygästen beschränkt wird.

Entscheidend ist bei allem, dass stets konsequent und einheitlich vorgegangen werden

⁵⁸ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 14.

⁵⁹ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 14.

⁶⁰ Vgl. IM BW (Fn. 14), S. 17.

sollte, um einen angemessenen und erfolgreichen Umgang mit Facebook-Partys zu erreichen, der sowohl jugendlicher Feierlaune als auch der Gewährleistung von Sicherheit und Ordnung dient. Eine angedrohte Maßnahme sollte, natürlich nur bei gegebenen Voraussetzungen, stets durchgeführt werden. Ein angedrohtes Bußgeld jedoch, von dem im Nachhinein abgesehen wird, ist keine abschreckende Maßnahme, sondern signalisiert Unsicherheit in der Anwendung der Rechtsgrundlagen. Nur konsequentes Vorgehen in einheitlicher Abstimmung aller betroffenen Behörden und Stellen garantiert sowohl einen gegenwärtigen Erfolg, in Bezug auf eine vorliegende bzw. bereits stattgefundene Party als auch einen präventiven Erfolg.

Literaturverzeichnis

Bundesamt für Bevölkerungsschutz und Katastrophenhilfe: Problemstudie: Risiken für Deutschland – Auszug – Teil 1, online abrufbar unter <http://www.bbk.bund.de/Shared-Docs/Downloads/BBK/DE/>.

Publikationen/Wissenschaftsforum/Bd6_Risiken-fuerD_Teil1.pdf?__blob=publicationFile [27.07.2013].

Durner, W., *Verbot eines Rechtsrockkonzerts*, in: JA, 2009, S. 158–160.

Forkert-Hosser, S., *Vorermittlungen im Strafprozessrecht*, Erhebung und Verwendung von Daten vor dem Anfangsverdacht, 2011.

Heyser, L., *Bundesrat für Bestandsdatenauskunft, Was darf der Staat alles wissen?*; online abrufbar unter: <http://www.swr.de/swr2/festivals/>

schwetzingen-festspiele/programm/schwerpunkte/bundesrat-daten-bestandsdaten-auskunft/-/id=847516/nid=847516/did=11365882/1fy6k6q/index.html [14.08.2013].

Innenministerium Baden-Württemberg (Hrsg.), Hinweise und Empfehlungen des Innenministeriums Baden-Württemberg – Landespolizeipräsidium – zur Vorbereitung und Bewältigung von Einsätzen der Polizei im Zusammenhang mit Veranstaltungen nach Aufrufen in sozialen Netzwerken (u.a. „Facebook-Partys“), Handreichung.

Knemeyer, F.-L., *Polizei- und Ordnungsrecht*, 11. Auflage, 2007.

Landes-Kriminalamt Baden-Württemberg (Hrsg.): Cyberkriminalität/ Digitale Spuren, Jahresbericht 2012; online abrufbar unter http://www.lka-bw.de/LKA/statistiken/Documents/2012_Cyberkriminalitaet_Digitale_Spuren.pdf [05.07.2013].

Levin, I., Schwarz, M., *Zum polizeirechtlichen Umgang mit sog. Facebook-Partys – „Ab geht die Party und die Party geht ab!“ ... oder doch nicht?*, in: DVBl 2012, S. 10–17.

Ludwigsburger Kreiszeitung (LKZ): Glasverbot auf der Kippe, Artikel vom 27.07.2012, S. 5.

Ludwigsburger Kreiszeitung (LKZ): VGH kippt das Konstanzer Glasverbot, Artikel vom 28.07.2012, S. 4.

Ministerium für Inneres und Sport, Saarland (Hrsg.): Der Umgang mit „Facebook-Partys“, Flash- und Smartmobs – Ratgeber für Behörden und Interessierte; online abrufbar unter <http://www.saarland.de/dokumente/>

res_innen/Party-Ratgeber.pdf [19.08.2013].

Schenke, W.-R., *Polizei- und Ordnungsrecht*, 6. Auflage, 2009.

- Spiegel online: Polizei und Facebook-Partys, Angst vor dem Klick, Artikel vom 16.08.2012; online abrufbar unter <http://www.spiegel.de/schulspiegel/leben/facebook-partys-polizei-geht-gegen-veranstalter-und-teilnehmer-vor-a-849393.html> [15.06.2013].
- Stadler, Th., *Darf die Polizei in sozialen Netzwerken ermitteln?*, in: Internet-Law, Eintrag vom 14.10.2010; <http://www.internetlaw.de/2010/10/darf-die-polizei-in-sozialen-netzwerken-ermitteln.html> [03.07.2013]
- Vetter, U., *Bestrafe einen erziehe Hundert*, in: Law Blog, Eintrag vom 26.07.2012; <http://www.lawblog.de/index.php/archives/2012/07/26/bestrafe-einen-erziehe-hundert/> [24.07.2013]
- Wehr, M., *Examens-Repetitorium Polizeirecht*, Allgemeines Gefahrenabwehrrecht, 2. Auflage, 2012
- Württembergische Verwaltungs- und Wirtschafts-Akademie e.V. (VWA): Polizeiliche Maßnahmen gegen Facebook-Partys, Präsentation, 2012
- Württembergische Verwaltungs- und Wirtschafts-Akademie e.V. (VWA): Seminarbegleiter: Facebook-Partys – Herausforderung für die Ortpolizeibehörde
- Zeitungsverlag Waiblingen (ZVW): Facebook-Party: Polizei verbietet Ausweichorte, in: Waiblinger Kreiszeitung, Artikel vom 28.06.2012; online abrufbar unter <http://www.zvw.de/inhalt.backnang-schwaikheim-facebook-party-polizei-verbietet-ausweichorte.f5a37c7c-0133-4562-b9b5-8227ada68276.html> [24.08.2013]

STRESZCZENIE

Verena Wagner

Imprezy facebookowe – prawo obrony koniecznej (część 1)

Imprezy facebookowe, będące w centrum zainteresowania opinii publicznej, można sprawnie i łatwo zorganizować on-line za pośrednictwem serwisu społecznościowego facebook. Jednakże umawianie się na tego typu masowe imprezy stawia służby bezpieczeństwa przed znaczącymi praktycznymi oraz prawnymi problemami związanymi z utrzymaniem bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Poniższy artykuł dotyczy zarówno regulacji prawnych ww. zjawiska, jak również możliwości działania służb bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: Facebook, służby bezpieczeństwa, prawo.

Data wpływu artykułu: 20.04.2015 r.

Data akceptacji artykułu: 2.06.2015 r.

Aleksandra Włodarska

Uniwersytet Wrocławski, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
doktorantka w Katedrze Kryminalistyki
e-mail: awlodarska@interia.eu

Z problematyki oględzin w procesie karnym

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono problematykę oględzin będących czynnością dowodową w procesie karnym i mającą ogromne znaczenie w dziedzinie kryminalistyki. W oparciu o regulę stosowania siedmiu złotych pytań, które zostały wprowadzone przez H. Grossa, oględziny zmierzają do wyjaśnienia okoliczności przestępstwa, ale także, jaki miało ono charakter. Pytania stanowią pomoc w uzyskiwaniu informacji i ich uporządkowaniu.

Oględziny zostały scharakteryzowane pod względem ogólnym, z dokonaniem charakterystyki oględzin miejsca, osoby, rzeczy i zwłok w oparciu o przepisy Kodeksu postępowania karnego. W treści artykułu poruszone zostały kwestie dotyczące tego, kto może dokonać oględzin i w jakim zakresie, kiedy można ich dokonać, w jaki sposób powinny zostać przeprowadzone oględziny.

Słowa kluczowe: oględziny, zabezpieczanie miejsca przestępstwa, opinia biegłego, organ procesowy, zasady kryminalistyczne.

1. Oględziny miejsca, osoby, rzeczy, zwłok

Oględziny są czynnością dowodową, regulowaną przede wszystkim przepisami Kodeksu postępowania karnego (k.p.k.), która ma na celu zebranie materiału dotyczącego popełnionego przestępstwa, a następnie poddanie go analizie.

W oględzinach należy ująć wszystkie elementy, które są związane z analizowanym przestępstwem i przebadać je fragment po fragmencie. W kryminalistyce spotykamy się z tym, co ułatwia rozwiązanie danej sprawy przede wszystkim dzięki nie tylko technice, która intensywnie się rozwija, ale także dzięki podwyższonemu poziomowi wiedzy ludzi specjalizujących się w danej dziedzinie.

Kodeks postępowania karnego odnosi się w art. 207 oraz art. 209 do oględzin: miejsca zdarzenia, osoby, rzeczy, a także zwłok.

Miejsce zdarzenia jest obszarem, na którym zostają podejmowane działania obejmujące czynności taktyczno-techniczne dokonywane w ramach procesu karnego, polegające na systematycznych szczegółowych spostrzeżeniach, badaniach, analizach przeprowadzanych w danym miejscu, mających na celu odtworzenie przebiegu zdarzenia, utrwalenie i ujawnienie śladów, a także źródeł informacyjnych. T. Hanausek definiuje miejsce zdarzenia jako

„[...] wycinek przestrzeni bądź pomieszczenia lub całe pomieszczenie, w którym mogą się znajdować ślady lub inne rzeczowe źródła informacji o określonym zdarzeniu, jego przebiegu, osobach w nim uczestniczących oraz o rolach, jakie osoby te odegrały w tym zdarzeniu”¹.

Ze względu na właściwości miejsca zdarzenia oraz rodzaj przestępstwa, a także w zależności od rodzaju i liczby śladów rejestrowanych przez organy procesowe funkcjonują następujące modele organizacyjne oględzin:

- oględziny, które są dokonywane w sposób samodzielny przez jednego policjanta służby kryminalnej,
- oględziny dokonywane przez policjanta służby kryminalnej, służby śledczej lub odpowiedniej komórki służby prewencyjnej wraz z policjantem komórki techniki kryminalistycznej lub specjalistą niebędącym funkcjonariuszem organów procesowych,
- oględziny dokonywane przez stały lub doraźnie powoływany zespół lub zespoły².

Podczas prowadzenia oględzin miejsca zdarzenia podejmowane są czynności techniczno-kryminalistyczne, które sprowadzają się do wykonania fotografii, wykonania szkicu ogólnego z podaniem istotnych wymiarów, ujawnienia i zabezpieczenia śladów za pomocą standardowego wyposażenia techniczno-kryminalistycznego oraz szkiców szczegółowych. Kryminalistyka wyróżnia trzy rodzaje fotografii, do których należą: zdjęcia dokumentacyjne, badawcze, wykrywcze. Fotografie dokumentacyjne zawierają portrety przestępców, podejrzanych i umieszczane są w registraturach, a następnie wykorzystywane przy identyfikacji.

Pierwszą metodą jest mikrofotografia uwidaczniająca i utrwalająca cechy możliwe do dostrzeżenia pod mikroskopem dzięki wcześniej wykonanym zdjęciom. Drugą metodą jest makrofotografia uwidaczniająca niewielkie obiekty w dużych rozmiarach, jak np. ślady linii papilarnych.

W przypadku zaistnienia sytuacji, w których przestępstwo ma charakter skomplikowany zarówno pod względem stanu faktycznego, jak i prawnego, działania kontynuuje tzw. grupa operacyjno-procesowa. Zajmuje się ona zorganizowaniem, przeprowadzeniem, udokumentowaniem wszelkich czynności zmierzających do ustalenia i wyjaśnienia okoliczności popełnionego przestępstwa, wykrycia i zatrzymania jego sprawcy, a także ujawnienia, zebrania, zabezpieczenia i utrwalenia śladów. Grupy, o których była mowa powyżej, mają charakter doraźny lub stały.

Niedopuszczalne jest, aby w miejscu zdarzenia nastąpiło jakiegokolwiek zniszczenie lub uszkodzenie śladów, dlatego każde miejsce zdarzenia powinno być zabezpieczone. Należy uwzględnić przy tym:

- orientację ogólną dotyczącą miejsca i samego zdarzenia,
- czynności mające na celu zapobieżenie lub złagodzenie dalszego skutku zdarzenia,
- zabezpieczenie śladów przed ich zniszczeniem.

Kodeks postępowania karnego w art. 297 § 1 pkt 5 stanowi, iż celem postępowania przygotowawczego jest zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu. Zabezpieczenie miejsca zdarzenia stanowi element ochrony, która rozumiana jest jako zespół różnych czynności zmierzających do zapobiegnięcia działań niepożądanych.

W prowadzeniu oględzin miejsca zdarzenia kryminalistyka wypracowała dwie podstawowe metody. Pierwsza to metoda obiektywna polegająca na szczegółowym, systematycznym

¹ K. Juszk a, *Jakość czynności kryminalistycznych*, Oficyna wydawnicza Verba, Lublin 2007, s. 38.

² E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, WAIP, s. 207.

badaniu miejsca, znajdujących się na nim przedmiotów i śladów, według określonej kolejności³. Przy tej metodzie najczęściej stosowany jest dośrodkowy sposób badania miejsca zdarzenia, który polega na tym, że zaczynając od obszarów zewnętrznych i poruszając się po spirali, stopniowo badamy kolejne fragmenty, dochodząc w końcu do centrum obszaru oględzin. Metoda ta jest stosowana najczęściej w sytuacjach, kiedy nie ma dostatecznych informacji pozwalających na przynajmniej ogólne określenie wstępnej wersji przebiegu zdarzenia.

Drugą metodą jest metoda subiektywna, która polega na odtworzeniu drogi poruszania się sprawcy i szukaniu przy tym kolejnych śladów związanych z jego działaniem. W tym przypadku stosuje się odśrodkowy sposób poruszania się na miejscu zdarzenia polegający na rozpoczęciu działań od samego centrum.

Miejsce zdarzenia może obejmować od 3 metrów do kilkunastu kilometrów w zależności od rodzaju zdarzenia. Nietypowym bardzo rozległym miejscem badań może być np. miejsce katastrofy lotniczej. W tego typu przypadkach należy na samym początku zabezpieczyć teren katastrofy, uniemożliwiając wejście osobom postronnym. Na takim obszarze pracuje ekipa dokonująca oględzin, ale także wielu specjalistów, techników, ratowników medycznych i lekarzy sądowych. Przy dokonywaniu oględzin miejsca katastrofy lotniczej zabezpieczany jest także wrak, w tym przypadku samolotu. W toku oględzin dokonuje się m.in. przeszukania terenu pod powierzchnią gruntu, gdzie mogą znajdować się przedmioty należące do osób przebywających na pokładzie samolotu czy też części samego samolotu tkwiące w ziemi. Odrębna problematyka związana jest z czynnością dokonania oględzin zwłok, ich zebrania z miejsca zdarzenia, zabezpieczenia przed uszkodzeniem i podjęcia późniejszych badań DNA. Bardzo często jednak przy tego typu zdarzeniach mogą zaistnieć sytuacje wymagające ogromnego doświadczenia, a przede wszystkim dokładnego przemyślenia dalszych działań, jak np. przeniesienie zwłok, które mogą być rozkawałkowane lub zwięzłone. DVIT, czyli *Disaster Victim Identification Team*⁴ to zespół specjalistów dokonujących identyfikacji zwłok ofiar katastrof dzięki odpowiedniemu przeszkoleniu. Zespoły takie funkcjonują m.in. w Holandii, Anglii i Belgii. DVIT zajmuje się zabezpieczeniem wszystkiego, co może posłużyć w dalszej identyfikacji, uwzględniając ślady linii papilarnych, uzębienia itp., gdyż w opinii lekarzy sądowych to uzębienie i kości uważane są za najbardziej trwałe części organizmu ludzkiego.

Dokonanie oględzin wymaga usystematyzowania związanych z nim czynności i wymaga przeprowadzenia ich trój etapowo:

1. Etap przygotowawczy związany jest z czynnościami poprzedzającymi oględziny miejsca zdarzenia, wśród których należy uwzględnić czynności związane z zabezpieczeniem miejsca zdarzenia polegające głównie na zebraniu informacji o zdarzeniu, jego charakterze, przebiegu, osobach uczestniczących w nim, a także przedmiotach z nim związanych. Zmierzają do ustalenia i ujęcia osób podejrzanych o dokonanie przestępstwa. Następnie prowadzona jest analiza dotycząca wstępnych wiadomości o zdarzeniu. Do ostatnich należą czynności porządkowo-organizacyjne podejmowane tuż po przybyciu grupy operacyjno-procesowej w rejon miejsca oględzin, która sprawdza prawidłowość zabezpieczenia obszaru oględzin przed zanieczyszczeniem lub utratą materiału dowodowego, wyznacza stanowisko kierowania oględzinami poza zabezpieczonym obszarem, określa kierunki dalszych działań i ich kolejność.

³ Ibidem s. 209.

⁴ <http://www.anzpa.org.au/resources-and-links/disaster-victim-identification>, dostęp: 12.02.2013 r.

2. Etap zasadniczy obejmuje czynności ekipy oględzinowej na miejscu zdarzenia i wyróżnia tym samym fazę wstępną i fazę oględzin szczegółowych. Pierwsza z nich następuje w chwili wejścia zespołu oględzinowego na teren oględzin, który dokonuje rozpoznania miejsca zdarzenia, jego struktury i właściwości, zapoznając się z otoczeniem i uściślając przy tym jego położenie, ustala plan i przydziela zadania. W fazie oględzin szczegółowych natomiast podejmowane są już wcześniej wspomniane czynności techniczno-kryminalistyczne, które zmierzają do odtworzenia przebiegu zdarzenia z uwzględnieniem faktu, czy obszar jest zamknięty czy otwarty. Faza ta obejmuje czynności statyczne, które nie są związane z dokonywaniem jakichkolwiek zmian na miejscu zdarzenia, i czynności dynamiczne, które związane są ze zmianami zachodzącymi jako naturalny skutek aktywnego działania polegającego na zabezpieczeniu i wstępnym badaniu śladów przestępstwa.

3. Etapem, który kończy oględziny i stanowi ich podsumowanie, zebranie wyników z przeprowadzonych badań i dąży do zakończenia tej czynności procesowej, jest tzw. etap końcowy. Należy uwzględnić dokonanie kontrolnego przeglądu obszaru oględzin i sprawdzić, czy nic nie zostało pominięte, sprawdzić całość dokumentacji pod kątem zgodności ze stanem faktycznym i wymaganiami procedury karnej, a na koniec odczytać sporządzony protokół. Zdarzają się jednak przypadki, których nie można przewidzieć, a do takich należą m.in. warunki atmosferyczne, i dlatego w takich sytuacjach przewidziana jest możliwość powtórnego przeprowadzenia czynności. W takiej sytuacji badany teren powinien być zabezpieczony do chwili polepszenia się aury i wznowienia oględzin. Oczywiście sytuacja taka zawsze niesie ryzyko bezpowrotnej utraty śladów.

Dokonanie oględzin osób, rozumiane jest jako oględziny ciała osoby żyjącej. W zasadzie można by zacząć od próby ustalenia tego, kim jest osoba. Osobą jest ciało żywego człowieka wraz ze znajdującą się na nim garderobą⁵.

Podstawą prawną dokonania tej czynności jest art. 208 k.p.k. który stanowi, że „ogłędzin lub badań ciała, które mogą wywołać uczucie wstydu, powinna dokonać osoba tej samej płci, chyba że łączą się z tym szczególne trudności; inne osoby odmiennej płci mogą być obecne tylko w razie konieczności”. Treść ww. artykułu stoi na straży tego, by podczas dokonania oględzin godność człowieka nie została naruszona. Oględzinom poddane są podmioty: oskarżony, podejrzany, świadek oraz pokrzywdzony. Artykuł 74 § 2 k.p.k. stanowi, że „oskarżony jest obowiązany poddać się:

- 1) oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom nie połączonym z naruszeniem integralności ciała; wolno także, w szczególności od oskarżonego, pobrać odciski, fotografować go oraz okazać go w celach rozpoznawczych innym osobom,
- 2) badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom połączonym z dokonaniem zabiegów na jego ciele, z wyjątkiem chirurgicznych, pod warunkiem, że dokonywane są przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażają zdrowiu oskarżonego, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest nieodzowne; w szczególności oskarżony jest obowiązany przy zachowaniu tych warunków poddać się pobraniu krwi, włosów lub wydzielin organizmu z zastrzeżeniem pkt 3,
- 3) pobraniu przez funkcjonariusza Policji wymazu ze śluzówki policzków, jeżeli jest to nieodzowne i nie zachodzi obawa, że zagrażałoby to zdrowiu oskarżonego lub innych osób”.

Artykuł 74 § 3 k.p.k. stanowi, że „w stosunku do osoby podejrzanej można dokonać badań lub czynności, o których mowa w § 2 pkt 1, a także, przy zachowaniu wymagań

⁵ K. Juszkowa, *Jakość czynności...*, op. cit., s. 46.

określonych w § 2 pkt 2 lub 3, pobrać krew, włosy, wymaz ze śluzówki policzków lub inne wydzieliny organizmu”.

W art. 192 § 4 k.p.k. czytamy, że „dla celów dowodowych można również świadka, za jego zgodą, poddać oględzinom ciała i badaniu lekarskiemu lub psychologicznemu”. Przy dokonywaniu tego rodzaju oględzin powinno się poddać obowiązkowo również oględzinom odzieży osoby, posiadającą być może ślady, które będą potrzebne w późniejszej fazie. Ślady, które ma na sobie osoba poddana oględzinom mogą ulec umyślnemu bądź nieumyślnemu zatarciu, dlatego należy zabezpieczać do badań całą odzież.

Oględziny osób przeprowadza lekarz wezwany w charakterze biegłego, który dokładnie ogląda osobę i poddaje ją badaniom. Wymienione wyżej trzy kroki działań podejmowanych przez biegłego lekarza można utrwalac za pomocą środków foto-wideo, przy czym należy uwzględnić umiejscowienie, kształt i rozmiar. Podlegają temu:

- uszkodzenia ciała, takie jak rany, oparzenia, zdrapania, blizny, guzy, otarcia, deformacje, tatuaże,
- ślady zabrudzenia, zamoczenia, okopcenia, nadpalenia tkanek,
- wszelkie ślady na odzieży oraz przedmioty znajdujące się w kieszeniach lub ukryte w odzieży⁶.

Oględzin ciała osoby pokrzywdzonej na skutek popełnienia przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności nie może dokonywać Policja. Do ich obowiązku należy skierowanie takiej osoby na badania tuż po otrzymaniu informacji, że takie zdarzenie miało miejsce. W przypadku dokonania oględzin ciała wyróżnia się trzy rodzaje badań:

- ginekologiczne, które są połączone w razie konieczności z zabezpieczeniem przez lekarza śladów lub innych materiałów mających związek z przestępstwem,
- inne badania lekarskie związane z rodzajem, a także charakterem doznanych obrażeń,
- połączone z zabezpieczeniem przez lekarza dowodów i innych materiałów mających związek z przestępstwem.

Nie ma reguły wskazującej na przebieg dokonywania tego typu oględzin w taki sam sposób, wszystko zależy od typu popełnionego przestępstwa.

W przypadku dokonania zabójstwa z broni palnej głównie uwaga skupiona jest na dłoniach podejrzanego i to właśnie one są w pierwszej kolejności poddawane oględzinom. Ślady znajdujące się na broni lub odzieży nietrudno zidentyfikować. Problem pojawia się, gdy pochodzą one z pozostałości po wystrzale, są to tzw. mikroślady, których nie da się zauważyć gołym okiem i tym samym można je szybko zatrzeć bądź zniszczyć. Dlatego dzięki nowej i szybko rozwijającej się technice takie ślady zabezpiecza się, stosując metody kumulujące i topograficzne. Te pierwsze polegają na zbieraniu osmałeń pochodzących z różnych miejsc przy pomocy zwilżonej waty albo przyrządu w kształcie stempla do przenoszenia na taśmę (*tape-lift*) jak i za pomocą mikroskopu elektronowego. Pozwalają one na wyselekcjonowanie rzeczywistych pozostałości po strzale. W drugim przypadku zbieranie śladów odbywa się za pomocą folii klejącej lub przez odwzorowanie ręki, stosując polialkohol winylowy.

Problem pojawia się jednak, gdy jednocześnie na ręce występują włókna, krew i pozostałości po wystrzale. Wtedy należałoby użyć polialkoholu winylowego, dzięki któremu można zebrać wszystkie ślady jednocześnie.

Oględziny rzeczy obejmują zapoznanie się z wyglądem przedmiotu, jak np. pojazd, odzież, broń lub dokument. Podstawę prawną dla tego rodzaju czynności stanowi art. 207

⁶ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka...*, op. cit., s. 219.

k.p.k. Według jego treści: „w razie potrzeby dokonuje się oględzin miejsca, osoby lub rzeczy”. Do oględzin rzeczy także odnosi się art. 228 § 1 k.p.k., który stanowi, iż „przedmioty wydane lub znalezione w czasie przeszukania należy po dokonaniu oględzin, sporządzeniu spisu i opisu zabrać albo oddać na przechowanie osobie godnej zaufania z zaznaczeniem obowiązku przedstawienia na każde żądanie organu prowadzącego postępowanie”.

Przy dokonywaniu oględzin rzeczy mamy możliwość zapoznania się bezpośrednio z różnego rodzaju przedmiotami, zaczynając od pojazdu czy też odzieży, a kończąc na broni. Aby rozpocząć ich przeprowadzenie, należy w pierwszej kolejności stwierdzić, co mają one na celu. Należy do tego:

- utrwalenie istotnych z dowodowego punktu widzenia cech, a także właściwości rzeczy,
- wykrycie śladów znajdujących się na danej rzeczy (przede wszystkim ślady linii papilarnych, mikroślady czy też ślady biologiczne),
- wystąpienie materiału porównawczego do przeprowadzenia badań kryminalistycznych.

Czym w takim razie jest rzecz. Zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego: „Rzeczami w rozumieniu niniejszego kodeksu są tylko przedmioty materialne”. Można by powiedzieć, że rzeczą jest każdy przedmiot materialny, który z racji swego istnienia i położenia staje się nośnikiem śladów kryminalistycznych. Rzeczy są tzw. przedmiotami jednostkowymi, a więc mogą to być zwłoki, zwierzęta żywe i martwe, natomiast są także rzeczy wyodrębnione z danego zbioru, takie jak włos czy jedno drzewo.

Dlatego do przeprowadzenia oględzin rzeczy został opracowany podział na trzy grupy, w których wyróżniamy:

- przedmioty służące do realizacji działań przestępnych, takich jak wszelkiego rodzaju sprzęty, narzędzia, środki techniczne,
- przedmioty, które pochodzą z przestępstwa, np. biżuteria, dzieła sztuki lub samochody pochodzące z kradzieży,
- przedmioty noszące na sobie ślady działań przestępnych, do takich zaliczyć można np. dokumenty, do których wprowadzono przeróbki.

Każda rzecz, która zostaje poddana oględzinom, posiada cechy i właściwości, które powinny zostać uwzględnione przez organ procesowy.

Wracając natomiast to wcześniej wspomnianych cech i właściwości, dotyczą one:

- rodzaju, przeznaczenia rzeczy, a także materiału, z którego została ona wykonana,
- kształtu, koloru, numeru fabrycznego, wielkości danej rzeczy,
- śladów pozostawionych na niej przez inne rzeczy lub ludzi.

Rzecz znaleziona podczas dokonania tej czynności procesowej również staje się przedmiotem oględzin. W takiej sytuacji dokonuje się opisu zewnętrznego rzeczy, aby następnie móc przejść do dokonania oględzin w sposób szczegółowy.

Dokonuje ich organ procesowy samodzielnie, a w przypadkach korzystania z pomocy zwraca się do biegłego, aby wykonał ekspertyzę. Dzięki znalezionym przedmiotom i ich zabezpieczeniu organy procesowe otrzymują bardzo ważne informacje, które mogą przybierać postać istotnego, wartościowego materiału służącego do identyfikacji sprawcy. Najważniejszą kwestią mającą wpływ na dalsze prace dotyczące badania przedmiotu jest sposób, w jaki są one pakowane i przechowywane.

Analizując wszystkie informacje zaczerpnięte z różnorodnych źródeł, na pozór wszystko to wydaje się łatwe i w miarę zrozumiałe, jednak pojawia się pewien problem, a być może sprzeczność odnosząca się do poglądu dotyczącego powtarzalności oględzin rzeczy. Użycie stwierdzenia „sprzeczność” obejmuje różne stanowiska na ten temat w świecie naukowym. Tak np. T. Hanausek twierdzi, że „ogłędziny zarówno rzeczy, jak i inne powinny być

powtórzone kilkakrotnie”⁷. Natomiast T. Grzegorzczak uważa, że „ogłędziny rzeczy przeprowadzane w toku postępowania przygotowawczego powinny mieć miejsce tylko wówczas, gdy biorą w nich udział strony, i powinny być czynnościami, które nie powinny się powtarzać”⁸.

Dlatego tak ważne staje się to, by organy ścigania nie dokonywały w sposób pobieżny oględzin, jeżeli mają na to pozwolenie, bo taką postawą doprowadzają do niewykrycia sprawców. J. Gurgul twierdzi, że: „ślady otwierają drogę indywidualnej i grupowej identyfikacji człowieka bądź rzeczy, wytyczają kierunki pościgu, wykrywania przestępcy metodami operacyjnymi, typowania go, weryfikacji osobowych źródeł dowodowych, budowania wersji śledczych, kojarzenia spraw podobnych do aktualnie badanej, lecz jeszcze niewykrytych lub zakończonych umorzeniem postępowania”⁹.

W kryminalistyce funkcjonuje zasada określana mianem tzw. „siedmiu złotych pytań”, które pomagają w uzyskaniu odpowiedzi na pytania stawiane w toku całego postępowania. Sformułowane zostały przez H. Grossa i są powszechnie akceptowane przez kryminalistów. Brzmia następująco:

1. **Co się zdarzyło?** Pytanie to wyjaśnia nam, czy mamy styczność z przestępstwem umyślnym, czy ze zdarzeniem o jakimś innym charakterze, np. z samobójstwem.

2. **Gdzie zaistniało zdarzenie?** To pytanie odnosi się do miejsca zdarzenia i dotyczy jego rzeczywistego ustalenia, podjęcia wszelkich działań operacyjno-rozpoznawczych i śledczych.

2. **Kiedy?** Pytanie odnosi się do czasu, wyjaśnia okoliczności, jakie miały miejsce. Występuje tu możliwość sprawdzenia osób podejrzanych i możliwość ich ewentualnego wykluczenia, która zostaje potwierdzona przez ich alibi.

4. **W jaki sposób dokonano przestępstwa? I czym dokonano przestępstwa?** Te dwa pytania można ze sobą połączyć, gdyż mają one z reguły na uwadze ustalenie tzw. *modus operandi* sprawcy, co sprowadza się zarówno do określenia, jakimi narzędziami popełniono przestępstwo, jak i w jaki sposób zostały one użyte.

5. **Dlaczego popełniono przestępstwo?** Pytanie odnosi się do motywów i pobudek działania sprawcy, a także do jego trafnego wytypowania. Przede wszystkim należy tu uwzględnić pozostawione ślady i sposób, w jakim sprawca działał.

6. **Kto dokonał przestępstwa?** Tak brzmi ostatnie pytanie, które można określić jako zwieńczenie wszystkich dotychczasowych ustaleń. Właściwie przeprowadzone oględziny wraz z czynnościami towarzyszącymi, po połączeniu w jedną całość wiele działań procesowych, operacyjnych, technicznych i intelektualnych, powinny przynieść spodziewane efekty w osiągnięciu nadrzędnego celu, jakim jest ustalenie sprawcy przestępstwa¹⁰.

Artykuł 209 § 1 k.p.k. dotyczy oględzin zwłok i stanowi, że „jeżeli zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci, przeprowadza się oględziny i otwarcie zwłok”.

Pierwszym krokiem jest stwierdzenie faktu śmierci, czyli tzw. śmierci mózgowej, która powinna być potwierdzona jednomyślnie przez trzech lekarzy, w tym co najmniej jed-

⁷ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, wyd. V, Zakamycze, Kraków 2005, s. 130.

⁸ K. Juszcza, *Jakość czynności...*, op. cit., s. 56.

⁹ J. Gurgul, *Oględziny – kwestie wybrane*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 7–8, s. 45.

¹⁰ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka...*, op. cit., s. 206.

nego specjalisty w dziedzinie anestezjologii i intensywnej terapii oraz jednego specjalisty w dziedzinie neurologii lub neurochirurgii.

Przywołany powyżej artykuł stwierdza, że mamy do czynienia z oględzinami zewnętrznymi (inspekcją) oraz wewnętrznymi (otwarcie). Oględziny zewnętrzne obejmują szczegółowe stwierdzenie rozmieszczania i nasilenia znamion śmierci wczesnych i późnych, reakcji tkanek w procesie ich obumierania, zanieczyszczeń powłok ciała płynami ustrojowymi, wydzielinami i wydaliniami lub substancjami obcego pochodzenia, a także na stwierdzeniu obrażeń ciała z uwzględnieniem podziału na obrażenia powstałe za życia i po śmierci.

Drugi etap natomiast polega na otwarciu co najmniej trzech głównych jam ciała: czaszki, klatki piersiowej wraz z szyją, jamy brzusznej oraz zbadaniu zawartych w nich narządów w celu ustalenia przyczyny śmierci i okoliczności jej towarzyszących. Ponadto, dokonując oględzin zwłok (ale też miejsca ich znalezienia), należy w pierwszej kolejności poszukiwać odpowiedzi na następujące pytania:

- Jaka była przyczyna zgonu?
- Kiedy zgon nastąpił?
- Czy pokrzywdzony mógł samodzielnie dokonać czynności, które doprowadziły do zgonu, oraz czy obrażenia widoczne na zwłokach mogły być dokonane własnoręcznie przez pokrzywdzonego?
- Czy na zwłokach i w miejscu ich znalezienia widoczne są ślady walki (obrażenia obronne, przewracane przedmioty itd.)?
- Gdzie znajduje się przedmiot, za pomocą którego spowodowany został zgon lub obrażenia widoczne na ciele pokrzywdzonego?¹¹.

Oględzin zwłok dokonuje organ procesowy – w toku postępowania przygotowawczego prokurator, natomiast w toku postępowania jurysdykcyjnego sąd z udziałem biegłego lekarza. Policja może przeprowadzić takie oględziny, ale tylko w przypadkach niecierpiących zwłoki pod warunkiem powiadomienia o tym prokuratora.

Zgodnie z art. 209 § 3 k.p.k. „ogłędzin zwłok dokonuje się na miejscu ich znalezienia. Do czasu przybycia biegłego oraz prokuratora lub sądu przemieszczać lub poruszać zwłoki można tylko w razie konieczności”¹². Przy dokonaniu oględzin każda część garderoby powinna być zdejmowana i umieszczana w odrębnych opakowaniach, gdyż może posiadać istotne ślady biologiczne podlegające zabezpieczeniu.

Otwarcie i ekshumacja zwłok są czynnościami niepowtarzalnymi, które powinny być udokumentowane w protokole zgodnie z art. 143 §1 pkt 3, 4 k.p.k. Z oględzin i otwarcia zwłok biegły sporządza opinię z zachowaniem wymagań art. 200 § 2, który wskazuje, że:

„Opinia powinna zawierać:

- 1) imię, nazwisko, stopień i tytuł naukowy, specjalność i stanowisko zawodowe biegłego,
- 2) imiona i nazwiska oraz pozostałe dane innych osób, które uczestniczyły w przeprowadzaniu ekspertyzy, ze wskazaniem czynności dokonanych przez każdą z nich,
- 3) w wypadku opinii instytucji, także pełną nazwę i siedzibę instytucji,
- 4) czas przeprowadzanych badań oraz datę wydania opinii,
- 5) sprawozdanie z przeprowadzonych czynności i spostrzeżeń oraz oparte na nich wnioski,
- 6) podpisy wszystkich biegłych, którzy uczestniczyli w wydaniu opinii”.

¹¹ M. Całkiewicz, *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Wyd. Poltext, Warszawa 2010, s. 56, 57.

¹² K. Juszkowa, *Jakość czynności...*, op. cit., s. 60.

2. Oględziny w ujęciu procesowym

W literaturze kryminalistycznej nie znajduje się konkretnej definicji oględzin jako czynności procesowej. Właśnie dlatego należy zacząć od wyjaśnienia samej czynności procesowej, która jest szczególnego rodzaju działaniem podejmowanym przez organy procesowe (np. przed sądem w toku postępowania sądowego, przed organem administracji w toku postępowania administracyjnego), skutkiem której jest ukształtowanie pozycji procesowej strony dokonującej czynności, jak również rozstrzygnięcie kwestii będącej przedmiotem sprawy.

Oględziny nie są tylko analizą spostrzeżeń zmysłowych, stanowią element przyczynowo-skutkowy, do osiągnięcia którego dochodzi się w ramach dedukcji i weryfikacji wielu wersji kryminalistycznych.

Takie ujęcie oględzin prowadzi do stwierdzenia i określenia ich jako czynności stającej się fundamentem dla postępowania karnego.

Z bardziej ogólnego punktu widzenia można powiedzieć, że oględziny należą do czynności obligatoryjnych, które są podejmowane w przypadkach domniemanego działania przestępczego, pozostawiającego ślady.

Według literatury przedmiotu, co do zasady, oględziny mogą być przeprowadzone po formalnym wszczęciu postępowania, jednak jak od każdej reguły występuje wyjątek, a w tym przypadku wprowadza go art. 308 § 1 k.p.k.: „W granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, prokurator albo Policja może w każdej sprawie, w wypadkach niecierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, przeprowadzić w niezbędnym zakresie czynności procesowe, a zwłaszcza dokonać oględzin, w razie potrzeby z udziałem biegłego, przeszukania lub czynności wymienionych w art. 74 § 2 pkt 1 w stosunku do osoby podejrzanej, a także przedsięwziąć wobec niej inne niezbędne czynności, nie wyłączając pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu. Po dokonaniu tych czynności, w sprawach, w których prowadzenie śledztwa przez prokuratora jest obowiązkowe, prowadzący postępowanie przekazuje sprawę niezwłocznie prokuratorowi”.

Organ procesowy ma obowiązek realizowania nakładanych mu przez ustawodawcę celów, ale także musi w należyty i właściwy sposób stosować normy procesowe. Powinien mieć on na uwadze uzasadnianie dokonania oględzin na każdym ich etapie, w sposób właściwy wykorzystywać wiedzę kryminalistyczną, ale także powinien wiedzieć, jakie są procesowe skutki prawidłowego przeprowadzenia oględzin.

W procesowym ujęciu oględzin dużą rolę odgrywa organ procesowy i od niego zależy bardzo wiele. W przypadku gdy dokonuje on oględzin, nie może opierać się tylko na aktywności stron, jego zadaniem jest branie pod uwagę wyników, jakie zostały uzyskane, i jak one odnoszą się do postępowania karnego.

Można by wnioskować, że organ procesowy w sposób dowolny działa i podejmuje wszelkie decyzje. Otóż nie, jego udział zależy od rodzaju danego zdarzenia, które tym samym staje się przedmiotem postępowania.

Po głębszej analizie organ procesowy podejmuje decyzję odnośnie sposobu przeprowadzenia oględzin, powiadomienia innych osób, które są niezbędne do ich przeprowadzenia, gdyż posiadają specjalistyczną wiedzę z danej dziedziny, pozwalającą na zebranie odpowiedniej ilości śladów, a także na ich analizę.

Świadomość znaczenia procesowego oględzin pozwala nie tylko na wzmocnienie samego

procesu wykrywczego, ale umożliwia weryfikację wersji przedstawionych przez strony procesowe, co staje się gwarancją przestrzegania prawa do obrony.

Znaczenie procesowe oględzin nakłada na organ procesowy obowiązek spisania protokołu, o którym mowa w art. 143 § 1 pkt 3 k.p.k., z jak najbardziej możliwą dokładnością oraz podaniem w nim informacji w sposób niebudzący jakichkolwiek wątpliwości.

W prawie karnym procesowym została również przewidziana możliwość odtworzenia tego protokołu w dalszych etapach postępowania karnego, odnosi się to do informacji związanych z przedmiotem oględzin, stanowiskiem stron postępowania, do innych uczestników, jeżeli takowi byli.

Problem stanowi pytanie: Czy oględziny to czynność niepowtarzalna? W literaturze tematu występują różne opinie na ten temat. J. Jarosz dopuszcza możliwość powtórzenia tej czynności kryminalistycznej. Postuluje, aby bezpośrednio po przeprowadzeniu oględzin miejsca zdarzenia ekipa przeprowadzająca tę czynność omówiła uzyskane wyniki i oceniła *ex post* poprawność przeprowadzonej czynności. Dyskusja taka w pewnych przypadkach wykazałaby, że nie wszystkie zagadnienia zostały wyjaśnione w wystarczający sposób, stąd też mogłaby zaistnieć konieczność ponownego przeprowadzenia oględzin¹³.

Jednak inne stanowisko odnajdujemy w art. 452 § 1 k.p.k.: „Sąd odwoławczy nie może przeprowadzić postępowania dowodowego co do istoty sprawy”. Wskazując art. 452 § 2 k.p.k., możemy mówić o wyjątku od zasady, gdyż sąd odwoławczy dopuszcza dowody na rozprawie, jeżeli nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości. Dowody można dopuścić również przed rozprawą.

Reasumując, należy wskazać, że obiektywizm wiedzy płynącej z ustaleń poczynionych w trakcie oględzin powinien znaleźć odzwierciedlenie w procesie decyzyjnym organu procesowego prowadzącego postępowanie karne, którego zadaniem jest realizacja dyrektyw zawartych w art. 2 k.p.k.:

„§ 1. Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba, której nie udowodniono winy, nie poniosła tej odpowiedzialności,
- 2) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego,
- 3) zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności,
- 4) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

§ 2. Podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne”.

Świadomość potrzeby przeprowadzenia oględzin zwiększa możliwość efektywności docierającej do prawdy obiektywnej, a tym samym ma na celu zapewnienie szybkości postępowania karnego.

¹³ J. Jarosz, *Pojęcie i cel oględzin miejsca zdarzenia* [w:] *Kryminalistyka*, cz. I, red. J. Widacki, Katowice 1980, s. 35–36.

3. Zasady kryminalistyczne

Aby oględziny zostały przeprowadzone w sposób sprawny i efektywny, należy przestrzegać zasad, które zostały przyjęte zarówno w teorii, jak i w praktyce kryminalistycznej, opierających się na procedurach procesowo-kryminalistycznych. Należą do nich:

1. **Zasada planowania działań** – polega na konieczności uporządkowania wielu aspektów czynności wykonawczych przed, w trakcie i po dokonaniu oględzin, mając na celu stworzenie ramowego planu, według którego będą podejmowane działania. Kierownik grupy operacyjno-procesowej przy planowaniu ściśle określonych działań musi wykazywać się wiedzą, ale również doświadczeniem. Taki plan obejmuje następujące zagadnienia:

- rodzaj, kolejność i zasady wykonywania poszczególnych operacji związanych z badaniem miejsca zdarzenia,
- skład grupy operacyjno-śledczej i przewidywany przydział zadań dla poszczególnych jej członków,
- środki techniczne, które mają być użyte w toku badania miejsca zdarzenia,
- inne dodatkowe czynności, które należy wykonać w związku ze zdarzeniem.

2. **Zasada szybkości działania** – wiązać się powinna nie tylko z jak najszybszym przybyciem na miejsce zdarzenia, ale także z możliwością prowadzenia badań tego miejsca w jak najkrótszym czasie. Czas odgrywa bardzo ważną rolę, gdyż istnieje prawdopodobieństwo zniszczenia śladów lub ich zatarcia.

3. **Zasada dokładności** stwierdza, że wszelkie czynności podejmowane podczas dokonania oględzin powinny być przeprowadzone w sposób dokładny i szczegółowy. Niedopuszczalne jest, aby w wyniku niedopatrzania coś zostało pominięte i przeoczone.

4. **Zasada instrumentalizacji działań** ma na celu zapewnienie użycia odpowiednich środków technicznych, ułatwiających wykonanie czynności w dokonaniu oględzin.

5. **Zasada ekonomiki działania** stwierdza, iż zawsze należy dążyć do wyważonych proporcji pomiędzy wielkością zaangażowanych sił i środków a spodziewanymi efektami¹⁴.

6. **Zasada koordynacji działań** – należy rozumieć przez nią stworzenie takich warunków, które zapewnią powiązanie wszystkich czynności w całość w sposób harmonijny. Opiera się ona na wspólnym planie działania, gdzie wszyscy podporządkowują się organowi kierowniczemu i realizują sprawnie działania.

7. **Zasada obiektywności** ma charakter procesowy i oznacza, iż działania organu dokonującego oględzin i innych czynności towarzyszących muszą mieć charakter wszechstronny, uwzględniający wszystkie aspekty danej sprawy w celu ustalenia rzeczywistego przebiegu zdarzenia. Dlatego niedopuszczalny jest taki model postępowania, w którym koncentrujemy się na jednej wersji zdarzenia przyjętej za najbardziej prawdopodobną, bez należytego sprawdzenia pozostałych¹⁵.

8. **Zasada zachowania wartości dowodowej śladów i przeciwdziałania kontaminacji (zanieczyszczeniu śladów)** – ze względu na przeprowadzenie prawidłowego przebiegu oględzin zasadę tę należy omówić szerzej.

¹⁴ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka...*, op. cit., s. 221.

¹⁵ M. Goc, M. Pękala, *Oględziny [w:] Kryminalistyka*, red. J. Widacki, Warszawa 1999, C. H Beck, s. 28–30.

Pierwszą ważną kwestią jest to, że w dzisiejszych czasach nowoczesne techniki służące do badania śladów kryminalistycznych zostały znacznie rozszerzone co do możliwości wykrywczych i dowodowych. W toku postępowania zebrany materiał dowodowy należy odpowiednio zabezpieczyć, aby nie utracił on wartości dowodowej. Podlega on ochronie przed:

- zatarciem śladów lub ich części,
- wprowadzeniem materiału przypadkowego, w szczególności śladów pozostawionych przez osoby uczestniczące w oględzinach, a także przeniesieniem materiału z innego miejsca albo sektora oględzin,
- kontaktem z innym materiałem dowodowym, w tym doprowadzeniem do bezpośredniego kontaktu odzieży zabezpieczonej od pokrzywdzonego i od osoby podejrzanej przez składanie odzieży razem bez zabezpieczenia albo pośredniego, w szczególności przez przesłuchiwanie obu osób w tym samym pomieszczeniu lub przewożenie ich tym samym pojazdem przed zabezpieczeniem odzieży (kontaminacja)¹⁶.

Po drugie, ochrona materiału dowodowego obowiązuje już od początku podjęcia czynności i trwa aż do ich zakończenia. Dla zachowania wszelkich reguł bezpieczeństwa osoby biorące udział w dokonaniu oględzin powinny stosować odzież ochronną i środki ochronne, a także odpowiednio zabezpieczać materiał dowodowy. Następnie powinien on być przechowywany w odpowiednich dla jego bezpieczeństwa warunkach, które mają na celu zapewnienie ochrony przed zniszczeniem. Kategorycznie zabronione jest dotykanie materiału dowodowego bez ochrony, jego stan powinien pozostać niezmienny. Dodatkowe zastrzeżenie przewiduje art. 207 § 2 k.p.k.: „Jeżeli przedmiot może ulec przy badaniu zniszczeniu lub zniekształceniu, część tego przedmiotu należy w miarę możliwości zachować w stanie niezmiennym, a gdy to nie jest możliwe – stan ten utrwalić w inny sposób”.

9. **Zasada przestrzegania wymogów bezpieczeństwa i higieny pracy w trakcie oględzin** – podstawowym jej celem jest wyeliminowanie zagrożeń, jakie mogą wystąpić dla życia i zdrowia osób, znajdujących się na obszarze dokonania oględzin. Do przyczyn stwarzających takie zagrożenia możemy zakwalifikować:

- uszkodzenia dotyczące budowli, maszyn i urządzeń technicznych,
- uszkodzenia różnych instalacji technicznych,
- zagrożenia w przypadku kontaktu z niebezpiecznymi materiałami chemicznymi czy wybuchowymi,
- zagrożenia w przypadku kontaktu z niebezpiecznymi narzędziami, np. bronią palną,
- zagrożenia w przypadku kontaktu z materiałem biologicznym będącym nośnikiem wszelkiego rodzaju bakterii lub wirusów,
- kontakt z wszelkiego rodzaju insektami.

4. Kryterium podmiotowe i kryterium przedmiotowe

Podejmowanie czynności oględzin opiera się na tym, co ma być ich przedmiotem, czyli miejscem, osobą lub rzeczą.

Drugie kryterium to kryterium podmiotowe uwzględniające różne podmioty dokonujące tej czynności:

1. Oględziny dokonywane przez Policję w ramach art. 308 § 1 k.p.k.:

¹⁶ E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka...*, op. cit., s. 222.

„W granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, prokurator albo Policja może w każdej sprawie, w wypadkach niecierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, przeprowadzić w niezbędnym zakresie czynności procesowe, a zwłaszcza dokonać oględzin, w razie potrzeby z udziałem biegłego, przeszukania lub czynności wymienionych w art. 74 § 2 pkt 1 k.p.k w stosunku do osoby podejrzanej, a także przedsięwziąć wobec niej inne niezbędne czynności, nie wyłączając pobrania krwi, włosów i wydzielin organizmu. Po dokonaniu tych czynności, w sprawach, w których prowadzenie śledztwa przez prokuratora jest obowiązkowe, prowadzący postępowanie przekazuje sprawę niezwłocznie prokuratorowi”.

2. Oględziny jako czynność stanowiąca element postępowania przygotowawczego zmierzająca do realizacji celów tego postępowania jest dokonywana przez:

- a) prokuratora prowadzącego śledztwo na podstawie art. 311 § 1 k.p.k.;
- b) prokuratora w toku śledztwa, który na podstawie art. 311 § 2 k.p.k. może powierzyć Policji przeprowadzenie śledztwa w całości lub w określonym zakresie albo dokonanie poszczególnych czynności śledztwa; w wypadkach określonych w art. 309 pkt 2 i 3 k.p.k. można powierzyć Policji jedynie dokonanie poszczególnych czynności śledztwa;
- d) Policję z inicjatywy własnej na podstawie art. 311 § 4 k.p.k. w sytuacji, o której mowa w § 2, Policja może dokonać innych czynności, jeżeli wyłoni się taka potrzeba;
- e) Straż Graniczną, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz inne organy dochodzenia, w zakresie ich właściwości na podstawie art. 312 k.p.k., uprawnienia Policji przysługują także:
 - organom Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Centralnego Biura Antykorupcyjnego, w zakresie ich właściwości,
 - innym organom przewidzianym w przepisach szczególnych.

3. Oględziny dokonywane przez sąd w toku przewodu sądowego na podstawie art. 396 k.p.k.:

„§1. Jeżeli zapoznanie się z dowodem rzeczowym lub przeprowadzenie oględzin przez pełny skład sądu napotyka znaczne trudności albo jeżeli strony wyrażają na to zgodę, Sąd wyznacza do tej czynności sędziego ze swego składu albo sąd wezwany.

§ 2. Sąd może zlecić przesłuchanie świadka sędziemu wyznaczonemu ze swego składu lub sądowi wezwanemu, w którego okręgu świadek przebywa, jeżeli świadek nie stawił się z powodu przeszkód zbyt trudnych do usunięcia.

§ 3. W czynnościach wskazanych w § 1 i 2 mają prawo brać udział strony, obrońcy i pełnomocnicy. Oskarżonego pozbawionego wolności sprowadza się tylko wtedy, gdy sąd uzna to za konieczne.

§ 4. Sędzia wyznaczony lub sąd wezwany może przeprowadzić także inny dowód, którego potrzeba wyłoni się w toku czynności wskazanej w § 1 lub 2”.

4. Oględziny dokonywane przez sąd odwoławczy na podstawie art. 452 k.p.k.:

„§ 1. Sąd odwoławczy nie może przeprowadzić postępowania dowodowego co do istoty sprawy.

§ 2. Sąd odwoławczy dopuszcza dowody na rozprawie, jeżeli nie jest konieczne przeprowadzenie na nowo przewodu w całości. Dowody można dopuścić również przed rozprawą”.

Podsumowując, można stwierdzić, że oględziny powinny być prowadzone przez odpowiednio powołane do tego organy, których zakres działania oparty jest przede wszystkim na przepisach Kodeksu postępowania karnego oraz innych przepisach szczególnych. Wskazane powyżej artykuły k.p.k. mają na celu jasno określić granice podejmowanych czynności. Dokonując czynności, jaką są oględziny, w praktyce można wnioskować, że nie wszystko, co jest wskazane w konkretnych przepisach, staje się adekwatne do konkretnej sytuacji, czego przykładem są katastrofy masowe mające coraz częściej miejsce i wymagające przy tym zaangażowania w większym stopniu, szybkości w działaniu, ale przede wszystkim potrzebę utworzenia specjalnych zespołów zajmujących się właśnie tymi konkretnymi zdarzeniami. Problematyka oględzin jest tak ważna i na tyle rozległa, że powinno się udoskonalać techniki kryminalistyczne, ale przede wszystkim tworzyć nowe rozwiązania na potrzeby uzyskiwania niezbędnych informacji, które w sposób jednoznaczny przyczynią się do ustalenia okoliczności, w wyniku których doszło do tego rodzaju zdarzeń, jak również pozwolą w znacznie szybszym stopniu na zabezpieczenie wszelkich niezbędnych śladów.

Bibliografia

- Całkiewicz M., 2010, *Oględziny zwłok i miejsca ich znalezienia*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Goc M., Pękała M., 1999, *Oględziny* [w:] *Kryminalistyka*, red. J. Widacki, C.H. Beck, Warszawa.
- Gruza E., Goc M., Moszczyński J., 2008, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, WAIP, Warszawa.
- Gurgul J., 2000, *Oględziny – kwestie wybrane*, „Prokuratura i Prawo”, nr 7–8, s. 45.
- Hanausek T., 2005, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, wyd. V, Zakamycze, Kraków.
- Hołyst B., 2007, *Kryminalistyka*, wydanie XI, Lexis Nexis, Warszawa.
- <http://www.anzpa.org.au/resources-and-links/disaster-victim-identification>
- Jarosz J., 1980, *Pojęcie i cel oględzin miejsca zdarzenia* [w:] *Kryminalistyka*, cz. I, red. J. Widacki, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Jerzewska J., 2010, *Od oględzin do opinii biegłego*, wyd. 3, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa.
- Juszka K., 2007, *Jakość czynności kryminalistycznych*, Oficyna wydawnicza Verba, Lublin.
- Kulicki M., 1988, *Kryminalistyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.
- Mazepa J., (red.), 2009, *Vademecum technika kryminalistyki*, Warszawa.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. Nr 16 poz. 93 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.
- Widacki J., 2008, *Kryminalistyka*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Witkowska K., 2008, *Wykorzystanie wyników oględzin w realizacji celów i zadań postępowania karnego*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, nr 4.

SUMMARY

Aleksandra Włodarska

Inspection in criminal proceedings – selected aspects

The article addresses the issue of inspection, which constitutes an evidentiary proceeding in criminal proceedings of great significance in the field of crime detection. Based on the rule of seven golden questions developed by H. Gross, the purpose of inspection is not only to explain the circumstances of the crime committed, but also its nature. These questions are helpful in obtaining useful information and putting it in order.

Inspection is characterized in a general way, and the characteristics of crime scene investigation, autopsy, as well as visual inspection of things and corpse are provided, based on the provisions of Code of Criminal Procedure and other legal sources. Issues such as people entitled to carry out the aforementioned inspection, its scope, time and mode are also addressed.

Key words: inspection, crime scene investigation, expert opinion, procedural body, principles of crime detection.

Data wpływu artykułu: 4.05.2015 r.

Data akceptacji artykułu: 17.07.2015 r.

Recenzja książki: Tomasz Przesławki, *Służba więzienna w Polsce. Administracja i podstawy działania*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, s. 223

Prezentowana książka stanowi istotne *novum* na rynku wydawniczym i ważny głos w dyskusji na temat polskiego więziennictwa i przemian penitencjarnych w Polsce. Autor wyszedł poza dotychczasowe kanony, nie ograniczając się jedynie do omówienia zadań i struktury organizacyjnej Służby Więziennej. Bardzo dużo miejsca, bo aż cztery rozdziały, zostało poświęcone poszukiwaniu odpowiedzi m.in. na pytania, jaką w istocie formacją jest Służba Więzienna, jakie miejsce zajmuje w systemie organów państwa. Jaki jest jej cel i sfery działalności? Autor w tych częściach pracy wykazał się bardzo dużą wiedzą dogmatycznoprawną. Bardzo szczegółowo próbował odpowiedzieć na te pytania, wchodząc głęboko w sferę teoretyczno-prawną i administracyjno-prawną, definiując niejako na nowo istotę zadań Służby Więziennej i jej charakter. Przede wszystkim w tym właśnie upatruję nowatorskiego charakteru książki.

Książka składa się z 7 części. W pierwszym rozdziale autor przedstawił służbę więzienną z perspektywy jej roli w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, statuując tę formację jako rdzeń instytucji wykonywania kary pozbawienia wolności nie tylko z uwagi na ustawowe cele Służby Więziennej, ale także z uwagi na jej znaczenie z punktu widzenia zapewnienia ochrony prawnej bądź też bezpieczeństwa publicznego. Szersze ujęcie zakresu zadań Służby Więziennej pozwoli dostrzec przesunięcie się tej struktury organizacyjnej na płaszczyznę otoczenia zewnętrznego.

W rozdziale drugim autor opisał pozycję ustrojową Służby Więziennej. Autor wiele miejsca poświęcił w tej części pracy analizie tego, do jakiej gałęzi prawa należy przyporządkować omawianą instytucję, dowodząc, iż nie należy ona do zakresu prawa administracyjnego, ponieważ tylko w niewielkim zakresie realizuje swoje funkcje o charakterze administracyjnym, i to do wewnątrz, w relacjach służbowych. Autor dowodzi, że z uwagi na fakt, iż Służba Więzienna ze swojej istoty wykonuje zadania penitencjarne, stanowi ona przedłużenie wymiaru sprawiedliwości.

Autor wiele miejsca w omawianym rozdziale poświęcił celowi funkcjonowania Służby Więziennej, nie ograniczając się w jego ujęciu jedynie do podstaw prawnych przewidzianych w ustawie o Służbie Więziennej, tylko sprzęgając te cele z celami kary pozbawienia wolności. W swoich dociekaniach autor wskazuje, że cele te nie ograniczają się jedynie do czysto technicznej izolacji, ale do poprawy osadzonych; związane są ściśle z celami kary pozbawienia wolności.

W rozdziale trzecim omawianej książki autor opisuje administrację penitencjarną jako administrację świadcząca. Dużo uwagi poświęca w tym miejscu na charakter wykonywanych zadań, uwzględniając też kontekst relacji ze społeczeństwem. Jest to bardzo ciekawe ujęcie problemu, ponieważ dotychczas w literaturze dominuje pogląd o ujmowaniu Służby Więziennej jako struktury umundurowanej zatrudnionej w instytucji totalnej, jaką jest

zakład karny, która poprzez kontrolę, nakazy i zakazy w sferze praw i wolności osadzonych uczestniczy w odbywaniu przez nich kary pozbawienia wolności. Autor ujmuje także Służbę Więzienną jako instytucję realizującą świadczenia dla społeczeństwa w postaci zapewnienia jemu ochrony.

W tej części książki sporo uwagi koncentruje na istocie władztwa penitencjarnego ujętego w czterech wymiarach, które obejmują: organizację świadczeń odnoszącą się do wewnętrznej kompetencji penitencjarnej, organizację świadczeń, funkcję organizatorską i funkcję porządkową.

Czwarta część opracowania poświęcona jest sferom działalności Służby Więziennej. Autor wyznacza w tym kontekście sferę administracji wewnętrznej, penitencjarnej oraz publicznej. Rozważania te są poprzedzone omówieniem charakteru struktury organizacyjnej omawianej formacji, co ma wpływ na jej aktywność w wyżej wskazanych sferach. Autor w tym miejscu bardzo precyzyjnie rozrysowuje schemat organizacyjny w strukturze poziomej i pionowej, uwzględniając różnego rodzaju relacje podległości.

Kolejne rozdziały układają się już w bardziej klasyczny opis instytucji zhierarchizowanej. Autor przedstawia bowiem szczegółowe uprawnienia funkcjonariuszy Służby Więziennej, drobiazgowo opisując zakresy kompetencji do poszczególnych zadań na wszystkich szczeblach drabiny ustrukturyzowanej hierarchii. W dalszej części autor omówił relacje pomiędzy naczelnymi organami państwa a Służbą Więzienną. Na końcu zostały przedstawione kompetencje jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

Omawiana książka niewątpliwie stanowi nową jakość w ujęciu istoty Służby Więziennej jako formacji zhierarchizowanej i w omówieniu charakteru jej zadań.

Zasady zamieszczania artykułów w Zeszytach Naukowych PWSZ im. Witelona w Legnicy

Procedura recenzowania artykułów naukowych

1. Do oceny każdego artykułu naukowego powołuje się dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki afiliowanej przez autora/ów publikacji, posiadających co najmniej stopień naukowy doktora, będących pracownikami nauki z obszaru naukowo-badawczego, który jest przedmiotem publikacji.

2. Artykuł przesyłany do recenzenta nie może zawierać danych identyfikujących autora/ów, ani ich afiliacji; obowiązuje zasada nie ujawniania swoich tożsamości między autorami i recenzentami (*double-blind review process*).

3. Recenzja artykułu ma formę pisemną i jest sporządzona na formularzu recenzji zatwierdzonym przez Radę Wydawniczą.

4. Ocena artykułu jest wyrażona w punktach.

5. Recenzja kończy się jednoznacznym orzeczeniem, czy artykuł może być opublikowany w czasopiśmie. Warunkiem opublikowania artykułu są dwie pozytywne recenzje. W uzasadnionych wypadkach artykuł może być skierowany do trzeciej recenzji.

6. Autor/rzy artykułu zamieszczanego w Zeszycie Naukowym jest zobowiązany do pisemnej odpowiedzi na recenzje i przekazanie jej do Przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego za pośrednictwem Redaktora Tematycznego.

7. Komitet Redakcyjny Zeszytów Naukowych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy decyduje, czy artykuł będzie opublikowany w danym numerze czasopisma.

Recenzent w arkuszu recenzji publikacji musi oświadczyć, na zasadzie wyboru, że:

- a) nie zna tożsamości Autora recenzowanej publikacji i afiliacji,
- b) zna tożsamość Autora recenzowanej publikacji i Jego afiliację, ale nie występuje konflikt interesów¹:

¹ Za konflikt interesów uznaje się zachodzące między recenzentem a autorem bezpośrednie relacje osobiste (pokrewieństwo do drugiego stopnia, związki prawne, związek małżeński), relacje podległości zawodowej lub bezpośrednią współpracę naukową w ciągu ostatnich dwóch lat poprzedzających rok przygotowania recenzji.

Instrukcja dotycząca przygotowania i struktury artykułów

1. Zapis elektroniczny (tekst w edytorze Microsoft Word) – w jednym pliku powinien znaleźć się cały tekst główny, streszczenie oraz słowa kluczowe w języku polskim i angielskim, przypisy, bibliografia, indeksy. Sporządzenie przypisów, bibliografii, indeksów oraz tłumaczenie tytułu, streszczenia i słów kluczowych na język angielski należy do obowiązków autora.

2. Tekst pracy należy pisać czcionką typu TNR 12 pkt, z odstępem między wierszami 1,5. Można stosować pogrubienie jako wyróżnienie w tekście, nie należy stosować podkreśleń liter, wyrazów i zdań oraz „twardych” spacji. Strony maszynopisu należy ponumerować.

3. Tabele, rysunki i fotografie powinny być zamieszczone w tekście jak najbliżej miejsca powołania się na nie.

4. Wielkość tabel, rysunków i fotografii wraz z tytułem i źródłem nie może przekraczać formatu B5 (12,5 x 18,5 cm). Tytuły tabel, rysunków i fotografii, źródło, tekst w tabelach należy pisać czcionką TNR 9 pkt. z pojedynczym odstępem. Należy zachować odrębną kolejność numeracji tabel i rysunków.

5. Materiał graficzny (rysunki, wykresy, diagramy itp.) powinny być przygotowane za pomocą programów pracujących w środowisku Windows, np. Corel Draw, Excel, Photoshop itp. w formie gotowej do druku z możliwością naniesienia na nich poprawek po redakcji wydawniczej.

6. Po każdej tabeli oraz podpisie każdego rysunku i fotografii należy podać źródło lub informację „opracowanie własne”, „opracowanie własne na podstawie:...”.

7. Tabele należy podpisywać na górze (przed tabelą), natomiast rysunki – na dole (pod rysunkiem).

8. Rysunki w całej pracy winny być wykonane jedną i tą samą techniką, a napisy w obrębie wszystkich rysunków – w tym samym kroju i rozmiarze.

9. Fotografie i mikrofotografie – winny być wyraźne i kontrastowe. Linie, strzałki i inne oznaczenia na fotografiach należy umieszczać czarnym tuszem na jaśniejszych polach, a białym tuszem – na ciemniejszych. Napisy w obrębie wszystkich fotografii należy wykonać z zastosowaniem tego samego kroju i rozmiaru czcionki.

10. Wszelkie przekłady z języków obcych dotyczące materiałów graficznych powinny być odpowiednio przygotowane przez autora. Wydawnictwo nie weryfikuje tłumaczeń.

11. Jednostki i pisownia – obowiązuje międzynarodowy zapis układu SI, np. $\text{g}\cdot\text{dm}^3$ (a nie g/dm^3). Wszystkie nazwy obcojęzyczne należy zapisywać kursywą, a skróty bibliograficzne stosować zgodnie z aktualnym katalogiem skrótów.

12. Należy przyjąć ogólną zasadę, że w jednej publikacji (książce, monografii, Zeszytach Naukowych) obowiązuje jeden sposób cytowania literatury, a wykaz literatury zamieszcza się na końcu publikacji.

13. Bibliografię należy zestawić w porządku alfabetycznym w następujący sposób: nazwisko autora, inicjały imion; rok wydania (gdy w danym roku jest więcej prac tego samego autora, po roku należy oznaczyć poszczególne pozycje literami a, b, c itd.); tytuł pracy (kursywą); skrót bibliograficzny wydawnictwa i miejsce wydania, numer tomu, numer zeszytu lub czasopisma oraz numery stron, np.:

Książki:

Żuk B., 1989, *Biometria stosowana*, PWN, Warszawa, s. 321.

Waniowski P., 2002, *Badanie cen* [w:] *Badania marketingowe. Podstawowe metody i obszary zastosowań*, red. K. Mazurek-Lopacińska, AE, Wrocław, s. 224–231.

Mazurek K.H. (red.), 2005, *Podstawowe metody badań marketingowych*, AE, Wrocław, s. 25–30.

Prace z czasopism:

Płaskowska E., Matkowski I.K., Moszczyńska E., Kordas L., 2002, *Wpływ sposobu uprawy na zdrowotność pszenicy jarej*, Zesz. Nauk., AR Wroc., Rol. LXXXIV, nr 445, 207–215.

Soltan A., 1999, *Światowa Organizacja Opakowań WPO – jej cele, struktura i formy działania*, Opakowania, nr 12, 18–21.

Kowal J.A., 2003, *Perspektywy integracji europejskiej*, Teraźniejszość i Przyszłość, nr 4, 34–41.

Wszystkie informacje można pobrać ze strony Zeszytów Naukowych – zn.pwsh.legnica.edu.pl.

Autor otrzymuje makietę pracy do korekty autorskiej, którą powinien wykonać w ciągu 7 dni. Zmiany w tekście wynikające z korekty autorskiej nie mogą przekraczać 3% zmian, w innym przypadku autor ponosi koszty ponownych prac redakcyjnych.

Autor publikowanej pracy zobowiązany jest podpisać autorską umowę wydawniczą i złożyć oświadczenie, że praca nie była dotąd publikowana, a jej treść i materiał ilustracyjny nie naruszają autorskich praw osobistych lub majątkowych osób trzecich. Jeśli w pracy znajdują się jakiegokolwiek cudze treści lub cudzy materiał ilustracyjny, autor przygotowywanej publikacji jest zobowiązany bezwzględnie podać źródło, a w niektórych wypadkach uzyskać pisemną zgodę posiadacza praw autorskich. Za naruszenie praw autorskich osób trzecich wszelkie konsekwencje prawne i finansowe ponosi autor.

Wraz z tekstem artykułu zgłaszanego do opublikowania, autor/rzy jest zobowiązany: złożyć oświadczenie (*Oświadczenie autora/autorów*), że utwór nie był dotąd publikowany, jego treść i materiał ilustracyjny nie naruszają osobistych i majątkowych praw osób trzecich, podać swoją afiliację oraz określić opisowo i procentowo indywidualny twórczy wkład poszczególnych współautorów w powstanie utworu.

